

**T.C. İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**6102 SAYILI TÜRK TİCARET KANUNU'NA GÖRE
ACENTELİK SÖZLEŞMESİNİN SONA ERMESİ
VE SONA ERMENİN SONUÇLARI**

YÜKSEK LİSANSTEZİ

**NİLÜFER KÖKER
1210030035**

**Anabilim Dalı: Özel Hukuk
Program: Özel Hukuk
Türk, Alman ve Uluslararası Ekonomi Hukuku**

TezDanışmanı: Doç. Dr.Hanife ÖZTÜRK

Ağustos 2015

**T.C. İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**6102 SAYILI TÜRK TİCARET KANUNU'NA GÖRE
ACENTELİK SÖZLEŞMESİNİN SONA ERMESİ
VE SONA ERMENİN SONUÇLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**NİLÜFER KÖKER
1210030035**

**Anabilim Dalı: Özel Hukuk
Program: Özel Hukuk
Türk, Alman ve Uluslararası Ekonomi Hukuku**

**Tez Danışmanı: Doç. Dr.Hanife ÖZTÜRK
Jüri Üyeleri: Prof. Dr. Merih Kemal OMAĞ
Prof. Dr. Mehmet BAHTİYAR**

Ağustos 2015

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
ACENTE VE ACENTELİK SÖZLEŞMESİ	3
I. Acentenin Alman ve Türk Hukukundaki Tarihçesi	3
A. Alman Hukukunda	3
B. Türk Hukukunda	4
II. Acentenin Tanımı	5
A. Acentenin Türk Ticaret Kanunu' na Göre Tanımı	5
B. Acentenin Alman Ticaret Kanunu' na Göre Tanımı	6
C. Acente Tanımının Türk ve Alman Ticaret Kanunlarına Göre Karşılaştırması	6
III. Acente Tanımı'nın Kurucu Unsurları	7
A. Bağımsızlık	7
B. Sözleşme	8
C. Belirli Bir Yer Veya Bölge İçinde Faaliyet	8
Ç. Süreklilik	9
D. Meslek Edinme	9
E. Acentenin Ticari İşletmeyi İlgilendiren Sözleşmelere Aracılık Etmesi Veya İşletme Adına Sözleşme Yapması	11
IV. Acentenin Tacir Niteliği	11
V. Acentenin Türleri	13
A. Görevler ve İşler Bakımından	13
B. Faaliyet Konusu Bakımından	14
VI. Acentelik Sözleşmesinin Hukuki Niteliği	15
VII. Acentelik Sözleşmesinin Hükümleri	16
A. Acentenin Borçları	16
1. Müvekkilin İşlerini Görme ve Menfaatlerini Koruma Borcu	17
2. Müvekkile Bilgi Verme Borcu	18
3. Müvekkilin Talimatlarına Uyma Borcu	19
4. Önleyici Tedbirler Alma Borcu	19
5. Ödeme Borcu	20
6. Rekabet Etmeme Borcu	20
7. Rekabet Yasağı	21
B. Acentenin Hakları	21
1. Ücret İsteme Hakkı	21

2. Tahsil Komisyonu İsteme Hakkı	25
3. Olağanüstü Masrafların Ödenmesini İsteme Hakkı	25
4. Faiz İsteme Hakkı	26
5. Hapis Hakkı.....	27
6. Tekel Hakkı	29
7. Müşteri Tazminatı Hakkı (Denkleştirme İstemi)	30
C. Müvekkilin Borçları	30
Ç. Müvekkilin Hakları	31
VIII. Acentenin Yetkileri	32
A. Müvekkil Adına Sözleşme Yapma Yetkisi	32
B. Hakkı Koruyan Beyanları Müvekkil Adına Yapma ve Kabul Etme Yetkisi..	33
C. Bedeli Kabzetme ve Malları Teslim Alma Yetkisi	33
Ç. Müvekkili Mahkemede Temsil Etme Yetkisi	34
D. Yetkisizlik.....	35
IX. Acentelik Sözleşmesinin Benzer Sözleşmelerden Ayırt Edilmesi	36
A. Simsarlık Sözleşmesi	36
B. Komisyoncu Sözleşmesi.....	37
C. Tek Satıcılık Sözleşmesi.....	38
Ç. Franchise Sözleşmesi.....	39
X. Acentelik Hakkındaki Hükümlere Tabi Tutulan Diğer Hukuki İlişkiler	41
XI. Uygulanacak Hükümler	42
İKİNCİ BÖLÜM	43
ACENTELİK SÖZLEŞMESİNİN SONA ERMESİ.....	43
I. Genel Olarak	43
II. Sona Erme Nedenleri.....	43
A. Belirsiz Süreli Acentelik Sözleşmelerinde Feshi İhbar.....	44
B. Belirli Süreli Acentelik Sözleşmelerinde Sürenin Dolması.....	45
C. Haklı Nedenlerle Fesih.....	46
Ç. İflas	48
D. Ölüm, Tüzel Kişiliğin Sona Ermesi ve Gaiplik	49
E. Kısıtlanma	51
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	53
SONA ERMENİN HUKUKİ SONUÇLARI	53
I. Genel Olarak	53
II. Acentenin Temsil Yetkisinin Sona Ermesi	54
III. Sona Erme Halinde Acentenin Hakları	56
A. Acentenin Ücret İsteme Hakkı.....	56

B. Acentenin Hapis Hakkı	57
C. Tazminat Hakkı	58
1. Borcun İfa Edilmemesi (TBK md. 112).....	59
2. Başlanmış İşlerin Tamamlanmaması (TTK md. 121/4).....	59
3. İşlerin Tamamlanması Sonucu (TTK md. 121/5).....	60
4. Acente Tarafından Girişilen Yatırımların Maliyetlerinin Karşılanamaması	60
D. Denkleştirme İstemi	62
1. Genel Olarak	62
2. Denkleştirme İsteminin Amacı ve Hukuki Niteliği.....	65
a. Denkleştirme İsteminin Amacı	65
b. Denkleştirme İsteminin Hukuki Niteliği.....	66
3. Denkleştirme İsteminin Koşulları	68
a. Şekli Koşullar	68
(1) Acentelik Sözleşmesinin Denkleştirme İstemini Doğuracak Şekilde Sona Ermesi	68
(2)Denkleştirme İsteminin İleri Sürülmesi.....	70
b. Maddi Koşullar	71
(1) Müvekkilin Yeni Müşterilerden Acentelik Sözleşmesinin Sona Ermesinden Sonra Önemli Menfaat Elde Etmesi.....	71
(2) Acentenin Ücret Kaybına Uğraması.....	72
(3) Denkleştirme İsteminin Hakkaniyete Uygun Olması.....	73
4. Denkleştirme Miktarının Hesaplanması.....	74
a. Hesaplama Hakkaniyet Denetimi	74
b. Denkleştirme Miktarının Üst Sınırının Belirlenmesi	76
5. Acentenin Denkleştirme İsteminde Bulunamayacağı Haller	77
a. Müvekkilin Feshi Haklı Gösterecek Bir Eylemi Olmadan, Acentenin Acentelik Sözleşmesini Feshetmesi	77
b. Acentenin Kusuru Sebebiyle, Müvekkilin Acentelik Sözleşmesini Haklı Sebeplerle Feshetmesi	78
c. Acente ve Müvekkil Arasında Yapılan Bir Anlaşma Nedeniyle Üçüncü Bir Kişinin Acentenin Yerini Alması.....	78
6. Denkleştirme İsteminden Vazgeçilmezlik.....	79
7. Denkleştirme İsteminin Uygulama Alanı.....	79
8. 6103 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun'un Denkleştirme İstemine İlişkin Düzenlemesi	80
E. Zamanaşımı.....	82
IV. Acentelik Sözleşmesi Sonrası Rekabet Yasağı Anlaşması.....	83
A. Acentelikte Rekabet Yasağı Anlaşması	83

1. Genel Olarak	83
2. Acentelik Sözleşmesi Sonrası Rekabet Yasağı Anlaşması	83
B. Rekabet Yasağı Anlaşmasının Esasları	85
1. 'Anlaşma' Esası	85
2. Anlaşmanın Tarafları	85
3. Anlaşmanın Konusu	86
4. Anlaşmanın Yapılış Zamanı	86
C. Rekabet Yasağı Anlaşmasının Geçerlilik Şartları	87
1. Anlaşmanın Şekli	88
2. Sözleşmenin Acenteye Verilmesi	88
3. Rekabet Yasağının Sınırlandırılması	89
4. Genel İşlem Koşullarında Yer Alan Rekabet Yasağı Anlaşmasının Geçerliliği	91
Ç. Rekabet Yasağı Anlaşmasının Hükümleri	92
1. Acentenin Rekabet Yapmama Borcu	92
2. Müvekkilin Tazminat Borcu	92
D. Rekabet Yasağı Anlaşmasının İhlali ve Sona Ermesi	94
1. Anlaşmanın ihlali	94
a. Acentenin Anlaşmayı İhlali	94
b. Müvekkilin Anlaşmayı İhlali	95
2. Anlaşmanın Sona Ermesi	95
Anlaşmanın Sona Erdiği Haller	95
E. Rekabet Yasağı Anlaşmasının Nispi Emredici Niteliği	96
SONUÇ	98
KAYNAKÇA	103

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
Ank.	: Ankara
ATK	: Alman Ticaret Kanunu
AÜHF	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
b.	: Bent
B.	: Baskı
Batider	: Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi
BB	: Der Betriebs-Berater (Zeitschrift)
BGB	: Bürgerliches Gesetzbuch
BGH	: Bundesgerichtshof
BGHZ	: Entscheidungen des Bundesgerichtshofes in Zivilsachen
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
DSr	: Deutsches Steuerrecht (Zeitschrift)
E.	: Esas Numarası
EEC	: The European Economic Community
ETTK	: Eski Türk Ticaret Kanunu
HD	: Yargıtay Hukuk Dairesi
HGB	: Handelsgesetzbuch
İÜHF	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
K.	: Karar Numarası
karş.	: Karşılaştırınız
Komm	: Kommentar

md.	: Madde
N.	: Numara
NJW	: Neue Juristische Wochenschrift (Zeitschrift)
NJW-RR	: NJW Rechtsprechungsreport (Zeitschrift)
OLG	: Oberlandesgericht
TBK	: Türk Borçlar Kanunu
TD	: Yargıtay Ticaret Dairesi
TMK	: Türk Medeni Kanunu
TTK	: Türk Ticaret Kanunu
TTSG	: Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
VersR	: Versicherungsrecht (Zeitschrift)
Y.	: Yargıtay
YKD	: Yargıtay Kararları Dergisi
ZIP	: Zeitschrift für Wirtschaftsrecht (Zeitschrift)

GİRİŞ

Çalışmamızın konusu, 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na göre acentelik sözleşmesinin sona ermesi ve sona ermenin sonuçları.

Acente, tacirin bağımsız yardımcıları arasında önemli bir yer alıp, küreselleşme süresince ticari faaliyetlerin artması ve sanayinin gelişmesi sonucunda daha da önem kazanmaya başlamıştır.

Ticari işletme sahipleri ticari ilişkilerini hızlı bir şekilde genişletmeyi hedeflediklerinden, acente gibi kurumlara da büyük ihtiyaç duymaktalar. Bugünümüzün acentesinin yetkileri sadece aracılıkla sınırlı olmayıp, acentenin müvekkil ad ve hesabına sözleşmeler akdetmesi söz konusudur. Tacir adına sözleşme yapma yetkisi ile donatılmış acente ile hemen hemen her sektörde karşılaşmak mümkün hale gelmiştir. Tüm bu nedenlerden dolayı, acentelik kurumu, günümüzün ihtiyacı açısından vazgeçilmez bir kurumu olmuştur.

Kanun koyucu da acentenin teşkil ettiği önem sebebiyle, 6102 sayılı yeni Türk Ticaret Kanunu ile acenteliği daha ayrıntılı şekilde düzenlemiş olup, acentelik sözleşmesine ilişkin eski kanun metninde yer almayan fakat Yargıtay kararları ile şekillenen, denkleştirme istemi ve rekabet yasağı anlaşması gibi hususları ilk kez kanun metnine almıştır.

Bu yeni düzenlemeler 6762 Sayılı Eski Türk Ticaret Kanunun' daki düzenlemelerden kaynaklanan problemleri gidermeyi ve Avrupa Birliği düzenlemeleriyle Türk Ticaret Kanunu'nu uyumlu hale getirmeyi amaçlamaktadır.

Tez, giriş ve sonuç dışında, üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, öncelikle Acentenin Alman ve Türk hukukundaki tarihçesine değinilip, sonrasında ise acente ve acentelik sözleşmesine ilişkin genel bilgilere yer verilmektedir. Bu çerçevede, acentenin tanımı, unsurları, tacir niteliği ve türleri incelenmektedir. Sonrasında acentelik sözleşmesinin hukuki niteliği ve hükümleri ele alınmaktadır. Devamında acentenin yetkileri ve acentelik sözleşmesinin kendisine yakın sözleşmelerle olan farklılıkları tespit edilmektedir. Bu bölümün sonunda da uygulanacak hükümler ve acentelik hakkındaki hükümlere tabi tutulan diğer hukuki ilişkiler ortaya konulmaktadır.

Tezin ikinci bölümünde, genel anlamda acentelik sözleşmesinin sona ermesi ve sona erme nedenleri incelenmektedir.

Son bölümde ise, sona ermenin sonuçları başlığı altında, acentenin temsil yetkisinin sona ermesine ve sona erme halinde acentenin haklarına yer verilmektedir. Bu kapsamda, acentenin ücret isteme, hapis ve tazminat haklarına değinilip, Yeni Türk Ticaret Kanunu ile hükme bağlanmış olan denkleştirme istemi ayrıntılarıyla incelenmektedir. Çalışmamızın en son kısmında, sona erme durumunda gündeme gelebilecek ve Türk Ticaret Kanunu ile yeni düzenlenmiş olan rekabet yasağı anlaşmasına yer verilmektedir.

Çalışmamızın konusunun '6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu' na göre acentelik sözleşmesinin sona ermesi ve sona ermenin sonuçları' olması sebebiyle, acente ve acentelik sözleşmesine, konumuza önem teşkil ettiği derecede, değinilmektedir.

Çalışmamızda Türk hukuku temel alınarak ve konuların el verdiğiince Alman Hukuku ile karşılaştırılarak, 6102 sayılı Yeni Türk Ticaret Kanunu kapsamında, gerek doktrin görüşlerinden gerekse yargı kararlarından yararlanarak, acentelik sözleşmesinin sona ermesine ve sona ermesinin hüküm ve sonuçlarına ilişkin bir değerlendirme yapılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ACENTE VE ACENTELİK SÖZLEŞMESİ

I. Acentenin¹Alman ve Türk Hukukundaki Tarihçesi

A. Alman Hukukunda

Acentelik ilk olarak 1897 tarihli Alman Ticaret Kanunu'nda² yer almıştır³. Orada acentelik için kullanılan terim “Handelsagent'tir”. 1953 yılında ise acentelikle

¹Bu kavram doktrinde “acente” veya “acenta” terimleri ile işlenmektedir. Bu çalışmada, kanunda ve imla kılavuzlarında yer alan “acente” terimi tercih edilmiştir.

“Acente” imlası kullanım için bkz. Şaban Kayıhan, Yeni TTK ve TBK Işığında Türk Hukukunda Acentelik İlişkisi, 4. Baskı, (Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2011) 31; Sabih Arkan, Ticarî İşletme Hukuku, 14. B., (Ankara, Sözkese Matbaacılık Ltd. Şti., 2010) 193; Naci Kınacıoğlu, Acente ve Acentelik Sözleşmesi, (Ankara, Yeni Desen Matbaası, 1963) 1; Zafer Saka, Ticaret Hukuku/Ticarî İşletme, (İstanbul, Beta, 1998) 369; Hayri Domaniç, Erol Ulusoy, Ticaret Hukukunun Genel Esasları, 5. B., (İstanbul, Arıkan, 2007); 390; Ali Bozer, Celal Göle, Ticari İşletme Hukuku, Ders Kitapları Serisi – 5, (Ankara, Sözkese Matbaacılık, 2011) 103; Mehmet Bahtiyar, Ticari İşletme Hukuku, 11. B., (İstanbul, Beta, 2012) 185; Fatih Bilgili, Ertan Demirkapı, Ticaret Hukuku Dersleri, 2. B., (Bursa, Dora, 2012) 123; Mustafa Çeker, 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanununa Göre Ticaret Hukuku, 4. B., (Adana, Karahan, 2012) 113; İmlâ Kılavuzu, (Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996) 89; Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, C. I (Ankara, 1998) 7.

“Acenta” imlası kullanım için bkz. Reha Poroy, Hamdi Yasaman, Ticari İşletme Hukuku, 8. B. (İstanbul, Beta, 1998) 174; Oğuz İmregün, Ticaret Hukukunun Genel İlkeleri (İmregün: Genel İlkeler), (İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995) 181; Oğuz İmregün, Kara Ticaret Hukuku Dersleri, Genel Hükümler Ortaklıklar Kıymetli Evrak (İmregün: Kara Ticareti), 11. B., (İstanbul, Filiz Kitabevi, 1996) 129; Gülören Tekinalp, Acenta Sözleşmesine Uygulanan Kanunlar İhtilafı Kuralı, (Ankara, 1972) 9; Fahiman Tekil, Ticari İşletme Hukuku, (İstanbul, 1997) 208; İsmail Kayar, Ticari İşletme Hukuku, 5. B., (Ankara, Detay, 2006) 334; Ayşe Nur Berzek, Ticaret Hukukunun Genel İlkeleri, C. I, (İstanbul, Beta, 1995) 159; Lütfü Dalamanlı, Fuat Tiryaki, Türk Ticaret Hukuku, Ticari İşletme, (Ankara, 1979) 414.

²10.05.1897 tarihli Handelsgesetzbuch im Bundesgesetzblatt Teil III. Bundan böyle anılış: HGB.

³Sabih Arkan,194.

ilgili hükümler kabul edilen bir Kanunla ⁴ değiştirilip, acentelik için “Handelsvertreter” terimi kullanılmıştır⁵. Bu yeni hüküm ile acentenin tacir sıfatı olmayan kişiler tarafınca da kurulabilmesi, acentenin bağımlı yardımcıları'dan açıkça ayırt edilebilmesi, acentenin hukuki durumunun açıklığa kavuşturulması ve emredici hükümlerle hukuki durumunun düzenlenmesi amaçlanmıştır⁶.

Alman Ticaret Kanunun'da acentelik müessesine madde 84 ila 92c hükümleri ile yer verilmiştir.

Acentelik Alman Hukukunda sözleşme olarak düzenlenmemiştir. Burada acente esas alınmak suretiyle kurum şeklinde bir düzenleme bulunmaktadır⁷.

Acentelik hükümlerinin Avrupa Birliğinde yasal uyumu ise, alman hükümlerine uygun şekilde 18 Aralık 1986 tarihli 86/653 sayılı Avrupa Birliği Konsey'nin (EEC) bağımsız tacir yardımcılarına ilişkin düzenlenmiş direktif ile gerçekleştirilmiştir⁸.

B. Türk Hukukunda

1926 tarihli Eski Türk Ticaret Kanununda acentelik müessesesi ile ilgili özel düzenlemeler bulunmamaktadır.

Acentelik müessesine ilk olarak 1957⁹ tarihli Türk Ticaret Kanunu ile yer verilmiştir. Türk Ticaret Kanunundaki acentelik ile ilgili hükümlerin kaynağını İtalyan Ticaret Kanunu oluşturmaktadır¹⁰. Ancak İtalyan Medeni Kanununda acentelik, sadece bir başka kişi adına sözleşme yapılması hususunda aracılık faaliyeti olarak ele alınmıştır. Alman ve İsviçre kanunları da dikkate alınarak acentelik, “sadece sürekli bir aracılık faaliyeti olarak değil yerine göre tacir adına sözleşme yapma yetkisini de kapsayacak

⁴06.08.1953 tarihli Handelsgesetzbuch/Alman Ticaret Kanunu.

⁵Adolf Baumbach, Klaus Hopt, Handelsgesetzbuch, 36. Auflage, (München, C.H.Beck, 2006) §84 Nr. 2; Sabih Arkan, 194.

⁶Adolf Baumbach, Klaus Hopt, § 84 Nr. 2.

⁷Şaban Kayıhan, 32.

⁸Adolf Baumbach, Klaus Hopt, § 84 Nr. 3.

⁹01.01.1957 tarihinde yürürlüğe giren 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu.

¹⁰Gülören Tekinalp, 16; Kınacıoğlu, 7; Şaban Kayıhan, 33.

şekilde” hükme bağlanmıştır¹¹.

1957 tarihli 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu 01.07.2012 tarihi itibariyle yürürlüğe girmesi öngörülen 6102 sayılı Yeni Türk Ticaret Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır. Acentelik Yeni Türk Ticaret Kanunu'nun Ticari İşletme başlıklı birinci kitabının yedinci kısmında düzenlenerek, acentelik ilişkisine madde 102 ila 123 hükümleri ile yer verilmiştir.

II. Acentenin Tanımı

A. Acentenin Türk Ticaret Kanunu' na Göre Tanımı

TTK m. 102/f.1 e göre “ticari mümessil, ticari vekil, satış memuru veya işletmenin çalışanı gibi işletmeye bağlı bir hukuki konuma sahip olmaksızın, bir sözleşmeye dayanarak, belirli bir yer veya bölge içinde sürekli olarak ticari bir işletmeyi ilgilendiren sözleşmelerde aracılık etmeyi veya bunları o tacir adına yapmayı meslek edinen kimseye” acente denir¹². Buna göre, acentelik ilişkisi, acente ile ticari işletme sahibi arasında ile yapılan bir sözleşmeden kaynaklanır¹³.

Acente gerçek kişi olabileceği gibi, tüzel kişi de olabilir¹⁴.

¹¹Sabih Arkan, 194.

¹²6762 sayılı Eski Türk Ticaret Kanunu acentenin tanımını m. 116/f.1 'de şu şekilde yapmıştı: “Ticari mümessil, ticari vekil, satış memuru veya müstahdem gibi tabi bir sıfatı olmaksızın bir mukaveleye dayanarak muayyen bir yer veya bölge içinde daimi bir surette ticari bir işletmeyi ilgilendiren akitlerde aracılık etmeyi veya bunları o işletme adına yapmayı meslek edinen kimseye acente denir.”

Buradaki acente tanımı tacir adına değil de işletme adına acentelikten doğan yetki ve görevlerin yerine getirilmesinin meslek edinilmesinin gereğinden bahsetmekteydi. 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu ile “işletme adına akit yapma “ ibaresi yerine “tacir adına akit yapma” ibaresi kullanılmıştır.

¹³Mustafa Çeker, 114; Sabih Arkan, 195.

¹⁴Pierre Engel, Contrats de droit suisse, (Berne, Staempfli Verlag, 1992) 499; Huriye Kubilay, Uygulamalı Özel Sigorta Hukuku, 2. Baskı, (İzmir, Fakülteler Barış, 2003) 241; Şaban Kayıhan, 36; Sabih Arkan, 195.

B. Acentenin Alman Ticaret Kanunu' na Göre Tanımı

Acente teriminin Alman Ticaret Kanunundaki karşılığı “Handelsvertreter”dir ve HGB § 84/1 maddesinde yer almaktadır¹⁵. HGB § 84/1 maddesi şöyledir¹⁶:

“Bağımsız olarak, serbest meslek sıfatıyla, sürekli bir biçimde bir işletme sahibi hesabına sözleşmelerde aracılık eden veya bunları onun adına gerçekleştiren kişiye acente denir. Bağımsız kişi faaliyet esaslarına ve çalışma saatlerine önemli ölçüde kendisi karar verebilen kişidir.”

Bu tanım incelendiğinde, sözleşme yetkisi haiz acente ve sözleşmelere aracılık eden acente ayrımı kabul edildiği görülür.

Acentelik faaliyeti bakımından gerçek veya tüzel kişi ayrımı yapılmamıştır¹⁷.

Kural olarak acentenin tacir sıfatı bulunmaktadır. Ancak HGB § 84/4 acentelik faaliyetinin ticari işletme boyutlarına ulaşması gerekmediğini vurgulamaktadır. Böylelikle Alman Ticaret Hukukunda acentenin tacir tanımı sadeleştirilmiş olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁸.

C. Acente Tanımının Türk ve Alman Ticaret Kanunlarına Göre Karşılaştırması

Acente tanımlarını karşılaştırdığımızda, tanımların bazı ifade değişiklikleri taşımalarına rağmen uyum içinde oldukları savunulmaktadır¹⁹. Ancak bazı ayrımların bulunduğunu da kabul etmek gerekmektedir.

Buna örnek vermek gerekirse, TTK md. 102 acentenin bağımsız bir tacir yardımcısı

¹⁵Gemäß §84 Abs. 1 HGB ist Handelsvertreter, wer als selbständiger Gewerbetreibender ständig damit betraut ist, für einen anderen Unternehmer (Unternehmer) Geschäfte zu vermitteln oder in dessen Namen abzuschließen. Selbständig ist, wer im wesentlichen frei seine Tätigkeit gestalten und seine Arbeitszeit bestimmen kann.

¹⁶HGB § 84 kanun metni: <http://dejure.org/gesetze/HGB/84.html>

¹⁷Klaus Hopt, Handelsvertreterrecht, 3.Auflage, § 84, (München, Verlag C.H. Beck, 2003) Rn.7; Ingo Koller, Wulf-Henning Roth, Winfried Morck, Handelsgesetzbuch Kommentar, 3. Auflage, § 84, (München, Verlag C.H. Beck, 2002) Nr. 2.

¹⁸Claus-Wilhelm Canaris, Handelsrecht: ein Studienbuch, 23. Auflage, (München, Verlag C.H. Beck, 2000) 319; Klaus Hopt, § 84, Rn. 28 vd.

¹⁹Şaban Kayıhan, 35.

olduğunu örnekler sunarak ifade etmiştir. HGB' ye baktığımızda böyle bir yöntemin uygulanmadığını görüyoruz. HGB doğrudan acentenin bağımsız bir tacir yardımcısı olduğunu vurgulamıştır.

Diğer bir fark ise, HGB de 'bağımsız' olmanın, acentenin faaliyet esaslarını ve çalışma saatlerini kendisinin belirleyebilmesi anlamına geldiği belirtilmiştir. TTK da 'bağımsızlığa' ilişkin bir ayrı tanım bulunmamaktadır.

Bir başka fark ise, HGB' ye göre tacir sıfatı bulunmayan kişilerin de acentelik hükümlerinden faydalanabilmeleridir ve bunun açıkça kanun metninde belirtilmiş olmasıdır.

III. Acente Tanımı'nın Kurucu Unsurları

Acentenin TTK md. 102' deki tanımına baktığımızda belirli unsurları öne çıkmaktadır. Bu unsurlar birlikte değerlendirildiğinde acentenin tacir' den bağımsız olması; acentelik ilişkisinin bir sözleşmeye dayanması; acentenin belirli bir yer veya bölge içinde faaliyette bulunması; acentelik faaliyetinde süreklilik olması; acentelik faaliyetinin meslek edinilmesi ve acentenin ticari işletmeyi ilgilendiren sözleşmelere aracılık etmesi veya işletme adına sözleşme yapması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

A. Bağımsızlık

Acente bağımsız bir tacir yardımcısıdır. Ticari mümessil, ticari vekil, satış memuru veya işletmenin çalışanı gibi işletmeye bağlı değildir. İşletmeden bağımsız şekilde faaliyet gösterip, çalışma usul ve süresini kendi belirler, emir ve talimat almaz. Ancak acente temsil ettiği ticari işletmeden işin görülmesi ile ilgi, yapılmış olan acentelik sözleşmesinden aldığı aracılık ve temsil yetkisi çerçevesinde, talimat

alabilir. Bu durum bağımsızlık unsuruna ters düşmez²⁰.

B. Sözleşme

Acentelik ilişkisi, her hangi bir şekle tabi olmadan, bir sözleşme ile kurulur. Bu sözleşme açık veya zımni, yazılı veya sözlü olarak yapılabilir²¹. Ancak ispat açısından acentelik sözleşmesinin yazılı şekilde yapılması yararlı olacaktır²².

Ayrıca acenteye müvekkili tacir adına sözleşme yapma yetkisi verilecekse, TTK md. 107' ye göre bu yetkinin yazılı şekilde verilmesi ve acente tarafından ticaret siciline tescil ve ilan ettirilmesi zorunludur. Bunun dışında aracı kurum acenteleri ile aracı kurumlar arasındaki acentelik sözleşmesinin yazılı yapılması zorunludur²³.

Doktrinde bir görüş 'acenteliğin bir sözleşmeye dayanması gereğini' acentelik ilişkisinin bir unsuru olmadığını savunmaktadır. Sebep olarak ise TTK' da sözleşmenin şeklinin belirtilmediği vurgulanmaktadır²⁴. Ancak doktrindeki hakim görüş kanun metni'ne vurgu yaparak 'acentelik ilişkisinin bir sözleşmeye dayanması gerektiği' unsurunu kabuletmektedir²⁵.

C. Belirli Bir Yer Veya Bölge İçinde Faaliyet

Acente belli bir yer veya bölge içinde faaliyette bulunur. Acente faaliyet bölgesini müvekkili olan tacir ile yaptığı sözleşme ile belirleyip bu coğrafi alan içinde iş görür. 'Belirli bir yer veya bölge' mülki idare esasına göre değil, tarafların iradelerine göre

²⁰Fatih Bilgili/Ertan Demirkapı, 124; Mustafa Çeker, 115.

²¹İsmail Kayar, 334; Şaban Kayıhan, 83.

²²Mustafa Çeker, 114.

²³Aracılık Faaliyetleri ve racı Kuruluşlara İlişkin Esaslar Tebliği, m 20/f.3; Şaban Kayıhan, 83.

²⁴Gülören Tekinalp, 26;Erwin Weber, Wilfried Wedler, Grundzüge des Handelsrechts, (Stuttgart, Heckners Verlag, 1973), 43; Yaşar Karayalçın, Ticaret Hukuku Dersleri, C. I, Giriş, Ticari İşletme (1968), (Ankara, 1957 ve 1968) 517.

²⁵Oğuz İmregün, Kara Ticareti, 127-128; Ayşe Nur Berzek, 160; Mustafa Çeker, 115; Hayri Domaniç/Erol Ulusoy, 390; Sami Karahan, Ticari İşletme Hukuku, 6. Baskı, (Konya,Mimoza 1997) 277; Rıza Ayhan, Ticaret Hukukunun Genel Esasları, Ticari İşletme Hukuku,(Ankara, Turhan, 1992) 306.

belirlenmelidir²⁶.

Acentenin faaliyet gösterdiği yer veya bölge içinde kural olarak tekel hakkı vardır. Müvekkil tacir aynı yer veya bölge için başka bir kişi ile acentelik sözleşmesi yapamaz. Belirlenen yer ve bölge içinde müvekkil tacir'in müşterilerine doğrudan satış yapma yetkisi de bulunmamaktadır. Acentenin tekel hakkı ancak taraflar arasında yapılan yazılı bir sözleşme ile ortadan kaldırılabilir.

Ç. Süreklilik

Acentelik ilişkisi süreklilik arz eder. Ancak süreklilik unsuru acentelik ilişkisinin bir ömür boyu ya da çok uzun bir süre devam etmesi gerektiği anlamını taşımaz. Acentelik ilişkisi belli veya belirsiz bir süre için de kurulmuş olabilir. Burada önemli olan acenteliğin devam niyeti ile kurulmuş olmasıdır²⁷.

D. Meslek Edinme

Acentelik' ten bahsedilebilmesi için, başkası adına aracılık veya sözleşme yapan kişinin bu işi meslek edinmiş olması gerekmektedir. Meslek edinme unsuru, süreklilik unsurunun doğal bir sonucu olarak değerlendirilmektedir²⁸.

Acenteler acenteliği ana meslek olarak icra edebilecekleri gibi yan meslek olarak da icra edebilirler. TTK' da acentenin acentelik dışında başka bir faaliyette bulunmasını engelleyen bir yasal uygulama düzenlenmemiştir²⁹ ve acenteliğin asıl meslek veya yan meslek olarak yapılması arasında hüküm ve sonuç farkı bulunmamaktadır³⁰.

Ancak Alman Ticaret Kanunun' da acenteliği yan meslek olarak yapanlar hakkında özel hükümler mevcuttur. HGB § 92b³¹ acentelik faaliyetinin yan meslek olarak icra edenlere bazı kısıtlamalar getirmektedir.

²⁶İsmail Kayar, 335; Fatih Bilgili/ Ertan Demirkapı, 124.

²⁷Hayri Domaniç/Erol Ulusoy, 390; Şaban Kayıhan, 40; Fatih Bilgili/ Ertan Demirkapı, 124.

²⁸Sabih Arkan, 198; Naci Kınacıoğlu, 17; Tekinalp, 25.

²⁹Şaban Kayıhan, 41; Fatih Bilgili/ Ertan Demirkapı, 125.

³⁰Sabih Arkan, 198.

³¹HGB § 92b kanun metni: <http://dejure.org/gesetze/HGB/92b.html>

Acentelik faaliyetini asıl meslek olarak icra edenlere uygulanan HGB § 89' a göre fesih haklarından ve HGB § 89b' ye göre denkleştirme istemi hakkından acenteliği yan meslek olarak icra edenler faydalanamamaktadır.

Eğer acentelik sözleşmesi belirsiz süreli olarak yapıldıysa, bir aylık fesih ihbar süresi ile ay sonuna sözleşme sona erdirilebilir.

Eğer farklı bir fesih süresi üzerinde anlaşılırsa, bu sürenin iki taraf içinde geçerli olması gerekmektedir.

Ayrıca HGB § 87a' ya göre talep edilebilen avans hakkı yan meslek acenteliklerinde bertaraf edilebilmektedir.

Yukarıda belirtilen kısıtlamalardan ancak acenteye açıkça yan meslek olarak işletmesi adına aracılık etme veya hukuki işlemleri kurma yetkisini vermiş olan müvekkil faydalanabilir. Bir acentenin faaliyetini yan meslek olarak icra edip etmemesinin değerlendirilmesinin ticari örf ve adet'e göre yapılması gerekmektedir. Bu asıl mesleğin bağımlı veya bağımsız olması³², ya da gelir elde edilip edilemediği önem taşımamaktadır³³. Sadece hangi mesleğin daha ağır bastığı ve iki faaliyet kıyaslandığında hangi faaliyetin hakimiyet koruduğu önemlidir (Übergewichtstheorie)³⁴.

Doktrindeki bir görüşe göre bu değerlendirme hangi faaliyetin, işgücünün zaman ve kapsamı bakımından, ağırlık gösterdiğine göre yapılır³⁵. Doktrindeki başka bir görüş ise yan meslek değerlendirmesinde çalışma saatlerini, iş tipini ve kapsamını göz önünde bulundurulması gerektiğini savunmaktadır³⁶. Ancak çalışma süresinin illa belirleyici kriter olmadığını da vurgulamaktadır³⁷.

Burada belirtmeliyiz ki, yan meslek acentelik olarak nitelendirilmek için hem ticari örf ve adet'e göre acenteliğin yan meslek acenteliği olarak değerlendirilmesi hem de

³²Jürgen Kessler in Heidel/Schall, Handkommentar zum Handelsgesetzbuch, 1. Auflage, (Baden-Baden, Nomos, 2011), § 92b, Nr. 3; Gerrick Hoyningen-Huene, Münchener Komm., § 92b, Nr. 6.

³³Gerrick Hoyningen-Huene, Münchener Komm., § 92b, Nr. 6; Ernst Heymann, Jürgen Sonnenschein, Birgit Weitemeyer, Heymann Handelsgesetzbuch, 2. Auflage, (Berlin, De Gruyter, 1995), § 92b, Nr. 6.

³⁴Gerrick Hoyningen-Huene, Münchener Komm., § 92b, Nr. 6.

³⁵Gerrick Hoyningen-Huene, Münchener Komm., § 92b, Nr. 7; Hartmut Oetker, Jan Busche, Oetker Kommentar zum Handelsgesetzbuch, 3. Auflage, (München, C.H. Beck, 2013) § 92b Nr. 2; Hermann Staub, Raimond Emde, Staub Grosskommentar zum Handelsgesetzbuch, 5. Auflage (Berlin, De Gruyter, 2008) § 92b Nr. 5.

³⁶Carsten Ebenroth, Karl-Heinz Boujong, Detlev Joost, Lutz Strohn, Kommentar zum Handelsgesetzbuch, 2. Auflage (München, C.H.Beck/Vahlen, 2008) § 92b, Nr. 3; Ernst Heymann, Jürgen Sonnenschein, Birgit Weitemeyer, Heymann Handelsgesetzbuch, § 92b, Nr. 3; Klaus Hopt, Handelsvertreterrecht, (München, C.H.Beck, 2003) § 92b, Nr. 2.

³⁷Carsten Ebenroth, Karl-Heinz Boujong, Detlev Joost, Lutz Strohn, Kommentar zum HGB, § 92b, Nr. 3; Theodor Baums, Handelsvertreter im Nebenberuf, BB 1986, Heft 14, 892.

müvvekilin açıkca acenteyi yan meslek acentelik olarak yetkilendirmiş olması gerekmektedir³⁸. Taraflar arasında yapılan sözleşme yan meslek acentelik olup olmadığı değerlendirilmesi için bir önem taşımamaktadır³⁹. Yasal düzenlemeler çerçevesinde farklı anlaşmalara gidilmediği sürece, acenteliğe ilişkin tüm diğer düzenlemeler yan meslek acentelikleri içinde geçerlidir⁴⁰.

E. Acentenin Ticari İşletmeyi İlgilendiren Sözleşmelere Aracılık Etmesi Veya İşletme Adına Sözleşme Yapması

Acente, bir sözleşmeye dayanarak ticari işletmeyi ilgilendiren sözleşmelere aracılık etmeli veya bu tür sözleşmeleri müvekkili tacir adına ve hesabına yapmalıdır. Dolayısıyla acenteliğin iki tür'ü vardır, biri 'aracı acente' diğeri ise 'sözleşme yapan acente' dir. Acentenin müvekkili eğer tacir değilse, yani temsil edilen bir ticari işletme değilse, acentelik ilişkisi kurulamaz⁴¹.

TTK md. 107/1' e göre acente müvekkil tacir adına sözleşme yapma yetkisi için özel ve yazılı bir yetki gerekmektedir. Aksi takdirde acente müvekkili adına sözleşme yapamaz. TTK md. 107/2 gereğince acentelere müvekkilleri adına sözleşme yapma yetkisi veren belgelerin, acente tarafından tescil ve ilan ettirilmesi zorunludur.

IV. Acentenin Tacir Niteliği

Doktrindeki hakim görüş, acentenin tacir olduğunu⁴² veya kural olarak TTK md.12/1

38Carsten Ebenroth, Karl-Heinz Boujong, Detlev Joost, Lutz Strohn, Kommentar zum HGB, § 92b, Nr. 1; Theodor Baums, BB 1986, 892; Peter Jung, Handelsrecht, 8. Auflage, (München, Beck, 2010), 148.

39Hoyningen-Huene, Münchener Komm., § 92b, Nr. 5; BGH NJW-RR 2007, 1286, 1287; BB 1999, 71.

40Ernst Heymann, Jürgen Sonnenschein, Birgit Weitemeyer, Heymann HGB, § 92b, Nr. 6; Hoyningen-Huene, Münchener Komm., § 92b, Nr. 4; Carsten Ebenroth, Karl-Heinz Boujong, Detlev Joost, Lutz Strohn, Kommentar zum HGB, § 92b, Rn. 1.

⁴¹Yaşar Karayalçın, (Ticaret Hukuku 1957), 359; Şaban Kayıhan, 43.

⁴²Hayri Domanıç, Türk Ticaret Kanunu Şerhi, Cilt 1, Temel, (İstanbul, Temel, 1988) 309; Necdet Özdemir, Naci Kınacıoğlu, Türk Ticaret Hukuku Başlangıç Hükümleri, 5. Baskı, (Ankara, 1984), 203; Selma Baktır, Ticari İşletme Hukuku, (İzmir,Şafak , 2004) 57.

gereği “ipso jure” (kendiliğinden) tacir olduğunu⁴³, acentenin kanuni karine olarak tacir sıfatına sahip olduğunu savunmaktadır. Buna göre, aksi ispatlanana kadar acente tacir sayılacaktır. Bu görüşü destekleyen bir kriter olarak ta TTK md. 14/1 değerlendirilmektedir. TTK md. 14/1 gereği bir ticari işletmeyi kısmen dahi olsa kendi adına işleten kişiye tacir denildiğinden, acentenin tacir sayıldığı kanaatine varılır⁴⁴.

Bir başka görüş ise acentelik işletmesinin ticari işletme boyutlarına ulaşması ile birlikte acentenin tacir sıfatı kazandığını belirtmektedir⁴⁵. Dolayısıyla bu görüşe göre acentenin TTK md. 12/1' e göre “per se” kabul edilerek tacir olduğu sonucuna varılamaz⁴⁶. Kanaatimizce bu görüş desteklenmemelidir, çünkü acente kanuni karine olarak tacir sıfatına sahiptir. Bunun aksini iddia edeninin, acentenin tacir sıfatına sahip olmadığını ispatlamalıdır.

Ancak Acentenin tacir sayılması veya sayılmaması acentenin haklarından yararlanamayacağı veya borçlarının ortadan kalkacağı anlamına gelmemektedir. Örneğin TTK md. 110/2 gereği, acente işin acele nitelik taşıması nedeniyle, durum müvekkilinden talimat almaya müsait olmazsa veya acente en yararlı şartlar çerçevesinde harekete yetkiliyse, basiretli bir tacir gibi kendi görüşüne göre işlem yapar ve dolayısıyla özenli davranmakla yükümlüdür.

Eğer acentenin tacir sıfatı kabul edilirse, acente bu sıfatın vermiş olduğu avantajlardan faydalanabileceği gibi, dezavantajlarına da katlanması gerekmektedir⁴⁷.

TTK da tacir olmanın bir çok hak ve yükümlülükleri bulunmaktadır.

Alman hukukunda acentenin tacir sıfatına haiz olup olmadığına ilişkin HGB' de § 84/f.4 hükmü mevcuttur. Buna göre acentenin işletmesi nitelik ve kapsam itibarıyla ticari şekilde kurulmuş bir ticari işletmeyi gerektirmese de, acentelik hükümlerinin uygulanacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla hem acentenin tacir niteliği taşıması gerekmediğine, hem de tacir olmasa dahi acentenin acentelik hükümlerine tabi olacağına işaret edilmiştir⁴⁸.

⁴³Şaban Kayıhan, 44; Ali Bozer, Celal Göle, 105; İsmail Doğanay, Türk Ticaret Kanunu Şerhi, 3. Bası, (Ankara, Feryal,1990) 496.

⁴⁴Ali Cengiz, Hacettepe Hukuk Fak. Derg., 1 (2) 2011, 146.

⁴⁵Sabih Arkan, 196; Sami Karahan, 276.

⁴⁶Ali Cengiz, 146.

⁴⁷Şaban Kayıhan, 45.

⁴⁸Ali Cengiz, 147.

V. Acentenin Türleri

Acentenin türleri, yapılan görevler ve işler bakımından ve yapılan ticari faaliyete göre çeşitli ayrımlara tabi tutulabilir⁴⁹.

A. Görevler ve İşler Bakımından

TTK' da faaliyetin türü göz önüne alınmaksızın acenteler yaptıkları görevler ve işler yönünden ikiye ayrılmışlardır. TTK md. 102/1' e göre bunlar aracı acente ve sözleşme yapma yetkisine sahip olan acentedir.

Alman hukukunda aracı acenteye “Vermittlungsvertreter”, sözleşme yapma yetkisine sahip olan acenteye ise “Abschlussvertreter” denilmektedir⁵⁰.

Aracı acente, TTK md. 102/1 gereğince, tacire bağlı sıfatı olmaksızın, bir sözleşmeye dayanarak, belirli bir yer veya bölge içinde sürekli olarak ticari bir işletmeyi ilgilendiren sözleşmelerde aracılık etmeyi meslek edinen kişidir. Aracı acente, müvekkili ile müşteri arasında ticari ilişki kurulmasına aracılık eder⁵¹. Dolayısıyla aracı acentenin görevi, müvekkili ile müşteriyi bir araya getirerek aralarında sözleşme yapılmasını sağlamaktır⁵². Aracı acente, müvekkili ile müşteri arasında kurulacak olan bir sözleşmenin alt yapısını hazırlayarak sözleşmenin yapılmasını kolaylaştırır⁵³.

Sözleşme yapma yetkisine sahip acente (akitci acente), TTK md. 102/2 gereğince, bir

⁴⁹Şaban Kayıhan, 46; Özge Ayan, Acentenin Denkleştirme Talep Etme Hakkı, (Ankara, Seçkin, 2008) 28.

⁵⁰Peter Jung, 148.

⁵¹Erwin Weber, Wilfried Wedler, 43; Sait Kemal Mimaroğlu, Ticaret Hukuku, C I, İşletme Hukuku, Genişletilmiş 3. Baskı, (Ankara, Huk. Araş. Enst. Yay. 1978) 511; Özge Ayan, 29.

⁵²Fatih Bilgili, Ertan Demirkapı, 125.

⁵³Ayşe Nur Berzek, 162; Lütfü Dalamanlı, Fuat Tiryaki, 416; Şaban Kayıhan, 46.

sözleşmeye dayanarak belirli bir yer veya bölge içinde sürekli olarak ticari bir işletmeyi ilgilendiren sözleşmeleri o tacir adına yapmayı meslek edinen kişidir. Sözleşme yapma yetkisine sahip olan acentenin müvekkili tacir adına imza atma yetkisi bulunmaktadır⁵⁴. Dolayısıyla sözleşme yapma yetkisine haiz acente kendisine verilen yetki sayesinde, dış ilişkide üçüncü kişilerle müvekkili ad ve hesabına sözleşmeler kurabilmektedir. Müvekkili adına sözleşme yapma yetkisi, TTK md. 107/1 gereğince anca özel ve yazılı bir yetki ile verilmek zorundadır. TTK md. 107/2 gereğince acentelere müvekkilleri adına sözleşme yapma yetkisi veren belgelerin, acente tarafından tescil ve ilan ettirilmesi zorunludur. Bu şekilde özel yetki verilen acentenin müşteri ile yaptığı sözleşmeler, müvekkil taciri bağlayıp hukuki sonuç doğurur⁵⁵.

Alman hukukunda acentelik sözleşmesi, tarafların haklarına ve hukuki durumlarına göre, HGB §84 gereğince aracı acente ve sözleşme yapma yetkisi olan acente dışında, HGB §92a gereğince tek firma acentesi (Einfirmenvertreter), HGB §92a gereğince çok firma acentesi (Mehrfirmenvertreter), HGB §87 gereğince bölge acentesi (Bezirksvertreter), tek acente (Alleinvertreter), alt acente (Untervertreter), gerçek alt acente (echter Untervertreter), gerçek olmayan alt acente (unechter Untervertreter), genel acente (Generalvertreter) ve HGB §92b gereğince yan meslek acentesi (Handelsvertreter im Nebenberuf) olarak sınıflandırılmaktadır⁵⁶.

B. Faaliyet Konusu Bakımından

Acenteleri faaliyet konusuna göre ayırmak gerekirse, bunların başında satış ve sürüm acenteleri, ithalat ve ihracat acenteleri, sigorta acenteleri, deniz ticareti acenteleri ve seyahat acenteleri gelmektedir. Bu sayılan acenteler dışında, uygulamada daha bir çok acente çeşidine rastlamak mümkündür⁵⁷.

Alman hukukunda faaliyet konusu bakımından acentelik başlıca mal acentesi

⁵⁴Erwin Weber, Wilfried Wedler, 51; Şaban Kayıhan, 47;

⁵⁵Sabih Arkan, 197; Şaban Kayıhan, 47.

⁵⁶Hoyningen-Huene, Münch Komm, § 84 Rn. 13-18; Wolfram Küstner, Das neue Recht des Handelsvertreters, 4. Auflage, (Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, Dresden, Verlag Recht und Wirtschaft, 2003) 24-28.

⁵⁷Naci Kinacıoğlu, 26 vd.; Şaban Kayıhan, 50 vd.; Reha Poroy, Hamdi Yasaman, 176 vd.

(Warenvertreter), sigorta acentesi (Versicherungsvertreter), yapı tasarruf sandığı acentesi (Bausparkassenvertreter), ilan acentesi (Anzeigenvertreter) gibi acentelik çeşitlerine ayrılmaktadır⁵⁸.

VI. Acentelik Sözleşmesinin Hukuki Niteliği

Acentelik sözleşmesinin hukuki niteliği doktrinde tartışılmaktadır.

Bir görüşe göre aracı acentelik ve sözleşme yapma yetkisini haiz acentelik arasında fark olup, aracı acentelik sözleşmesinin hizmet sözleşmesi niteliği taşımakta olduğu ve akitci acentelik sözleşmesinin vekalet sözleşmesinin bir türü olduğu savunulmaktadır⁵⁹. Bunu destekleyici kriter olarak, acentenin müvekkiline karşı çalışma ve hizmet taahhüdünde bulunduğu ve dolayısıyla müvekkilin acenteye karşı sürekli olarak ticaret hizmet vermesi öne sürülmektedir. Ayrıca vekalet sözleşmesi niteliği için de TTK md. 102/2 vurgulanmaktadır. Burada vekalet sözleşmesine yapılan atıf ile acentelik sözleşmesinin vekalet sözleşmesinin bir türü olarak nitelendirilmesini güçleştirir⁶⁰.

Doktrindebuna karşı bir başka görüş ise, acentelik sözleşmesini hizmet sözleşmesinin de unsurları bulunan bir iş görme sözleşmesi (Geschäftsbesorgungsvertrag) olarak kabul etmektedir⁶¹. Bu görüşe göre acentelik sözleşmesinin hizmet sözleşmesi niteliği taşıdığı mümkün değildir, çünkü acente müvekkilinden bağımsız bir şekilde faaliyette bulunur ve bir işveren işçi ilişkisi göz önüne alındığında acente müvekkil ilişkisinin çok farklı olduğu savunulmaktadır. Ayrıca bu görüş acentelik sözleşmesinin vekalet sözleşmesinden de farklı olduğunu savunmaktadır. Vekalet ilişkisinin çoğunlukla geçici nitelik taşıması ve vekalet sözleşmesini tarafların

⁵⁸Hoyningen-Huene, Münch Komm, § 84 Rn. 8-11; Wolfram Küstner, 22-24.

⁵⁹Hayri Domaniç, Şerh, 309; Ali Bozer, Celal Göle, 105.

⁶⁰Ali Bozer, Celal Göle, 105-106

⁶¹Naci Kınacıoğlu, 35; Haluk Tandoğan, Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri, C.II, Dördüncü Basım, (İstanbul, Banka ve Tic. Araşt. Huk. Enst.,1989) 385; Şaban Kayıhan, 95; Erwin Weber, Wilfried Wedler, 44; Hoyningen-Huene, Münch Komm, §84, 1108.

istediklerini zaman tek taraflı iradeleriyle sona erdirebilmeleri, vekalet sözleşmesinin, süreklilik unsuru taşıyan acentelik sözleşmesinden farklı olduğu düşünölmekte⁶².

Genel olarak acentelik sözleşmesi yukarıda belirtilmiş olan unsurları taşıyan, şekil şartı barındırmayan, iki tarafa da borç yükleyen, kendine özgü bir yapısı olan (sui generis/Vertrag eigener Art) bir özel hukuk sözleşmesi olarak değerlendirilmektedir⁶³.

VII. Acentelik Sözleşmesinin Hükümleri

Acentelik ilişkisi karşılıklı iki tarafa borç yükleyen bir sözleşme ile kurulduğu için, acentenin hakları müvekkilin borçlarını, müvekkilin hakları ise acentenin borçlarını oluşturmaktadır⁶⁴. Acente ile müvekkil hak ve borçlara ilişkin sözleşme hükümlerini TTK md. 102 vd.' da düzenlenen emredici hükümlere ve TBK md. 27 gibi diğer emredici kanun hükümlerine aykırı olmamak şartıyla iradelerine uygun olarak düzenleyebilir⁶⁵.

Çalışmanın bu bölümünde acentenin borç ve haklarına ve müvekkilin hak ve borçlarına değinilecektir.

A.Acentenin Borçları

TTK' da Acentenin borçları md. 109-112 arası ile düzenlenmiştir.

⁶²Şaban Kayıhan, 94; Aydın Zevkliler, Ayşe Havutçu, Borçlar Hukuku, Özel Borç İlişkileri, 9. Baskı, (Ankara, Seçkin,2007) 335-342; Fahrettin Aral, Borçlar Hukuk, Özel Borç İlişkileri, 5. Baskı, (Ankara , Yetkin, 2003) 432-435.

⁶³Fatih Bilgili, Ertan Demirkapı, 126; Michael Martinek, Franz-Jörg Semler, Stefan Habermeier, Handbuch des Vertriebsrechts, (München, C.H.Beck, 2003) §12 Nr. 33, 267; Özge Ayan, 25.

⁶⁴Şaban Kayıhan, 95.

⁶⁵Hans Brox, 127.

1. Müvekkilin İşlerini Görme ve Menfaatlerini Koruma Borcu

TTK md. 109/1 gereğince acente kendisine bırakılan bölge ve ticaret dalı içinde müvekkilinin işlerini görmek ve menfaatlerini korumakla yükümlüdür. Bu yükümlülük acentenin müvekkili adına aracılık ve sözleşme yapmak konusunda gerekli çaba ve özeni göstermesini ve tacirin çıkarları yönünde hareket etmesini kapsamaktadır⁶⁶. Sözleşmede özel olarak belirtilmediği sürece, acentenin belirli bir zaman diliminde belirli sayıda aracılık veya sözleşme yapma faaliyetinde bulunma yükümlülüğü yoktur⁶⁷.

Acente müvekkilinin menfaatlerini koruma borcu altında olduğundan, sözleşme yapılacak olan üçüncü kişileri dikkatle seçmek ve bu kişilerin taahhüt ettikleri ödeme gücünü de araştırmak zorundadır⁶⁸.

Acentelik sözleşmesi güven esasına dayanır ve acente faaliyeti esnasında öğrendiği müvekkiline ait sırları gizli tutmakla yükümlüdür⁶⁹. İlişkinin karşılıklı güvene dayanması 'sadakat borcunu' beraberinde getirir⁷⁰. TTK' da bu borç açıkça belirtilmiş olmasada, acentenin sadakat borcuna işaret eden bazı hükümlere yer verilmiştir. Bunlara değinmek gerekirse, TTK md. 110 ile düzenlenen haber verme borcu, TTK md. 111 ile düzenlenen önleyici tedbir alma borcu ve TTK md. 104 ile düzenlenen rekabet yapmama borcu sadakat borcunu vurgulamaktadırlar.

Ayrıca acente kural olarak müvekkilinin işlerini bizzat yerine getirmelidir⁷¹. Acenteyi temsile yetkili ya da yetkisiz bağımlı yardımcılarının yerine getirdiği işler de bizzat acente tarafından yapılmış sayılmaktadır⁷².

Acente müvekkili tacir hesabına elinde bulundurduğu malları veya eşyaları korumakla yükümlüdür. Aksi halde, TTK md. 109/2 uyarınca kusursuz olduğunu ispat etmediği sürece, uğradığı hasarlardan ve çıkacak zarardan sorumlu tutulacaktır. Bununla ilgili TTK md. 18/2' yi vurgulamak gerekir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere, acentenin tacir sıfatı taşıdığı savunulmaktadır. Bu nedenle acente müvekkili adına yaptığı faaliyetlerinde dikkatli ve özenli, dolayısıyla basiretli bir iş adamı gibi hareket etme yükümlülüğü altındadır⁷³.

⁶⁶Mehmet Bahtiyar, 191; Zafer Saka, 373.

⁶⁷Sabih Arkan, 202; Mustafa Çeker, 122; Fatih Bilgili, Ertan Demirkapı, 128.

⁶⁸Brox, 127; Sabih Arkan, 202.

⁶⁹Şaban Kayıhan, 98; Sabih Arkan, 203.

⁷⁰Şaban Kayıhan, 101.

⁷¹Yaşar Karayalçın (Ticaret Hukuku 1957), 193.

⁷²Şaban Kayıhan, 100.

⁷³Ali Bozer, Celal Göle, 108; İsmail Kayar, 336; Fatih Bilgili, Ertan Demirkapı, 128.

Alman Hukukunda, HGB §86/1 ile acentenin sözleşmelerin yapılmasına aracılık etmek veya bunları müvekkil ad ve hesabına yapmak konusunda çaba göstermesi (Bemühungspflicht) ⁷⁴ , müvekkilinin menfaatlerini gözetmesi gerektiği hükme bağlanmıştır⁷⁵. HGB §86/4 gereğince acentenin basiretli bir tacir gibi davranması gerektiği yükümlülüğü de vurgulanmıştır. HGB §86/4 uyarınca bu hükümlere aykırı sözleşme hükümleri taraflarca belirlenemeyecektir.

2. Müvekkile Bilgi Verme Borcu

TTK md. 105/1 uyarınca, acente aracılıkta bulunduğu veya yaptığı sözleşmelerle ilgili her türlü ihtar, ihbar ve protesto gibi beyanlar müvekkili adına yapmaya ve bunları kabule yetkilidir. Acente TTK md. 110/1 gereğince bunları zaman geçirmeden müvekkiline bildirmekle yükümlüdür. Ayrıca acentenin bölgesindeki piyasanın ve müşterilerin finansal durumunu, şartlarını, bunlarda meydana gelen değişiklikleri ve yapılan işlemlere ilişkin olarak müvekkilini ilgilendiren bütün hususları da vakit geçirmeden müvekkiline bilgi verme bocu bulunmaktadır (TTK md. 110/1).

Acentenin haber verme yükümlülüğü, sözleşme yapma yetkisi olan acentenin, müvekkile yaptığı sözleşmeler hakkında vaktinde bilgi vermesini de kapsamaktadır. Aracı acentenin haber verme yükümlülüğü ise, sözleşmenin tarafı olacak kişi ve sözleşme şartları hakkında bilgi vermesini kapsamaktadır⁷⁶. Eğer acente bilgi verme borcunu zamanında yerine getirmemezse, kendisinin kusuru olmadığını ispatlayamadığı sürece müvekkilinin tüm zararlarını tazmin etmekle yükümlü olup ⁷⁷ , ayrıca müvekkilinin bundan dolayı kazanamadığı geliri de karşılamak zorundadır⁷⁸.

Müvekkil acenteyi haber verme borcundan muaf tutsa bile, acente müvekkilinin menfaatlerini korumakla yükümlü olduğu için, acente acentelik ilişkisi ile ilgili önemli işlemleri ve hareketleri müvekkile bildirmek zorundadır⁷⁹.

⁷⁴Erwin Weber, Wilfried Wedler, 44.

⁷⁵HGB § 86 kanun metni: <http://dejure.org/gesetze/HGB/86.html>

⁷⁶Sait Kemal Mimaroglu, 518; Yaşar Karayalçın, (Ticaret Hukuku) 522; Sabih Arkan, 203.

⁷⁷Sabih Arkan, 203; Naci Kınacıoğlu, 43.

⁷⁸Hans Brox, 128.

⁷⁹Naci Kınacıoğlu, 44; Şaban Kayıhan, 104.

Alman hukukunda haber verme yükümlülüğü HGB §86/2 ile düzenlenmiş ve daha öz ve net tutulmuş. Acentenin müvekkili ilgilendiren her türlü aracılık ve işlem hakkında haber verme borcu bulunmaktadır.

3. Müvekkilin Talimatlarına Uyma Borcu

Acente müvekkilinin ona, acenteliğin bağımsız niteliğine ters düşmeyecek şekildeki verdiği talimatlara TTK md. 110/2 gereğince uymakla yükümlüdür. Bu anlamda müvekkil örneğin acentenin çalışma saatlerine ve çalışma düzenine karışamaz, fakat sözleşme şartları, satış şartları ve benzer konular hakkında talimat verebilir⁸⁰.

Acente müvekkilinin açık talimatı olmayan konularda ondan açık bir talimat gelinceye kadar işlemin yapılmasını geciktirebilir. Ancak iş acil olup da talimat almaya durum müsait olmazsa veya acente en yararlı şartlar çerçevesinde harekete yetkiliyse, TTK md. 110/2 uyarınca acente basiretli bir tacir gibi işlemi gerçekleştirmelidir.

Müvekkilinin talimatlarına uygun hareket etmeyen acente, davranışından doğan zararlardan sorumlu tutulur⁸¹.

4. Önleyici Tedbirler Alma Borcu

Acente TTK md. 111 uyarınca önleyici tedbirler almakla yükümlüdür. Bunları basiretli bir iş adamı sıfatıyla almak ve müvekkilinin çıkarlarını korumak zorundadır⁸².

Acente, müvekkili hesabına teslim aldığı eşyanın taşıma esnasında hasar uğramış olduğunu görürse, müvekkilinin taşıyıcıya karşı dava haklarını kaybetmemesi için gerekli tedbirleri alması gerekir. Bu tedbirler, hasarı tespit ettirmeyi ve gerekli diğer önlemleri almayı, eşyayı mümkün olduğunca korumayı, tamamen telef olma tehlikesi varsa, mahkeme izniyle sattırmayı ve gecikmeksizin durumu müvekkile bildirmeyi kapsamaktadır.

Gönderilen malların çabuk bozulma riski veya değer kaybetme tehlikesi varsa, acente TTK md. 111/2 gereğince mahkemedен izin alarak eşyayı satmak ve durumu

⁸⁰Sabih Arkan, 203; Mustafa Çeker, 123; Şaban Kayıhan, 104-105.

⁸¹Şaban Kayıhan, 105.

⁸²Hayri Domaniç, Şerh, 325.

müvekkiline bildirmekle yükümlüdür.

Acente yukarıda saydığımız tedbirleri almaz ya da geciktirse, ortaya çıkacak zararlardan TTK md. 111/1 uyarınca sorumlu tutulur.

5. Ödeme Borcu

Acentenin müvekkili adına tahsilat yapma yetkisi olduğu gibi, tahsil ettiği tutarları da TTK md. 112 uyarınca zamanında müvekkiline ödeme yükümlülüğü var. Eğer acente ödemekle yükümlü olduğu parayı zamanında müvekkile iade etmezse, yükümlülüğün doğduğu tarihten itibaren faiz ödemek ve gerekirse ayrıca tazminat vermek zorundadır.

Buradaki 'para' kavramı geniş yorumlanmalıdır. Kapsamına nakit ve her türlü senetler⁸³ ve mallar⁸⁴ dahi dahil olabilir.

Eğer müvekkile iade edilmesi gereken ödemenin ne zaman gerçekleşmesi gerektiği konusunda acentelik sözleşmesinde açık bir düzenleme bulunmuyorsa, ödeme zamanı ticari örf ve adet'e veya durumun gereklerine göre belirlenir⁸⁵.

6. Rekabet Etmeme Borcu

TTK md. 104 "inhisar" başlığı altında acentelik ilişkisinde inhisar hakkını düzenlemektedir. Buna göre, 'yazılı olarak aksi kararlaştırılmadıkça, müvekkil, aynı zamanda ve aynı yer veya bölge içinde aynı ticaret dalı ile ilgili olarak birden fazla acente atayamayacağı gibi, acente de aynı yer veya bölgede, birbirleriyle rekabette bulunan birden çok ticari işletme hesabına acentelik yapamaz' (tekel hakkı)⁸⁶. Hükümden anlaşıldığı üzere TTK md. 104 çift taraflı bir düzenlemedir. Sonuç olarak 'Rekabet yapmama' hem müvekkil hem de acente için geçerlidir. Dolayısıyla inhisar

⁸³Gönen Eriş, Madde Açıklamalı – En son İçtihatlı Türk Ticaret Kanunu, CI, Ticari İşletme ve Ticari Şirketleri Madde, 1-556, (Ankara, 1992) 543.

⁸⁴Naci Kınacıoğlu, 45.

⁸⁵Gönen Eriş, 543; Sabih Arkan, 204; Yaşar Karayalçın, (Ticaret Hukuku) 523.

⁸⁶6762 sayılı Eski Türk Ticaret Kanununda md. 118 içinde yer alıp metni şu şekildeydi: "Aksi yazılı kararlaştırılmış olmadıkça, müvekkil, aynı zamanda ve aynı yer veya bölge içinde aynı ticaret dalı için birden fazla acente tayin edemeyeceği gibi; acente dahai aynı yer veya bölge içinde, birbirleriyle rekabette bulunan müteaddit ticari işletmeler hesabına aracılık yapamaz." Yeni TTK ile Eski TTK karşılaştırıldığında, bu hükmün özü itibariyle esaslı bir yenilik içermediği görülmektedir.

acente için hem bir hak hemde de borç niteliğindedir⁸⁷.

İnhisar hakkını acentenin borcu çerçevesinde değerlendirdiğimizde, acentenin inhisar hakkı tanınan bölge içinde müvekiliyle rekabet halindeki başka ticari işletmeler adına acentelik yapamaması anlamına gelmektedir. İnhisar hakkından taraflarca feragat edilebileceği sebebiyle, emredici nitelikte bir hüküm olmadığı vurgulanmaktadır⁸⁸. Yazılı olarak inhisar hakkının aksi kararlaştırılmadıkça, tekel hakkına sahip olunması kural olarak, düzenlenmiştir⁸⁹. Taraflar aksini kararlaştırıp kural'ı bozup istisnadan faydalanabilirler.

7. Rekabet Yasağı

Rekabet yasağının sözleşmeden de sonra devam etmesi hakkında 6102 sayılı TTK ile yeni kanuni düzenleme getirilmiştir. Bu yeni düzenleme Çalışmamızın üçüncü bölümünde 'Acentelik sözleşmesinin sona ermesinin hüküm ve sonuçları' başlığı altında değerlendirilecektir.

B. Acentenin Hakları

TTK' da Acentenin hakları md. 113-119 arası ile düzenlenmiştir.

1. Ücret İsteme Hakkı

Acentenin hakları arasında ücret (provizyon) isteme hakkı acentenin en önemli hakkı sayılmaktadır⁹⁰. Acentenin acentelik sözleşmesine dayanarak gerçekleştirdiği hukuki işlemler için ücret isteme hakkı bulunmaktadır⁹¹. Yukarıda bahsettiğimiz gibi, acente bağımsız tacir sıfatı taşıdığından dolayı, ücreti de belirli aylara göre tespit edilen maktu aylık şeklinde verilememektedir. Bu nedenle acente ücretinin, komisyonculuk

⁸⁷Mustafa Çeker, 124;

⁸⁸Fatih Bilgili, Ertan Demirkapı, 132.

⁸⁹Şaban Kayıhan, 155.

⁹⁰Mehmet Bahtiyar, 192.

⁹¹Şaban Kayıhan, 125.

sözleşmesinde olduğu gibi aracılık edilen hukuki işlem başına hesap edilerek veya gerçekleştirilmiş işlerin çokluğu ve niteliği dikkate alınarak belirli bir yüzde ile belirlenir⁹². Bu özelliği nedeniyle hem Türk hemde Alman Hukukunda ücret hakkına 'provizyon' ifadesi kullanılmaktadır.

Ücrete hak kazandıran işlemler TTK md. 113 ile düzenlenmiştir.

Acente iki tür işlem için ücrete hak kazanır. Birincisi, kendi çabasıyla aracılıkta bulunarak müvekkili adına yaptığı sözleşmeler dolayısıyla ücret isteme hakkına sahiptir. Bu durumda acente bizzat aracılık yapmış ve sözleşmenin kurulmasını sağlamıştır. İkincisi ise, acente işlemin yapıldığı kişinin müvekkilince müşteri olarak kazanılmasında sadece aracılık yaparak ücret istemeye hak kazanır.

Ayrıca TTK md. 113/2 uyarınca, belirli bir yer veya bölge içinde tekel hakkına sahip olan acente, kendi bölgesi içindeki bütün işlemlerden, kendi katkısı olmasa bile, ücrete hak kazanır. Bu hak TTK md. 104 ile öngörülen inhisar hakkı'nın sonucudur.

Bunların dışında acente TTK md. 113/3 gereğince acentelik ilişkisinin bitmesinden sonra kurulan işlemler için de müvekkilinden ücret isteyebilir. Bu işlemler şöyledir:

- a) İşleme aracılık etmişse veya işlemin yapılmasının kendi çabasına bağlanabileceği ölçüde işlemi hazırlamış ve işlem de acentelik ilişkisinin bitmesinden sonra uygun bir süre içinde kurulmuşsa,
- b) Birinci veya ikinci fıkraların birinci cümleleri uyarınca ücret istenebilecek bir işleme ilişkin olarak üçüncü kişinin icabı, acentelik ilişkisinin sona ermesinden önce acenteye veya müvekkile ulaşmışsa, ücret isteyebilir. Bu ücretin, hâl ve şartlara göre paylaşılması hakkaniyet gereği ise, sonraki acente de uygun bir pay alır.

Acentelik ücretin şeklini ve miktarını, tarafların yaptığı acentelik sözleşmesi belirler⁹³. Eğer sözleşmede bu konu ile ilgili düzenleme bulunmuyorsa, TTK md. 115 gereğince acentenin bulunduğu yerdeki ticari teamüllere veya durumun gereklerine göre mahkeme tarafından belirlenir.

Acentenin ücrete hak kazanma zamanı TTK md. 114 ile düzenlenmiştir. Buna göre aksi kararlaştırılmamışsa, acente, kurulan işlem yerine getirildiği anda, yani aracılık yaptığı işlemin yerine getirildiği ya da müvekkili adına sözleşmeyi yaptığı anda ve ölçüde ücrete hak kazanır. Fakat acentenin ücrete hak kazanabilmesi için iki durumda

⁹²Şaban Kayıhan, 124.

⁹³Mustafa Çeker, 116.

da sözleşme yapılmış olmalıdır, önsözleşme veya sözleşme vaadi yeterli değildir ve ücreti doğurmaz⁹⁴. Dolayısıyla acente faaliyette bulunurken başarılı olacak ki, acentelik ücreti almaya hak kazanabilin⁹⁵.

Ancak müvekkil işlemi yerine getirince, TTK md. 114/1 uyarınca acente izleyen ayın son günü istenebilecek uygun bir avansa hak kazanır. Her halde acente, üçüncü kişi kurulan işlemi yerine getirdiği anda ve ölçüde ücrete hak kazanır.

Üçüncü kişinin işlemi yerine getiremeyeceği kesinleşirse, TTK md. 114/2 gereğince acentenin ücret hakkı düşer. Ödenmiş tutarlar geri verilmek zorundadır.

Buna karşılık, aracılık edilen sözleşmeyi müvekkilin kısmen veya tamamen yahut öngörüldüğü şekliyle yerine getiremeyeceği kesinleşse bile, TTK md. 114/3'e göre acente ücret isteyebilir. Müvekkile yüklenemeyen sebeplerle sözleşmenin yerine getirilemediği halde ve ölçüde acentenin ücret hakkı düşer. Dolayısıyla üçüncü kişi ile akdedilen sözleşme müvekkilin sorumlu tutulabileceği nedenlerden dolayı yerine getirilmediği takdirde, acente ücret talep edebilecektir.

TTK md. 116/1 gereğince acentenin hak kazandığı ücretin, doğumu tarihinden itibaren en geç üç ay içinde ve her halde sözleşmenin sona erdiği tarihte ödenmesi gerekir. Ücret istemi, muacceliyeti ve hesaplanması bakımından önemli olan bütün konular hakkında acente bilgi istediği takdirde müvekkil bu bilgileri vermek zorundadır. Ayrıca acente, ücrete bağlı işlemlere ilişkin defter kayıtlarının suretlerinin de kendisine gönderilmesini müvekkilinden isteyebilir. Müvekkil, defter suretini vermekten kaçınırsa ya da defterlerin doğruluğu ve tamlığı konusunda kuşku duymayı gerektiren haklı nedenler varsa, acente, ticari defter ve belgelerin ilgili kısımlarını ya kendisi inceler ya da bir uzmana inceletebilir. Müvekkil buna izin vermezse sorunu mahkeme duruma en uygun şekilde karara bağlar (TTK md. 116/2).

Alman Hukukunda acentenin provizyon hakkı HGB §87, §87a, §87b ve §87c ile detaylı bir şekilde düzenlenmiştir⁹⁶. Kanunlar karşılaştırıldığında birbirlerine benzedikleri farkedilmektedir. Özellikle TTK'nın provizyon'a hak kazandıran işlemlerinin HGB ile birebir örtüştüğü görülmektedir. HGB §87/1 şu şekilde tercüme edilebilir: “Acentenin sözleşme ilişkisinin devamı esnasında kendi faaliyetinden

⁹⁴Ali Bozer, Celal Göle, 110.

⁹⁵Şaban Kayıhan, 142.

⁹⁶HGB § 87 kanun metni: <http://dejure.org/gesetze/HGB/87.html>

doğan, kendisinin aynı türden işler için müşteri olarak kazandırdığı üçüncü kişilerle yapılan bütün işler için provizyon talep etme hakkı vardır.”

Devamında HGB §87/2 incelediğimizde acentenin tekel hakkı nedeniyle provizyon talep etme hakkına sahip olduğunu ve bu hükmün TTK ile uyduğunu görmekteyiz. TTK md. 113/3 ile belirtilen acentelik ilişkisinin bitmesinden sonra kurulan işlemler için söz konusu olan provizyon talep etme hakkı aynı şekilde HGB §87/3 ile de düzenlenmiştir.

Alman hukukunda acentelik ücret hakkının doğumunu incelediğimizde, TTK md. 114'ün HGB §87a⁹⁷ hükmü ile uyum içinde olduğunu söyleyebiliriz. Burada da acentenin ücrete hak kazanabilmesi üçüncü kişinin ediminin ifa etmesine bağlıdır. Kural olarak müvekkilin sözleşmeyi yerine getirmesinin de gerektiği fakat tarafların aksini yazılı bir sözleşme ile kararlaştırabilecekleri de belirtilmiştir. Acentenin ücrete hak kazanabilmesi, müvekkilin sözleşmeyi yerine getirmemesi halinde dahi yazılı sözleşme ile öngörülmüşse bile, mümkündür.

TTK md. 114 HGB §87a/3 ile örtüşmekte. Burada da eğer müvekkilin sözleşmeyi gerektiği gibi yerine getirmediğinden dolayı sözleşmenin sonuç doğurmadığı hallerde acentenin provizyon hakkı olduğu düzenlenmiştir.

HGB §87b⁹⁸ ücretin miktarını düzenlemektedir. Buradaki düzenlemeye göre, eğer provizyon miktarı sözleşme ile belirlenmemişse, mutad olarak ödenmesi kabul edilebilecek ücret kararlaştırılmış olarak görülmelidir.

Ücretin ödeme zamanı başlığı altındaki TTK md. 116 ile HGB §87c⁹⁹ hükümlerini karşılaştırdığımızda, HGB' nin bu konuya ilişkin emredici karakteri haiz hükümler getirdiğini görüyoruz. HGB §87c/f.1'e göre, "müvekkil, acentenin istemeye hak kazandığı ücreti aylık öder; ödeme süresi en çok üç aya kadar uzatılabilir. Ödemenin miktarı zaman geçirilmeksizin, en geç gelecek ayın son gününe kadar tespit edilmelidir". Dolayısıyla Alman hukukunda acentenin ücreti her ay hesaplanmaktadır. Hesaplaşma süresi en çok üç aya kadar çıkarılabilir ve ücret, isteme hakkının doğumundan itibaren en geç ertesi ayın son gününde tespit edilmelidir¹⁰⁰.

Acentenin ücrete ilişkin kontrol hakkını Alman ve Türk hukukunda karşılaştırdığımızda ise, ikisinde de bu konuya ilişkin kapsamlı düzenlemelerin mevcut olduğunu görmekteyiz. Ancak, HGB §87c/f.2'ye göre acente provizyon hakkı

⁹⁷HGB § 87a kanun metni: <http://dejure.org/gesetze/HGB/87a.html>

⁹⁸HGB § 87b kanun metni: <http://dejure.org/gesetze/HGB/87b.html>

⁹⁹HGB § 87c kanun metni: <http://dejure.org/gesetze/HGB/87c.html>

¹⁰⁰Erwin Weber, Wilfried Wedler, 48.

veren bütün işlere ilişkin sadece defter kayıtlarının özetini isteyebilirken, TTK md. 116/2'ye göre acente müvekkilden ücrete hak kazandığı işlemlere ilişkin olan defter kayıtlarının suretini isteyebilir.

2. Tahsil Komisyonu İsteme Hakkı

TTK md. 113/4 uyarınca, acente ayrıca müvekkilinin talimatına uygun olarak tahsil ettiği paralar için de tahsil komisyonu talep etme hakkına sahiptir.

Bu düzenleme ile birlikte acenteye aracılıkta bulunmadığı sözleşmelerden gerçekleştirmiş olduğu tahsilattan dolayı ayrıca ücret talep etme hakkı verilmiştir. Bu tahsil komisyonu, ancak müvekkil acenteye bu hususta, yani tahsile ilişkin talimat verdiyse ve aslında bu hizmet acentelik sözleşmesinin bir parçası değilse, acente tarafından talep edilebilir¹⁰¹.

Alman hukukunda tahsil komisyonu "Inkassoprovision" adında geçmektedir ve aynı şekilde HGB §87/4 ile hükme bağlanmıştır.

3. Olağanüstü Masrafların Ödenmesini İsteme Hakkı

TTK md. 117 uyarınca acente yükümlülüklerini yerine getirmek için yaptıklarından ancak olağanüstü giderlerin ödenmesini isteyebilir.

Dolayısıyla acenteye faaliyetiyle ilgili olan 'olağan masrafları' için müvekkilinden ayrıyeten masraf talep hakkı verilmemiş. Çünkü kural olarak bu masrafları acente müvekkilinden alacağı ücret ile karşılamak zorundadır¹⁰². Bu durum acentenin müvekkilinden bağımsız bir şekilde faaliyet yapmasının doğal bir sonucu olarak değerlendirilmektedir¹⁰³. Olağan masrafları belirlemek gerekirse, bunlar acentenin işletmesiyle ilgili devamlı şekilde yapılan masraflar olarak nitelendirilmekte¹⁰⁴, örneğin yardımcılara ödediği ücretler, ulaşım masrafları, mal teslimatı için yaptığı

¹⁰¹Mustafa Çeker, 119.

¹⁰²Sabih Arkan, 107; Mustafa Çeker, 119; Ali Bozer, Celal Göle, 111.

¹⁰³Hans Brox, 131; Lütfü Dalamanlı, Fuat Tiryaki, 425.

¹⁰⁴Mehmet Bahtiyar, 193.

giderleri veya posta, telefon, internet gibi haberleşme giderleri¹⁰⁵. Buna karşılık olağanüstü masraf olarak, devamlı yapılmayan masraflar¹⁰⁶, örneğin müvvekilinin talimatı üzerine olağanın dışında reklam faaliyetlerinde bulunarak yapılan masraflar veya hasarlı malların satışının yapılabilmesi için gerekli onarım masrafları sayılmaktadır¹⁰⁷. Olağanüstü masrafların, müvekkilin talimatı veya müvekkilin çıkarlarını korumak üzere yapılmış olmaları gerekmektedir¹⁰⁸.

Yapılan masrafın olağan veya olağanüstü nitelikte masraf olup olmadığını, somut olayın şartlarına göre belirlemek gerekir¹⁰⁹.

Olağanüstü masraflar, aksi kararlaştırılmamışsa, acentenin aracılık ettiği sözleşmenin müvekkili için olumlu sonuçlanması şartına bağlı değildir¹¹⁰.

Acente TTK md. 118 gereğince, olağanüstü masrafları için bunları yaptığı tarihten itibaren faize de hak kazanır.

Alman hukukunda olağanüstü masrafları ödenmesi istemi hakkında daha basit bir ayırım yapılmaktadır. HGB §87d¹¹¹ ile acentenin masrafları olağan ve olağanüstü diye bir ayırma tabi tutulmaksızın, acentenin yapmış olduğu masraflardan ancak ticari teamül gerektiriyorsa müvekkilden istenebilir diye hükme bağlanmıştır.

4. Faiz İsteme Hakkı

Acente TTK md. 118'e göre verdiği avanslar ve olağanüstü giderler için ayrıca TTK' md. 20/1 çerçevesinde, ödeme tarihinden itibaren faize hak kazanır. Bu faiz oranı TTK md. 8 gereğince sözleşme ile serbestçe kararlaştırılabilir. Eğer faiz oranı sözleşme ile kararlaştırılmamışsa, yedek hukuk kuralı niteliğinde olan 3095 sayılı kanun uyarınca tespit edilir.

¹⁰⁵Sabih Arkan, 207.

¹⁰⁶Mehmet Bahtiyar, 193.

¹⁰⁷Sabih Arkan, 208; Mustafa Çeker, 119.

¹⁰⁸Fahiman Tekil, 217; Mustafa Çeker, 119; Sabih Arkan, 207.

¹⁰⁹Ayşe Nur Berzek, 166; Sabih Arkan, 208.

¹¹⁰Şaban Kayıhan, 153.

¹¹¹HGB § 87d kanun metni: <http://dejure.org/gesetze/HGB/87d.html>

5. Hapis Hakkı

Hapis hakkı, kanuni şartların gerçekleşmesi durumunda¹¹², alacaklıya, zilyedliğinde bulunan ve geri verilmesi gerekli olan borçlunun malik olduğu menkul mallar ve kıymetli evrakı geri vermeyerek, alacağının teminatı olmak üzere alıkoyma ve alacağı muaccel olmasına rağmen ödenmediği takdirde de paraya çevirme yetkisi veren bir ayni haktır¹¹³. Genel olarak TMK md. 950' de düzenlenmiş olan hapis hakkı, TTK md. 119 ile özel olarak hükme bağlanmıştır.

Acentenin TTK md. 119/1 gereğince, müvekkili tacirden olan alacaklarının tamamı ödeninceye kadar, acentelik sözleşmesinden dolayı zilyet olduğu taşınır mal ve kıymetli evrak ile herhangi bir eşyayı temsil eden senet aracılığıyla kullanabildiği mallar üzerinde hapis hakkı bulunmaktadır.

TTK md. 119/2' ye göre müvekkilin malları, acente tarafından ya da yasa gereği satılırsa, acentenin kendi alacakları karşılancaya kadar sattığı malların bedelini ödemekten kaçınma yetkisi vardır.

Hapis hakkı, kural olarak acentenin vadesi gelmiş alacaklarına ilişkin talep edilse de¹¹⁴, müvekkilin aczi durumunda, acente TTK md. 119/3 gereğince muaccel olmamış, yani henüz vadesi gelmemiş olan alacaklar için de hapis hakkına sahiptir.

TTK md. 119/4 ile kanun koyucu Türk Medeni Kanunu¹¹⁵ md. 950/2, md. 951, md. 952 ve md. 953'e atıfta bulunmuştur. TMK md. 950/2 dikkate alındığında, acente, acentelik sözleşmesi ile ilgili alacakları dışında, müvekkili ile aralarında yapılmış olan bir başka hukuki işlem'den dolayı alacağından da hapis hakkına sahiptir. Dolayısıyla müvekkilin yanı sıra acentenin de tacir sıfatı olduğu durumlarda, acente TMK md. 950/2 uyarınca “zilyetlik ve alacak ticari ilişkiden doğmuşsa tacirler

¹¹²Kastedilen kanuni şartların kısaca özeti:

1. Alacaklı borçluya ait eşyaya borçlunun rızası ile zilyed olmalı;
2. Alacaklının hapis hakkına esas teşkil edecek alacak muaccel olmalı;
3. Borçluya ait eşya ile alacak arasında bir irtibat bulunmalı;
4. Hapis hakkı alacaklı ve borçlu arasında yapılan bir sözleşmeyle bertaraf edilmemelidir.

¹¹³M. Kemal Oğuzman, Özer Seliçi, 780.

¹¹⁴Mustafa Çeker, 120; Sabih Arkan, 208.

¹¹⁵4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu. Bundan böyle TMK olarak anılacaktır.

arasında bu bağlantı var sayılır” hükmünden yararlanabilir¹¹⁶.

TMK md. 951 uyarınca acente sadece paraya çevrilebilen menkul şeyler ve kıymetli evrak üzerinde hapis hakkına sahiptir. Acente nitelikleri itibariyle praya çevrilmeye elverişli olmayan taşınırılar üzerinde hapis hakkı kullanamaz.

Ayrıca TTK md. 951/2 gereğince acente alacaklının üstlendiği yükümlülükle veya borçlunun teslim sırasında ya da daha önce verdiği talimatla veya kamu düzeniyle bağdaşmayan hallerde de hapis hakkını kullanamaz. Buna göre acente hapis hakkını kullanmamayı müvekkile karşı taahhüt etmişse, hapis hakkından feragat etmiş sayılır¹¹⁷.

TMK md. 952/1 de aynı TTK md. 119/3 gibi, müvekkili şayet borçlarını ödemekle acze düşerse, acentenin muaccel olmamış alacakları hakkında da hapis hakkına sahip olduğunu hükmeder.

TMK md. 952/2 uyarınca ise, borç ödemedен aciz taşınırın tesliminden sonra meydana gelmiş veya daha önce meydana gelmiş olmakla beraber acente bu durumu teslimden sonra öğrenmiş ise, o şeyin beli bir yönde kullanılacağı konusunda acente tarafından yüklenilmiş bir yükümlülük veya müvekkilin teslim sırasında ya da daha önce verdiği talimatla bağdaşmasa bile, acente hapis hakkını kullanmaya yetkilidir.

Eğer müvekkili acenteye acentelik sözleşmesinden doğan borçlarını ödeyemezse, TMK md. 953/1 uyarınca acentenin hapsedtiği şeyler teslimе bağılı rehin hükümlerince paraya çevrilecektir. Üzerinde hapis hakkı bulunan nama yazılı kıymetli evrakın paraya çevrilmesi için icra dairesi TMK md. 953/2 gereği, müvekkil yerine gerekli işlemleri yapar. Menkul şeylerin ve kıymetli evrakın paraya çevrilmesi işlemi İcra İflas Kanunu (İİK) md. 23/2 ile md. 145-153 hükümlerine göre yapılır¹¹⁸.

Ayrıca vurgulanması gereken bir ayrı nokta da, acentenin hapis hakkını sadece kamu düzenine uygun düşecek şekilde kullanmaya sahip olduğudur. Kamu hukukunun kamu yararına yönelik düzenlediği emredici nitelikteki haiz hükümler, para değeri olan bazı şeyler üzerinde hapis hakkının kullanılmasını engellemektedir¹¹⁹.

Acentenin hapis hakkına ilişkin düzenleme alman hukukunda HGB §88a¹²⁰ ile hükme bağlanmıştır. HGB §88a hükmünü türkçeye çevirdiğimizde: “Acente kanuni

¹¹⁶Sabih Arkan, 208; Fatih Bilgili, Ertan Demirkapı, 132.

¹¹⁷Şaban Kayıhan, 148.

¹¹⁸Şaban Kayıhan, 149.

¹¹⁹M. Kemal Oğuzman, Özer Selici, Eşya Hukuku, 7. Bası, (İstanbul, Filiz, 1997) 785; Şaban Kayıhan, 519.

¹²⁰HGB § 88a kanun metni: <http://dejure.org/gesetze/HGB/88a.html>

alıkoyma hakkından önceden feragat edemez. Sözleşme ilişkisi bitiminde acentenin sadece muaccel ücret ve masrafların tazmini talepleri için kendisine verilmiş olan belgeler üzerinde genel hükümlere göre alıkoyma hakkı vardır”. Bu hükümden anlaşıldığı üzere burada acentenin hapis hakkı ile ilgili genel hükümlere yollama yapılmaktadır. Alman hukukunda hapis hakkı, Alman medeni kanununa göre (BGB) §273 ile bir aynı hak olarak değil, bir def'i hakkı, yani kaçınma hakkı olarak kabul edilip öyle düzenlenmiştir¹²¹.

6. Tekel Hakkı

Yukarıda da belirttiğimiz üzere, TTK md. 104 gereğince, aksi yazılı olarak kararlaştırılmadıkça, müvekkil aynı zamanda ve aynı yer veya bölge içinde aynı ticaret dalı için birden fazla acente tayin edemeyeceği gibi, acente de aynı yer veya bölge içinde birbirleriyle rekabette bulunan birden çok ticari işletme hesabına acentelik yapamaz. Buna göre acente kendi bölge ve dalında tekel hakkına sahiptir¹²². Aynı tekel hakkı müvekkil tacir'e de ön görülmüştür.

Eğer müvekkili acentenin tekel hakkına aykırı bir davranışta bulunursa, acente yukarıda belirttiğimiz üzere hem ücret isteme hakkı kazanır, hem müspet (olumlu)¹²³ zararını talep edebilir¹²⁴.

TTK md. 114 emredici bir hüküm olmadığı için, taraflar tekel haklarından vazgeçebilirler¹²⁵.

Alman hukukunda acentenin tekel hakkına, yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi, acentenin provizyon hakkına ilişkin olarak sevk edildiği HGB §87/2 hükmü ile değinilmektedir. Belirtilmesigerekirki, bu hüküm TTK'nın 'ücrete hak kazandıran işlemler' başlığı altında md. 113/2 de aynı şekilde yer almaktadır.

Alman hukukunda Türk hukukunda olduğu gibi doğrudan tekel hakkına ilişkin özel bir hüküm bulunmamaktadır. HGB deki bu hükmü türkce ye çevirdiğimizde, “Acenteye belirli bir bölge ya da belirli bir müşteri çevresi verilmişse, acente acentelik ilişkisinin devamı süresince bu bölgedeki veya çevredeki müşterilerle kendi

¹²¹Şaban Kayıhan, 144; Hans Brox, 131.

¹²²Fatih Bilgili, Ertan Demirkapı, 132.

¹²³M. Kemal Oğuzman, Turgut Öz, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, (İstanbul, Vedat, 1995) 323.

¹²⁴Şaban Kayıhan, 155.

¹²⁵Fatih Bilgili, Ertan Demirkapı, 132.

katkısı olmadan kurulan işlemler için de ücret isteyebilir” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Alman hukukunda, acentenin inhisar hakkına sahip olmaması kural, bu hakka sahip olması ise istisna olarak düzenlenmiştir. Oysa Türk hukukunda kanun koyucu acentenin inhisar hakkına sahip olmasını kural, aksinin kararlaştırılmasını ise istisna olarak düzenlemiştir. HGB' ye göre acenteye tekel hakkına sahip olabilmesi için müvekkil tarafından açık veya örtülü bir sözleşme ile¹²⁶ belirli bir bölge veya müşteri çevresi bırakılmış olması gerekmektedir¹²⁷.

7. Müşteri Tazminatı Hakkı (Denkleştirme İstemi)

6102 sayılı TTK ile md. 122 ile yeni kanuni düzenleme getirilmiştir. Bu yeni düzenleme olan Denkleştirme istemi aşağıda 'Acentelik sözleşmesinin sona ermenin hüküm ve sonuçları' başlığı altında detaylı bir şekilde incelenip değerlendirilecektir.

C. Müvekkilin Borçları

6102 sayılı Yeni TTK ile kanun koyucu acentenin borçlarının yanı sıra müvekkilin borçlarını da md. 120 ile hükme bağlamıştır. Maddenin gerekçesine baktığımızda, bu hüküm acentenin haklarını korumak amacıyla düzenlenmiştir. Bu maddeye göre müvekkil acenteye mallarla ilgili belgeleri vermek zorundadır. Müvekkilin acenteye gerekli belgeleri sunması acentenin faaliyetini acentelik sözleşmesi çerçevesinde düzgün bir şekilde sürdürebilmesi için gerekli bir hükümdür. Bu belgelere örnek vermek gerekirse, sözleşme örnekleri, fiyat listeleri, katalog ve broşürler sayılabilir¹²⁸.

Müvekkilin bir başka borcu ise, acentelik sözleşmesinin yerine getirilmesi için gerekli olan hususları ve özellikle iş hacminin acentenin normalde bekleyebileceğinden önemli surette düşük olabileceğini bildirmektir. Buradan anlaşıldığı üzere, müvekkilin acenteye haber verme borcu bulunmaktadır ve acente korunmaya çalışılmıştır.

¹²⁶Şaban Kayıhan, 156.

¹²⁷Hans Brox, 126; Erwin Weber, Wilfried Wedler, 46.

¹²⁸Erwin Weber, Wilfried Wedler, 45; Şaban Kayıhan, 177.

Ayrıca müvekkil acentenin yaptığı işleri kabul edip etmediğini ya da yerine getirilmediğini uygun bir süre içinde bildirmek zorundadır.

Müvekkilin bir diğer borcu ise acentenin istemeye hak kazandığı ücreti ödemektir. Müvekkil ücret, avans ve olağanüstü giderler için ödeme tarihinden itibaren faiz ödemekle de yükümlüdür.

TTK md. 120/2 gereğince md. 120'ye aykırı şartlar, acentenin aleyhine olduğu ölçüde, geçersizdir.

Anlaşıldığı üzere TTK md. 120'nin iki fonksiyonu bulunmaktadır. Birincisi acenteye faaliyetlerini acentelik sözleşmesine uygun yapabilmesi için gerekli bilgi ve belgeleri sunmak ve gerekli bildirimlerde bulunmak. İkincisi ise müvekkilin borçlarının emredici niteliğini vurgulamak¹²⁹.

Alman hukuku' nu müvekkilin borçlarına ilişkin incelediğimizde, HGB§86a¹³⁰ nın müvekkilin borçları ile ilgili düzenleme içerdiğini görmekteyiz. TTK md. 120' yi HGB§86a ile karşılaştırdığımızda, Kanun koyucunun yeni düzenleme ile Alman Ticaret Kanunu ile paralellik sağladığı anlaşılmaktadır.

HGB müvekkilin borçlarına ilişkin olarak emredici karakteri haiz ayrı ayrı hükümler düzenlemiştir. HGB §86a metninin türkçe tercümesi;

"Müvekkil, faaliyetinin icrası için gerekli olan örnek çizimler, ücret listeleri, basılı evrak, işlem şartları gibi belgeleri, acentenin tasarrufuna hazır bulundurmalıdır. Müvekkil, acenteye gerekli haberleri vermelidir. Müvekkil, acente tarafından aracılık edilen ya da temsil yetkisi bulunmaksızın akdedilen işlemlerin kabulü ya da reddini ve acente tarafından akdedilmiş ya da aracılık edilmiş işlemlerin icra edilmemesini derhal bildirmelidir. Müvekkil, işlemleri hal ve şartlara göre acentenin olağan şartlar altında bekleyebileceğinden daha düşük kapsamda akdedebileceğini ve akdetmek istediğini acenteye derhal haber vermelidir. Birinci ve ikinci fıkralar aksine olan anlaşmalar geçersizdir."

Ç. Müvekkilin Hakları

Yukarıda da belirttiğimiz üzere, acentelik sözleşmesi iki tarafa da borç yükleyen bir

¹²⁹Şaban Kayıhan, 179.

¹³⁰HGB §86a kanun metni: <http://dejure.org/gesetze/HGB/86a.html>

sözleşme olduğu için, müvekkilin hakları acentenin borçlarını oluşturmaktadır¹³¹. TTK'da da 'müvekkilin hakları' başlığı altında bir düzenleme mevcut değildir. Bundan dolayı burada müvekkilin haklarına ilişkin acentenin borçlarına atıfta bulunarak bu bölümü kısa tutuyoruz.

Alman hukukunda da müvekkilin haklarına ilişkin özel bir hüküm bulunmamaktadır.

VIII. Acentenin Yetkileri

TTK' da Acentenin yetkileri md. 105 ila 108 arası düzenlenmiştir.

A. Müvekkil Adına Sözleşme Yapma Yetkisi

TTK' da acentenin yaptığı faaliyet esas itibariyle " aracılık yapma" olarak kabul edilmiş ve bu yönde düzenlenmiştir¹³². Acentenin müvekkili adına sözleşme yapabilmesi şarta bağlanmıştır. TTK md. 107/1 uyarınca acente ancak özel ve yazılı bir yetki belgesi ile müvekkili adına sözleşme yapmaya yetkilidir.

TTK md.107/2 gereğince bu belgenin ticaret siciline tescil ve ilanı zorunludur. Ancak tescil ve ilan temsil yetkisinin geçerliliği için şart olarak kabul edilmemekte. Bu nedenle temsil yetkisinin ticaret siciline işlenmemiş olduğu durumlarda bile, acentenin üçüncü kişilerle yaptığı sözleşmeler müvekkili bağlar ve geçerliliğini korur¹³³.

Müvekkil acenteye verdiği yetkiyi dilediği gibi sınırlandırabilir. Ancak bu sınırlandırmanın iyyetli üçüncü kişilere karşı bağlayıcılığı olabilmesi için ticaret siciline işlenip ilan ettirilmesi zorunludur¹³⁴.

¹³¹Şaban Kayıhan, 176.

¹³²Sabih Arkan, 208.

¹³³Mehmet Bahtiyar, 193; Sabih Arkan, 209.

¹³⁴Fatih Bilgili, Ertan Demirkapı, 133.

B. Hakkı Koruyan Beyanları Müvekkil Adına Yapma ve Kabul Etme Yetkisi

TTK md. 105/1 uyarınca acente aracılıktaki bulunduğu veya yaptığı sözleşmelerle ilgili her türlü ihtar, ihbar ve protesto gibi hakkı koruyan beyanları müvekkili adına yapmaya ve bunları kabule yetkilidir. Buna göre hem aracı acente hem akitçi acente, sözleşmenin tarafı olan üçüncü kişiye örneğin TBK md. 117 gereğince temerrüt ihtar ve TBK md. 223 gereğince ayıp ihbarı gönderebilir ve bu tür beyanları da müvekkili adına kabul edebilir¹³⁵. TTK' nın bu hükmü emredicidir ve buna aykırı sözleşme hükümleri geçersiz sayılmaktadır¹³⁶.

Alman hukukunda konuya ilişkin düzenleme HGB § 91/2¹³⁷ ile yapılmıştır. Hükmün türkçe tercümesi şöyledir:

"Acente, işlem yapma yetkisi verilmemiş olsa bile, bir maldaki maddi ayıpları ihbara, bir malın ifaya hazır bulunduğunu beyana, üçüncü kişinin kötü ifadan dolayı haklarını kullanacağını ya da saklı tutacağı gibi benzer beyanlara muhatap olmaya yetkili sayılır; müvekkile ait olan delillerin muhafazasına ilişkin hakları ileri sürebilir. Bu hakların sınırlanması üçüncü kişilere karşı biliyorsa ya da bilmesi gerekiyorsa ileri sürülebilir."

Dolayısıyla HGB' nin TTK' da olduğu gibi emredici bir hüküm getirmediği görülmektedir. Ayrıca HGB' ye göre acentenin hakları sınırlandırılabilir.

C. Bedeli Kabzetme ve Malları Teslim Alma Yetkisi

TTK md. 106' dan anlaşıldığı üzere, müvekkilin özel ve yazılı izni veya vekaleti olmadan, acente bizzat teslim ettiği malların bedelini kabule (kabza) ve bedelini bizzat ödediği malları teslim almaya yetkilidir. TTK md. 119 uyarınca düzenlenen hapis hakkı, acentenin bu yukarıda sayılan yetkilerinin varlığına işaret etmektedir¹³⁸. Ayrıca TTK md. 106' dan yola çıkarak, acenteler bizzat teslim ettikleri malların bedelini ve bedelini bizzat öedikleri malların ise teslim zamanını değiştirip

¹³⁵Sabih Arkan, 211; Fatih Bilgili, Ertan Demirkapı, 133.

¹³⁶Şaban Kayıhan, 183.

¹³⁷HGB § 91/2 kanun metni: <http://dejure.org/gesetze/HGB/91.html>

¹³⁸Hayri Domaniç, Şerh, 318.

erteleyebilir ve bu mallar için bedel indirimi de yapabilirler¹³⁹.

TTK md. 106' nın açıkça belirtmiş olduğu üzere, acenteye özel ve yazılı bir yetki verilmedikçe, acente bizzat teslim etmediği malların bedelini kabule ve bedelini bizzat ödemediği malları teslim almaya yetkili değildir. Ayrıca bu gibi işlemlerden doğan alacağı yenileyemez veya miktarını indiremez.

Ç. Müvekkili Mahkemede Temsil Etme Yetkisi

TTK md. 105/2 gereğince acentenin aracılıkta bulunduğu veya müvekkili adına bizzat kendisi yapmış olduğu sözleşmeden dolayı, hem müvekkili adına dava açabilir, hem müvekkiline karşı açılacak davalarda müvekkili temsil edebilir. Dolayısıyla acentenin hem aktif hem pasif yetkisi bulunmaktadır¹⁴⁰. Eğer uyuşmazlıklar acentenin bizzat aracılıkta bulunmadığı veya yapmadığı sözleşmelerden kaynaklanıyorsa, acente müvekkilini mahkemede temsil etme yetkisine sahip değildir. Sözleşme dışı sorumluluk hallerinden kaynaklan, örneğin haksız fiil teşkil eden davranıştan dolayı müvekkil davalı olmuşsa, acentenin mahkemede temsil yetkisi bulunmamaktadır¹⁴¹.

Yabancı tacirler adına acentelik yapanlar hakkındaki sözleşmelerde yer alan, bu hükme aykırı sözleşmeler TTK md. 105/2 uyarınca geçersizdir¹⁴².

Ayrıca TTK md. 105/3' e göre, acentelerin ad ve hesabına hareket ettikleri kişilere karşı, yani müvekkilerine karşı Türkiye' de açılacak olan davalar sonucunda alınan kararlar acentelere uygulanmaz. Çünkü acente müvekkilini sadece temsil eder ve sorumluluk müvekkile aittir¹⁴³.

Acente aleyhine dava açılacaksa, acentenin müvekkiline izafeten hasım gösterilmesi gerekmektedir¹⁴⁴ ve dava sonucunda müvekkil hakkında karar verilir. Eğer tazminat vs. ye mahkumiyet söz konusu olursa, müvekkilin mal varlığından tahsil edilir¹⁴⁵.

Alman Hukukunda HGB' nin içinde böyle bir düzenleme mevcut değildir.

¹³⁹Hayri Domaniç, 318; Sait Kemal Mimaroglu, 516; Mehmet Bahtiyar, 194.

¹⁴⁰Ayşe Nur Berzek, 159; Reha Poroy, Hamdi Yasaman, 177.

¹⁴¹Sabih Arkan, 212; Sami Karahan, 280; 11. HD, 17.10.1983, E. 3997, K. 4487, Eriş: 1. Baskı, s. 555, Nr. 793.

¹⁴²ETTK' da, yerli yabancı ayrımı yapmaksızın geçersizlik öngörülmekteydi.

¹⁴³Mehmet Bahtiyar, 195.

¹⁴⁴Y.11.HD. 2.7.1986 3832/4126, İKİD (1987), C. 27, 4964; Sabih Arkan, 213.

¹⁴⁵Y.11.HD. 22.1.1991 5340/89, BATİDER (1990), C. 15, S. 3, 172-173.

D. Yetkisizlik

Acente yetkisi olmaksızın veya yetki sınırlarını aşarak müvekkil adına bir sözleşme yaparsa müvekkili bunu haber alır almaz, işleme icazet verebilir. Eğer müvekkil üçüncü kişiye sözleşmeyi onaylamadığını bildirmezse, TTK md. 108 uyarınca acente sözleşmeden bizzat kendisi sorumlu olur¹⁴⁶. Dolayısıyla eğer acente müvekkil tarafından yetkilendirilmeden işlem de bulunursa ve müvekkil bu durumda sessiz kalırsa, icazetin verilmediği anlamına gelmektedir¹⁴⁷.

TTK' nın bu hükmünü TBK' daki yetkisiz temsil hükümleriyle karşılaştırdığımızda, yetkisiz temsilcinin hukuki yaptığı işlemlerde, bu işlemin ancak temsil edilen kişi tarafından onandığı takdirde temsil olunanı bağladığını görmekteyiz. TTK ile TBK hükümlerinin arasındaki en temel fark, TBK' da temsil olunanın işlemi onamaması halinde işlemin geçersiz sayılmasıdır. Ancak TTK' da ise, müvekkil tacir sözleşmeyi onaylamazsa, sözleşme geçersiz sayılmamaktadır. Bu durumda acente ile üçüncü kişi arasında yapılan sözleşme geçerlilik kazanır ve acente sözleşmeden bizzat sorumlu tutulur. TBK' da iyiniyetli üçüncü kişi işlemin geçersiz olmasından doğan zararını yetkisiz temsilciden isteyebilir¹⁴⁸. Dolayısıyla TTK' nın yetkisiz acente düzenlemesi bir yönüyle TBK' daki yetkisiz temsilcilik düzenlemesi ile bağdaşmakta, ancak bir yönüyle de acentenin müvekkiline önemli nitelikte avantaj sağladığı için farklılık göstermekte¹⁴⁹.

¹⁴⁶ETTK' da, müvekkil acentenin yetkisi olmaksızın sözleşme yaptığını öğrenir öğrenmez, üçüncü kişiye icazet vermediğini derhal bildirmek zorundaydı. Müvekkil derhal bildirmediği takdirde, sözleşmeye icazet vermiş sayılıp sözleşme ile bağlı oluyordu.

¹⁴⁷Mehmet Bahtiyar, 194.

¹⁴⁸Mehmet Bahtiyar, 194.

¹⁴⁹Şaban Kayıhan, 213.

IX. Acentelik Sözleşmesinin Benzer Sözleşmelerden Ayırt Edilmesi

Acentelik sözleşmesi bazı sözleşmelere benzese de, aralarında önemli farklar da bulunmaktadır. Bu benzer sözleşmeler aşağıda ele alınmaktadır:

A. Simsarlık Sözleşmesi ¹⁵⁰

6098 Sayılı Borçlar Kanunu¹⁵¹ md. 520 deki tanıma göre, 'simsarlık sözleşmesi, simsarin taraflar arasında bir sözleşme kurulması imkanı'nın hazırlanmasını veya kurulmasına aracılık etmeyi üstlendiği ve bu sözleşmenin kurulması halinde ücrete hak kazandığı sözleşmedir'. TBK md. 520/2 gereğince, simsarlık sözleşmesine kural olarak vekalet'e ilişkin hükümler uygulanır. Simsar sözleşmesi bir şekile tabi tutulmamıştır¹⁵², ancak istisna olarak TBK md. 520/3 gereğince taşınmazlarla ilgili simsarlık sözleşmesi yazılı şekilde yapılmadıkça geçerli olmaz.

Simsar tarafları buluşturup sözleşme yapmalarına aracılık eden bağımsız bir tacir yardımcısı olarak değerlendirilmektedir¹⁵³.

Acenteliği simsarlıktan ayıran unsur süreklilik unsurudur. Simsar ile müvekkili arasındaki ilişki sürekli bir ilişki değildir¹⁵⁴. Dolayısıyla simsarin birden çok tacir ile ilişkisi olabilir. Yukarıda incelendiği üzere acente ile müşterisi arasındaki ilişki süreklilik üzerine kurulmuş olan bir ilişkidir.

Bir başka fark ise simsarin taraflar adına sözleşme kurma yetkisine sahip olmadığıdır¹⁵⁵. Simsar sadece tarafları bir araya getirerek sözleşme kurulmasında aracılık eder. Oysa acente sözleşme yapma yetkisine sahiptir (TTK md. 107).

Bunun dışında simsarin aracılık gösterdiği sözleşmelerin akdedilmesi konusunda

¹⁵⁰18 Sayılı Eski Borçlar Kanunun'da Simsarlık Tellallık olarak geçmekteydi. EBK md. 404 deki tanıma göre, 'telallık bir akittir ki onunla tellal üret mukabilinde bir akdin yapılması imkanını hazırlamağa veya akdn icrasına tavassut etmeğe memur edilir. Telallık hakkında umumi surette vekalet hükümleri caridir'. Bu hükmün yanı sıra birde ETTK'da ticaret işleri tellallığı düzenlenmişti. Yeni TTK'da ticaret işleri tellallığı özel olarak düzenlenmemiştir. Dolayısıyla TBK'da düzenlenen simsarlık hükümlerinin hem adi hem ticari işlerde uygulanması öngörülmüştür.

¹⁵¹Bundan böyle anılış: TBK

¹⁵²Fatih Bilgili, Ertan Demirkapı, 121.

¹⁵³Fatih Bilgili, Ertan Demirkapı, 121.

¹⁵⁴Mehmet Bahtiyar, 188; Mustafa Çeker, 129; Şaban Kayıhan, 68.

¹⁵⁵Erwin Weber, Wilfried Wedler, 44; Mustafa Çeker, 130; Şaban Kayıhan, 68.

herhangi bir yükümlülüğü bulunmamaktadır¹⁵⁶, dolayısıyla sözleşmelerin icrasından doğan uyuşmazlıklarda sorumluluğu da yoktur¹⁵⁷.

Simsarlığı acentelikten ayıran bir başka fark ise, simsarın aracılık faaliyetlerinin meslek şeklinde icra edilmesi aranmamıştır¹⁵⁸. Ancak acente işini meslek edinmeksizin icra ederse TTK ya göre acente sayılmamaktadır.

Ayrıca TTK md. 119 a göre acenteye özel olarak tanınmış hapis hakkı simsara tanınmamıştır. Dolayısıyla acente acentelik sözleşmesiyle ilgili her türlü ihbar, ihtar ve buna benzer beyanları müvekkili adına hem yapmaya hemde kabule yetkilidir¹⁵⁹. Ancak bu yetki sadece acenteler için düzenlenmiş bulunmaktadır ve bu nedenle simsar ile arasındaki bir fark teşkil etmektedir.

Uygulamada en çok emlakçıların simsar nitelikleri taşıdıkları görülmektedir¹⁶⁰. Almanya da simsarlık sözleşmesi “Maklervertrag” olarak düzenlenmektedir¹⁶¹.

B. Komisyoncu Sözleşmesi

Bağımsız tacir yardımcılarında bir diğeri de olan komisyoncu farklı kanunlarda düzenlenmiş olmaktadır. Esas itibarıyla komisyonculuk TBK' da düzenlenmiştir. Buradaki düzenleme 'alım veya satım komisyonculuğunu' altında yapılmıştır. TBK md. 532 gereğince 'alım veya satım komisyonculuğu, komisyoncunun ücret karşılığında, kendi adına ve vekalet verenin hesabına kıymetli evrak ve taşınırların alım veya satımını üstlendiği sözleşmedir'.

TTK da ise komisyonculuğun alt çeşitlerinden 'taşıma komisyonculuğu sözleşmesi' ile ilgili özel bir düzenleme bulunmaktadır. TBK md. 917 gereğince, 'taşıma işleri komisyonculuğu sözleşmesi ile komisyoncu eşya taşıtmayı üstlenir. Bu sözleşme ile gönderen, kararlaştırılan ücreti ödeme borcu altına girer. Taşıma işleri komisyonculuğu bir ticari işletme faaliyetidir.'

Bu düzenlemelerin dışında Sermaye Piyasası Kanunu¹⁶² ve Gümrük Kanunun'da¹⁶³

¹⁵⁶Mehmet Bahtiyar, 188; Mustafa Çeker, 130

¹⁵⁷Y. 11. HD. Tarih: 03.05.2001, E.2001/1752, K.2001/3902.

¹⁵⁸Fatih Bilgili, Ertn Demirkapı, 121; Mustafa Çeker, 130.

¹⁵⁹Şaban Kayıhan, 69.

¹⁶⁰Mustafa Çeker, 129.

¹⁶¹Şaban Kayıhan, 67.

¹⁶² Sermaye piyasası araçlarına ilişkin komisyonculuk yapanlar hakkında ise Sermaye Piyasası Kanununun md. 30 vd.

¹⁶³Gümrük Kanunun'da gümrük komisyoncularına ilişkin md. 166-173.

da komisyonculuk ile ilgili özel düzenlemeler mevcuttur¹⁶⁴.

Komisyoncunun en önemli özelliği, gerçekleştirdiği bütün hukuki işlemleri kendi adına ve müvekkili hesabına yapmasıdır¹⁶⁵. Buna göre komisyoncunun dolaylı temsil yetkisine sahip olduğu görüşü savunulmaktadır¹⁶⁶. Bu demek oluyor ki, üçüncü kişilerle yapılan işlemlerde komisyoncu taraftır, işlemde doğan hak ve borçlar komisyoncuya aittir¹⁶⁷ ve işlemde doğan hak ve borçları komisyoncu sonradan müvekkiline devreder¹⁶⁸. Bu özellik komisyoncuyu acente den ayıran önemli kriter'dir, çünkü yukarıda da gördüğümüz üzere acente bütün hukuki işlemleri müvekkili tacir adına ve hesabına yapar.

Bunun dışında önemli diğer bir kriter süreklilik unsurudur. Komisyoncu'nun müvekkil'i arasındaki ilişki geçici nitelik gösterir¹⁶⁹. Komisyoncu belirli bir veya birkaç işleme ilişkin olarak faaliyette bulunur. Dolayısıyla acentelik ilişkisinde önem taşıyan süreklilik unsuru, komisyonculuk ilişkisinde bulunmamaktadır.

C. Tek Satıcılık Sözleşmesi

Tek satıcılık sözleşmesi ile ilgili herhangi bir kanunda açıkça bir düzenleme bulunmamaktadır. Tek satıcılık sözleşmesinin doktrinindeki tanımına değinmek gerekirse: "Tek satıcılık sözleşmesi, imalatçı (yapımcı) ile tek satıcı arasındaki hukuki ilişkileri düzenleyen çerçeve niteliğinde, sürekli öyle bir sözleşmedir ki, bununla yapımcı, imalatının tamamını veya bir bölümünü belirli bir bölgede tekel hakkına sahip olarak satmak üzere bedeli karşılığında sadece tek satıcıya göndermeyi, buna karşılık tek satıcı da, sözleşme konusu mamülleri kendi namına ve hesabına satarak, bu mamülleri sürümünü artırmak için faaliyette bulunmayı üstlenir"¹⁷⁰.

Buna göre tek satıcı sözleşme konusu mamülleri satmak üzere tacirden alır ve

¹⁶⁴Fatih Bilgili, Ertan Demirkapı, 138.

¹⁶⁵Hans Brox, Handelsrecht und Wertpapierrecht, 12. verbesserte Auflage, (München, C.H.Beck, 1996) 124; Erwin Weber, Wilfried Wedler, 44.

¹⁶⁶Ayşe Nur Berzek, 162; Şaban Kayıhan, 68.

¹⁶⁷Ayşe Nur Berzek, 162.

¹⁶⁸Fatih Bilgili, Ertan Demirkapı, 137; Mustafa Çeker, 134.

¹⁶⁹Mehmet Bahtiyar, 189; Fatih Bilgili, Ertan Demirkapı, 139.

¹⁷⁰Hasan İşgüzar, Tek Satıcılık Sözleşmesi, (Ankara, Kadıoğlu Matbaası,1989) 14; Haluk Tandoğan, Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri, C.1/1 Tümü Yeniden İşlenmiş ve Genişletilmiş Beşinci Basım, (İstanbul, Baka ve Tic. Araşt. Enst. Yay ,1988) 27-28; Cevdet Yavuz, Türk Borçlar Hukuku, Özel Hükümler, Yenilenmiş 6. Baskı, (İstanbul, Beta, 2002) 28-29; Reha Poroy, Hamdi Yasaman, 185.

üçüncü kişilere belirli bir bölgede tek başına kendi ad ve hesabına satar¹⁷¹. Ancak yukarıda da belirttiğimiz üzere, acente müvekkli tacir nam ve hesabına işlemde bulunur, kendi adı ve hesabına işlem yapmaz. Bu şekilde faaliyette bulunan tek satıcı, faaliyetinin tüm risklerini de kendi taşır¹⁷².

Tek satıcılık sözleşmesinin bir diğer özelliği ise tekel hakkının bulunması. Acentelikte ise tekel hakkı zorunlu bir unsur değildir ve istek üzerine TTK md 104 gereğince sözleşme ile bertaraf edilebilir¹⁷³.

Tek satıcılık sözleşmesi ve acentelik sözleşmesi arasındaki bir diğer fark ise tek satıcının tacirden ücret almamasıdır. Tek satıcı tacirden aldığı mamülleri sattıkça, alış ve satış fiyatı arasındaki farktan kar edip bu onun kazancı sayılmaktadır¹⁷⁴. Oysa acentenin kazancı faaliyet karşılığında müvekkilin kendisine ödediği provizyondan oluşur¹⁷⁵, dolayısıyla satış farkı değildir.

Vurgulanması gereken bir diğer fark ise, tek satıcının kendi nam ve hesabına satış yaptığı için bağımsızlığının acenteye göre daha geniş olmasıdır¹⁷⁶. Acente de kural olarak bağımsız sayılsa da, tacire karşı bazı yükümlülükleri bulunmaktadır ve yetkisini sınırlayan düzenlemeler mevcuttur¹⁷⁷; örneğin TTK md. 106 ve 107 gereğince özel yetki gerektiren haller ve TTK md. 110 gereğince acentenin haber verme yükümlülüğü.

Ç. Franchise Sözleşmesi

Franchise sözleşmesi iki taraftan oluşan, franchise veren ve franchise alan olmak üzere ve iki tarafa borç yükleyen çerçeve bir sözleşmedir¹⁷⁸.

Franchise veren franchise alana ücret karşılığında ürettiği mal ve hizmetlerin daimi şekilde dağıtımını ve pazarlanması konusunda yetki tanır¹⁷⁹. Bu yetkinin kapsamı geniştir ve franchise veren franchise alana işletme adını, markasını, ticari teknik bilgi

171Sabih Arkan, 200; Hasan İşgüzar,15; Haluk Tandoğan, 32.

172Hasan İşgüzar, 41.

173Sabih Arkan, 200; Fahiman Tekil, 210.

174Haluk Tandoğan, 35; Mehmet Bahtiyar, 189; Şaban Kayıhan, 74.

175Ömer Teoman, Yaşayan Ticaret Hukuku, C.I, Hukuki Mütalaalar, Kitap 4, 1982-1983, (İstanbul,1995) 59; Ulrich Hübner, Handelsrecht, 3. überarbeitete Auflage, (Köln, Müller,1992) 74; Şaban Kayıhan, 74.

176Mehmet Bahtiyar, 189; Sabih Arkan, 200.

177Şaban Kayıhan, 74.

178Çiğdem Kırca, Franchise Sözleşmesi, (Ankara,1997) 17; Osman Berat Gürzumar, Franchise Sözleşmeleri, (İstanbul, Beta, 1995) 10.

179Sabih Arkan, 201.

ve becerisini (know-how) ve tanıtma işaretlerinin kullanma hakkını da devreder¹⁸⁰. Böylelikle franchise veren franchise alan'ı kendi işletme organizasyonuna entegre eder ve onu sözleşme süresince franchise olarak destekleme borcu altında bulunur¹⁸¹. Franchise alan ise, franchise verenin belirlediği ilkelere ve koşullara uyarak, franchise sistemine dahil mal ve hizmetlerin sürümünü, kendisine bırakılan bölge içinde pazarlayarak, kendi ad ve hesabına yapmayı ve desteklemeyi taahhüt eder. Böylelikle franchise alan franchise verenin mal sürümünü arttırmayı yükümlenir¹⁸². Ayrıca franchise alan franchise verene belirli bir ücret ödemekle yükümlüdür¹⁸³. Doktrinde franchise sözleşmesinin atipik bir sözleşme niteliği taşıdığı¹⁸⁴ ve içinde farklı sözleşmelerin unsurlarını barındırdığı görüşü yaygındır¹⁸⁵. Sözleşmelere değinmek gerekirse, franchise sözleşmesi satış, tek satıcılık, vekalet, lisans ve acentelik sözleşmelerinin unsurlarını içerdiği görüş mevcuttur¹⁸⁶. Acentelik sözleşmesi ile franchise sözleşmesini karşılaştırdığımızda en önemli fark olarak franchise sözleşmesindeki franchise alanın kendi adına ve hesabına işlem yaptığı görülmektedir. Oysa acente müvekkili tacir adına ve hesabına hareket eder¹⁸⁷. Bunun dışında franchise alanın geliri franchise verenden satın almış olduğu malların alım ve sonrasındaki satımı arasındaki farktan oluşur¹⁸⁸. Franchise sözleşmesinin farklı bir yönü ise, franchise alanın franchise verene, franchise verenin devrettiği haklar için bir ücret ödemesidir¹⁸⁹. Bir diğer fark ise, franchise sözleşmesinde tekel hakkının zorunlu bir unsur olduğudur¹⁹⁰. Ayrıca acentelik sözleşmesinde, franchise sözleşmesinde olduğu gibi, müvekkilin teknik ve ticari bilgisinden yararlanma hakkı bulunmamaktadır¹⁹¹. Bu kriter de iki kurum arasında önemli bir fark teşkil etmektedir. En son fark olarak ta, franchise sözleşmesinin taraflarının işbirliğinin, acente ile

180Walther Skaupy, Franchising in Europe-Germany (in international Franchising-An Overview), (Amsterdam, 1984) 391; Çiğdem Kırcı, 132.

181Çiğdem Kırcı, 17; Osman Berat Gürzumar, 10; Fatih Bilgili, Ertan Demirkapı, 127.

182Walther Skaupy, 391; Sabih Arkan, 201.

183Fatih Bilgili, Ertan Demirkapı, 127.

184Mehmet Bahtiyar, 190.

185Mehmet Bahtiyar, 190; Sabih Arkan, 201; Hüseyin Hatemi, Rona Serozan, Abdülkadir Arpacı, Borçlar Hukuku, Özel Bölüm, (İstanbul, Filiz ,1992) 56.

186Mehmet Bahtiyar, 190; Sabih Arkan, 201; Hüseyin Hatemi, Rona Serozan, Abdülkadir Arpacı, 56.

187Çiğdem Kırcı, 99.

188Çiğdem Kırcı, 99.

189Çiğdem Kırcı, 99.

190Sabih Arkan,201; Mehmet Bahtiyar, 190.

191Mehmet Bahtiyar, 190; Sabih Arkan, 201-202.

müvekkili arasındaki iş birliğinden daha yoğun ve sıkı olduğu belirtilebilir. Bu işbirliği bir yandan franchise alan'ın franchise verenin kapsamlı talimatlara uyması gerektiğini ve franchise verenin de bunu denetleyebilmesini içeriyor, ki franchise alan franchise verenin franchise sistemine tamamen entegre olabilsin¹⁹².

Türkiyede de son yıllarda uygulamada yaygınlaşan bir sözleşme türü olan franchise sözleşmesine örnek olarak Mc. Donalds, Kentucky Fried Chicken, Pizza-Hut, Mövenpick ve Migros verilebilir¹⁹³.

X. Acentelik Hakkındaki Hükümlere Tabi Tutulan Diğer Hukuki İlişkiler

Acentlik hakkındaki hükümler, TTK md. 103 gereğince, özel hükümler saklı olmak üzere, kanun koyucunun benzer kabul ettiği bazı ilişkilere de uygulanır¹⁹⁴:

- Sözleşmeleri yerli veya yabancı bir tacir hesabına ve kendi adına yapmaya sürekli olarak yetkili bulunanlar.
- Türkiye Cumhuriyeti içinde merkez veya şubesi bulunmayan yabancı tacirler ad ve hesabına ülke içinde işlemlerde bulunanlar.

Sözleşmeleri yerli veya yabancı bir tacir hesabına ve kendi adına yapmaya sürekli olarak yetkili bulunan kişinin komisyoncu niteliği taşıdığı farzedilmektedir¹⁹⁵. Yukarıda incelediğimiz üzere TBK md. 532 gereğince 'alım veya satım komisyonculuğu, komisyoncunun ücret karşılığında, kendi adına ve vekalet verenin hesabına kıymetli evrak ve taşınırın alım veya satımını üstlendiği sözleşmedir'. Bu kişiye acentelik hükümlerinin uygulanabilmesi için süreklilik unsurunun bulunması gerekmektedir; dolayısıyla müvekkili hesabına ve kendi adına devamlı bir şekilde sözleşme yapmaya yetkili kılınmış olması gerekmektedir. Bu hususa göre faaliyette bulunan acentelere “komisyoncu-acente” denilmektedir. Alman hukukunda

¹⁹²Çiğdem Kırca, 100; Şaban Kayıhan, 76.

¹⁹³Şaban Kayıhan, 75; Mehmet Bahtiyar, 190.

¹⁹⁴6762 Sayılı Eski TTK da acentelik hakkındaki hükümlere tabi tutulan diğer hukuki kişiler olara “Sigorta sözleşmelerinin yapılması hakkında aracılık eden kişiler de” sayılmaktaydı. Bu hüküm yeni TTK ya alınmamıştır.

¹⁹⁵Sabih Arkan, 200; Mehmet Bahtiyar, 187; Şaban Kayıhan, 76.

komisyoncu-acente ye “Kommissionsagent” terimi kullanılmaktadır¹⁹⁶.

Türkiye Cumhuriyeti içinde merkez veya şubesi bulunmayan yabancı tacirler ad ve hesabına ülke içinde işlem yapanlar için değenilmesi gereken en önemli nokta, bir kerelik işlem yapılmış olsa dahi acentelik hükümlerinin uygulanması. Bu hüküm doktrinde¹⁹⁷ eleştirilmesine rağmen, eski TTK da olduğu gibi yeni TTK da da yerini korumakta. Sebebi ise Türk vatandaşlarının haklarını yabancı İşletmeler karşısında koruma amacıdır¹⁹⁸. Dolayısıyla acentelik sözleşmesinin unsurlarından 'süreklilik unsuru' bulunmasa dahi, acentelik hükümleri TTK m. 117/b.2 de sayılanlar için de uygulanabilmektedir.

XI. Uygulanacak Hükümler

Acentelik sözleşmesine öncelikle TTK md. 102-123 hükümleri uygulanır¹⁹⁹.

Eğer bu hükümler yeterli gelmezse, TTK md. 102/2 gereğince aracı acenteye simsarlık hükümleri, sözleşme yapma yetkisi haiz olan acenteye komisyon hükümleri uygulanır. Simsarlık ve komisyon hükümlerinin yeterli olmadığı hallerde ise vekalet hükümleri uygulanır.

TTK md. 102/3 gereğince, taşıma, deniz ticaret, sigorta, turizm gibi alanlara ilişkin özel düzenlemeler saklıdır. Bu hükümden dolayı, TTK md. 102-123 temel hükümlerinin dışında, acenteler türleri ve görevlerinin özelliği bakımından bir çok kanunlarda da düzenlemeler bulunmaktadır²⁰⁰.

¹⁹⁶Yaşar Karayalçın (Ticaret Hukuku 1968), 517; Fahiman Tekil, 211; Şaban Kayıhan, 77.

¹⁹⁷Yaşar Karayalçın (Ticaret Hukuku 1968),521; Turgut Kalpsüz, Müvekkillerine İzafeften Acentalara Karşı Dava Açılması ve Takip Yapılması, BATİDER, 1983, C.XIII, S. 1, 7.

¹⁹⁸Fahiman Tekil, 212; Sait Kemal Mimaroglu, 515.

¹⁹⁹Fatih Bilgili, Ertan Demirkapı, 126:

²⁰⁰Hayri Domaniç, Erol Ulusoy, 393.

İKİNCİ BÖLÜM

ACENTELİK SÖZLEŞMESİNİN SONA ERMESİ

I. Genel Olarak

Acentelik sözleşmesi, önceden de vurguladığımız gibi, iki tarafa da borç yükleyen bir sözleşme olup, taraflar arasında sürekli bir borç ilişkisi doğurmaktadır. Bu ilişkinin temelini esas itibarıyla karşılıklı güven oluşturmaktadır. Taraflar asli yükümlülüklerinin ifasını sözleşmenin süresince gerçekleştirirler. Acente kendisine verildiği yetkiye göre, müvekkiline sürekli olarak ticari hizmet verip, müvekkilinin talimatlarına uyarak ticari bir işletmeyi ilgilendiren sözleşmelerde aracılık eder veya sözleşmeleri müvekkili adına yapar. Buna karşılık acenteninde müvekkilini bilgilendirme ve destekleme borcu bulunmaktadır. Bu çerçevede, müvekkil acenteye işletmesi ile ilgili ticari sırlarını açar ve iş hakkında bilgilendirir.

Çalışmamızın bu ikinci bölümünde, acentelik sözleşmesinin sona ermesi incelenecektir. Bu inceleme çerçevesinde, 'sona erme nedenleri'ne yer verilecektir.

II. Sona Erme Nedenleri

Her sözleşme ilişkisinde olduğu gibi, acentelik sözleşmesi de, kanun koyucunun düzenlediği sebeplerin gerçekleşmesiyle birlikte sona erer. TTK' da acentelik

sözleşmesinin sona ermesi md. 121 ile düzenlenmiş olup, burada altı sona erme sebepleri ile karşılaşılmaktadır. Acentelik sözleşmesinin hangi hallerde sona ereceğinin düzenlenmiş olması, gerek acente ve müvekkilin, gerekse üçüncü kişilerin hakları ve hukuki güven sağlanabilmesi bakımından önemli rol taşımaktadır.

Bu sona erme sebeplerini sayacak olursak; TTK md. 121/1 gereğince belirli süreli acentelik sözleşmesinin sona ermesi, TTK md. 121/1 gereğince belirsiz süreli acentelik sözleşmesinin sona ermesi, TTK md. 121/1 uyarınca haklı nedenlerden dolayı acentelik sözleşmesinin sona ermesi, TTK 121/3 gereğince taraflardan birinin iflası, ölümü veya kısıtlanması halinde acentelik sözleşmesinin sona ermesi olarak karşımıza çıkmaktalar.

Burada TTK md. 121 göz önünde bulundurularak sona erme nedenleri, "feshi ihbar", "haklı nedenlerle fesih", "sürenin dolması", "iflas", "ölüm / tüzel kişiliğin sona ermesi" ve "kısıtlanma" olmak üzere altı başlık altında incelenecektir.

Alman hukukunda acentelik sözleşmesinin sona ermesine ilişkin hükümler HGB §89²⁰¹ ve §89a²⁰² ile düzenlenmiştir.

A. Belirsiz Süreli Acentelik Sözleşmelerinde Feshi İhbar

TTK md. 121/1 gereğince belirsiz bir süre için yapılmış olan acentelik sözleşmesi, taraflardan birisince üç ay önceden ihbarda bulunmak şartıyla feshedilebilir.

Geçmişe etkili olmayan, ileriye etkili sonuç doğuran²⁰³ fesih ihbarı, TTK md. 18/3 uyarınca noter aracılığı veya telgrafla, iadeli taahhütlü mektupla veya güvenli elektronik imzalı belge ile yapılmak zorundadır. Keza taraflar tacir niteliğine haizlerdir.

Alman hukukunda belirsiz süreli acentelik sözleşmelerinin feshi ile ilgili HGB §89 da farklı bir düzenleme mevcuttur. Burada acentelik sözleşmesinin fiilen devam ettiği süre göz önüne alınarak ihbar süreleri farklı şekillerde belirlenmektedir.

²⁰¹HGB§89 kanun metni: <http://dejure.org/gesetze/HGB/89.html>

²⁰²HGB§89a kanun metni: <http://dejure.org/gesetze/HGB/89a.html>

²⁰³Sabih Arkan, 214.

Eğer belirsiz süreli bir acentelik sözleşmesi, sözleşmenin ilk yılında fesih edilecekse, bir aylık fesih süresi dikkate alınmalı. Fesih sözleşmenin ikinci yılında gerçekleşecekse, fesih ihbar süresi iki ay olarak belirlenmiştir. Acentelik sözleşmesi üç yıldan beş yıla kadar devam etmişse, sözleşme 3 aylık ihbar süresi ile fesih edilebilir. Eğer acentelik sözleşmesi beş yıldan fazla sürmüş ise, fesih ihbar süresi 6 ay olarak düzenlenmiştir.

HGB §89 kanun metninin türkçe çevirisi:

""(1) Belirsiz süreli sözleşmeler, sözleşmenin ilk yılında bir aylık, sözleşmenin ikinci yılında iki aylık ve üçüncü yıldan beşinci yıla kadar üç aylık feshi ihbar süreleriyle feshedilebilir. Bu fesih aksi sözleşmeyle kararlaştırılmadıkça bir takvim ayının sonuna kadar geçerlidir.

(2) Fıkra 1 cümle 1 ve 2 ile belirlenen fesih süreleri sözleşme yolu ile uzatılabilir. Bu süre, müvekkil için, acente için olandan daha kısa olamaz. Müvekkil için daha kısa bir sürenin kararlaştırılmış olması halinde, acente için kararlaştırılmış olan süre geçerlidir.

(3) Kararlaştırılan sürenin geçmesinden sonra her ik tarafça devam ettirilen belirli süreli sözleşme belirsiz süreli hale gelir. Fıkra 1 cümle 1 ve 2 ye göre belirlenen fesih süreleri için umumi sözleşme süresi esas alınır."

B. Belirli Süreli Acentelik Sözleşmelerinde Sürenin Dolması

Belirli bir süre için yapılmış olan acentelik sözleşmesi sürenin dolmasıyla ve herhangi bir feshi ihbar şartı olmaksızın kendiliğinden sona erer²⁰⁴.

TTK' da belirli süreli acentelik sözleşmelerinin sona ermesine ilişkin belirsiz sözleşmelerde olduğu gibi açıkca bir hüküm bulunmamaktadır.

Kanun koyucu belirsiz süreli acentelik sözleşmesinin hangi şekilde sona ereceğini hükme bağlamış olduğu düşüncesinden yola çıkarak, karşıt anlamından belirli süreli acentelik sözleşmesinin de ne şekilde sona ereceği çıkarılmaktadır²⁰⁵. Dolayısıyla, belirsiz süreli acentelik sözleşmelerinde minimum üç ay fesih ihbar süresi dikkate alınması gerektiğine göre, belirli süreli acentelik sözleşmelerinin sona ermesinde bu

²⁰⁴Naci Kınacıoğlu, 85.

²⁰⁵Şaban Kayıhan, 216.

üç aylık ihbar süresi uygulanmayacak ve sürenin dolmasıyla acentelik sözleşmesi son bulacaktır.

Taraflar belirli süreli acentelik sözleşmelerinde fesih ihbar süresine ilişkin özel bir düzenleme yapıp, sürenin dolmasından belli bir zaman önce feshi ihbarda bulunulması şartını ve bu şartın gerçekleşmediği hallerde sözleşmenin aynı süre için uzatılmış sayılacağını belirleyebilirler²⁰⁶.

TTK md. 121/2 uyarınca, belirli süre için yapılan bir acentelik sözleşmesinin, süre dolduktan sonra da uygulanmaya devam edilmesi takdirde, sözleşme belirsiz süreli hale dönüşür²⁰⁷. Bu hüküm tarafların menfaatler dengesi için önemli bir düzenleme olarak kabul edilmektedir²⁰⁸. Gerek acentenin sözleşme süresinin sona ermesinden sonra aracılık faaliyetinde bulunduğu veya kurduğu sözleşmeler bakımından taraflar arasında meydana gelebilecek şüpheleri kaldıracak niteliktedir, gerekse TTK md. 121 hükmü uyarınca belirsiz süreli acentelik sözleşmelerinin feshi ihbar süreleridikkate alınarak sonlandırılabilirler için, tarafların aleyhine bir duruma vesile olmayacaktır.

Alman hukukunda, HGB' deki belirli süreli acentelik sözleşmelerin sona ermesi TTK' daki düzenlenmeye benzemektedir. Keza TTK md. 121/2 yukarıda da çevrilmiş olan HGB §89/3 ile uyum içindedir.

C. Haklı Nedenlerle Fesih

TTK md. 121/1 gereğince, belirli veya belirsiz acentelik sözleşmelerinde haklı bir nedenin bulunduğu takdirde, sözleşme her zaman fesih edilebilir. Buna göre haklı sebebin varlığında, tarafların ihbar fesih süresine uyma zorunluluğu bulunmamaktadır²⁰⁹.

Acentelik ilişkisi güven esasına dayanadığı için, tarafların güveninin sarsıldığı

²⁰⁶Sabih Arkan, 214.

²⁰⁷ETTK' da süresi belirlenmiş olan bir acentelik sözleşmesinin, süresinin bitmesine karşın tarafların sessiz kalması durumunda nasıl bir hukuki sonuç doğurduğu açıkça düzenlenmemiştir.

²⁰⁸Şaban Kayıhan, 217; Gül Okutan, Acenta, 40. Yılında Türk Ticaret Kanunu, (İstanbul, 1997) 36.

²⁰⁹Hans Brox, 133; Ulrich Hübner, 77.

hallerde haklı bir nedenin varlığı kabul edilmektedir²¹⁰. Dolayısıyla dürüstlük kuralları dışında gelişen durumlar, haklı nedenin varlığına işaret etmektedir²¹¹. Haklı nedenin varlığında mutlaka tarafların kusuru veya zararın doğmuş bulunması aranmamaktadır²¹². Gelecekte bir zararın doğabileceği ihtimalide sözleşmenin feshi için haklı bir neden oluşturabilir²¹³.

Haklı neden oluşturan hallere örnek vermek gerekirse; Müvekkil açısından acentenin sürekli olarak görevini yerine getirmemesi, sürekli hastalanması, acentenin müvekkile ait olan paraları göndermemesi veya geç göndermesi, acentenin müvekkilin sırlarını saklamaması gibi haller sayılabilir. Acente açısından ise, müvekkilin acente ücretini ödememesi, müvekkili için aracılıkta bulunduğu sözleşmelerden müvekkilinin gerekçe sunmadan uzak durması ve sözleşme yapmaması ve müvekkilin müşterilere sürekli olarak ayıplı mal göndermesi²¹⁴.

Taraflar sözleşme ile acentelik ilişkilerini hangi haklı nedenler ile sonlandırıp sonlandıramadıklarını kararlaştırabilirler. Böyle bir özel hükmün geçerliliği için, yapılan düzenlemenin fesih hakkının özüne zarar verip vermediği önem taşımaktadır²¹⁵. Belirtilmesi gereken ayrı bir husus ise, tarafların haklı nedenden dolayı fesih etme haklarından peşinen feragat etmelerinin, yani nedenin doğmasından önce vazgeçmek istemelerinin geçersiz olduğudur²¹⁶.

Uyuşmazlık halinde haklı nedenin bulunup bulunmadığına yargıç karar verir²¹⁷. Haklı bir neden olmadan veya üç aylık ihbar süresine uymaksızın sözleşmeyi fesheden taraf, başlanmış işlerin tamamlanmaması sebebiyle diğer tarafın uğradığı zararı TTK md. 121/4 uyarınca tazmin etmek zorundadır.

Alman hukukunda haklı nedenle fesih HGB §89a ile düzenlenmiştir.

²¹⁰Fatih bilgili, Ertan Demirkapı, 135.

²¹¹Sabih Arkan, 214.

²¹²Mehmet Bahtiyar, 196; Sabih Arkan, 214.

²¹³Sabih Arkan, 215.

²¹⁴Sabih Arkan, 215; Mehmet Bahtiyar, 196.

²¹⁵Ersin Çamoğlu, Kollektif Ortaklıkta Haklı Sebep Kavramı ve Ortağın Haklı Sebep ile Çıkarılması, (İstanbul, İstanbul Üniv. Yay., 1976), 120.

²¹⁶Ersin Çamoğlu, 120; Naci Kinacıoğlu, 89.

²¹⁷11. HD. 27.03.1979, E. 79/981, K. 79/1537 (Batider 1980, C. 10, S. 4, s. 1025);; Ali Bozer, Celal Göle, 113.

HGB §89 kanun metninin türkçe çevirisi:

"(1) Sözleşme ilişkisi bir feshi ihbar süresi bulunmaksızın her iki tarafca fesihedilebilir. Bu hak kaldırılamaz ve kısıtlanamaz.

(2) Karşı tarafın sorumlu bir davranışından dolayı sözleşme fesih edilmişse, karşı taraf sözleşmenin sona ermesinden doğan zararı tazmin etmek zorundadır."

Dolayısıyla Türk ve Alman hükümleri haklı nedenlerle fesih konusunda birbirlerine benzemektedir.

Ç. İflas

TTK md.121/3 gereğince acentenin veya müvekkilin iflas etmesi durumunda, TBK md. 513 uygulanır. Buna göre işin niteliğinden yada sözleşmeden aksi anlaşılmadıkça sözleşme kendiliğinden sona erer²¹⁸. Bunun gerekçesi ise, tarafların malvarlıkları üzerindeki tasarruf yetkilerini kaybetmiş olmalıdır. Bu durumda karşısında, acentelik sözleşmesinin iflastan sonra da devam edeceği kararlaştırılmaz.

Çalışmamızda sıkça vurguladığımız üzere, acentelik ilişkisi güven esasına dayanmaktadır. Taraflardan biri iflas ederse, acentelik ilişkisi önemli ölçüde zedelenir ve bu durum güven kaybına yol açar.

İflas kalkması durumunda taraflar acentelik ilişkisini ancak yeni bir acentelik sözleşmesi kurarak devam ettirebilirler²¹⁹.

Ancak acentelik sözleşmesine getirdikleri özel bir düzenleme ile taraflar, müvekkilin iflası durumunda, acentelik sözleşmesinin sona ermemesini belirleyebilirler. Bu durumda müvekkilin iflası sözleşmeyi sona erdirmez²²⁰.

TTK md. 121/3 ve TBK md. 513/2 gereğince, acentenin iflası halinde acentelik sözleşmesinin son bulması müvekkilin menfaatlerini tehlikeye düşürüyorsa, acente acentelik sözleşmesini ve faaliyetlerini müvekkili işleri kendi başına yürütene kadar devam etmekle yükümlüdür.

TTK md. 121/5 uyarınca, müvekkilin iflası sebebiyle acentelik sözleşmesi sona

²¹⁸Yaşar Karayalçın, (Ticaret Hukuku 1968) 533; İsmail Doğanay, 523; Hayri Domaniç, (Şerh) 333.

²¹⁹Şaban Kayıhan, 227.

²²⁰Ali Bozer, Celal Göle, 113.

ererse, işlerin tamamlanması halinde acenteye verilmesi gereken ücret miktarına oranlanarak belirlenecek uygun bir tazminat acenteye verilir. Eğer iflasa uğrayan taraf acente ise, acentenin bu ücret alacağı iflas masasına dahil olur. İcra İflas Kanunu md. 83 ve 84 gereğince bu ücretin sadece haczi caiz olan kısmı iflas masasına ait olur²²¹.

Alman Hukukunda ise iflasın acentelik sözleşmesine etkisi bakımından, müvekkil ve acente arasında ayırım yapılmaktadır. Müvekkilin iflasının açılmasıyla acentelik sözleşmesikendiliğinden, yani fesih bildirimine gerek kalmaksızın sona erer. Acente isterse, iflas yöneticisi ile acentelik sözleşmesinin devamı konusunda bir uzlaşmaya varabilir. Ancak böyle bir durumda yeni bir acentelik sözleşmesi kurulmuş sayılır²²². Buna karşılık acentenin iflası ile acentelik sözleşmesi kendiliğinden sona ermez. Burada müvekkilin karar verme yetkisi vardır. Müvekkilin isteğine bağlı sözleşme ya haklı nedene dayanarak sona erdirilebilir, ya da devam ettirilebilir²²³.

Alman hukukunda acentenin iflasının acentelik sözleşmesine derhal sonlandırıcı bir etki göstermemesinin nedeni ise, acentelik sözleşmesinin hukuki niteliği bakımından hizmet sözleşmesi olarak değerlendirilmesidir. Hizmet sözleşmesi olarak iflas halinde bile acentenin faaliyetlerini müvekkili ad ve hesabına gereğince yerine getirebilmesi düşünülmektedir²²⁴.

D. Ölüm, Tüzel Kişiliğin Sona Ermesi ve Gaiplik

TTK md. 121/3 uyarınca tarafların ölümü durumunda da TBK md. 513 uygulanıp, işin niteliğinden yada sözleşmeden aksi anlaşılmadıkça sözleşme kendiliğinden sona erer.

²²¹Baki Kuru, İcra ve İflas Hukuku, C.3, (Ankara, 1993) 2954.

²²²Gerrick Hoyningen-Huene, Münch Komm., § 89 Nr. 23-24; Carsten Ebenroth, Karl-Heinz Boujong, Detlev Joost, Lutz Strohn, Kommentar zum HGB, § 89, Nr. 4; Michael Nocker, Ausgleichsanspruch des Handelsvertreters, Vertragshaendlers und Franchisenehmers, (Wien, Manz, 2001) Nr. 205, 52; Achim Kampf, Handelsvertreter und Insolvenz, (Mainz, Saarbrücker Verlag, 2004) 20,46.

²²³Gerrick Hoyningen-Huene, Münch Komm., § 89 Nr. 25; Carsten Ebenroth, Karl-Heinz Boujong, Detlev Joost, Lutz Strohn, Kommentar zum HGB, § 89, Nr. 4; Michael Nocker, Ausgleichsanspruch des Handelsvertreters, Vertragshaendlers und Franchisenehmers, (Wien, Manz, 2001) Nr. 205, 53.

²²⁴Achim Kampf, 26.

Kural olarak taraflardan birinin ölümü borç ilişkisini sonlandırmak için gerekçe olarak kabul edilmemektedir. Fakat tarafların özelliklerinin önemli olduğu bazı borç ilişkileri için istisnalar geçerli olabiliyor. Acentelik ilişkisi de bu istisnalardan birisi olarak değerlendirilmektedir²²⁵. Bunun gerekçesi ise, acentelik sözleşmesinin güven esasına dayandığıdır. Bu güveni taraflar, yükümlülüklerini bizzat kendileri yerine getirerek korurlar. Ancak taraflardan biri öldüğü zaman, bu güven ilişkisinde zedelenmiş olur. Acentenin ölümü halinde, onun aracılık faaliyetlerini bizzat yerine getirme durumu söz konusu olmayacaktır. Müvekkilin ölümü gerçekleştiğinde ise, acentelik sözleşmesine iş görmenin yapılma biçimine egemen olan ve talimatlarıyla yön veren müvekkilin iradesi ortadan kalkacaktır²²⁶.

Ancak taraflar sözleşmeye özel bir düzenleme koyarak tarafların ölümü halinde sözleşmenin sona ermemesini, mirasçılarının sözleşmeye devam edeceğini sağlayabilirler²²⁷. Bu durumda acentelik sözleşmesi mirasçıları bağlar.

TTK md. 121/3 ve TBK md. 513/2 gereğince, acentenin ölümü halinde acentelik sözleşmesinin son bulması müvekkilin menfaatlerini tehlikeye düşürüyorsa, acentenin mirasçıları acentelik sözleşmesini ve faaliyetlerini müvekkil işleri kendi başına yürütene kadar devam etmekle yükümlüdür.

TTK md. 121/5 uyarınca, müvekkilin ölümü sebebiyle acentelik sözleşmesi sona ererse, işlerin tamamlanması halinde acenteye verilmesi gereken ücret miktarına oranlanarak belirlenecek uygun bir tazminat acenteye verilir.

Tarafları tüzel kişi olan acentelik sözleşmesinde de, tüzel kişiliğin sona ermesi ve tasfiyenin gerçekleşmesi ile acentelik sözleşmesi kendiliğinden son bulur. Burada belirtmek gerekir ki, ticaret şirketinin tüzel kişiliği ve tacir sıfatı tasfiye süresi boyunca devam eder ve şirkete ait kaydın ticaret sicilinden terkin edilmesi ile gerek tacir sıfatı

²²⁵Fahrettin Aral, 434.

²²⁶Cevdet Yavuz, 607; Haluk Tandpğan, C.II., 649.

²²⁷Özer Seliçi, Borçlar Kanununa Göre Sözleşmeden Doğan Sürekli Borç İlişkilerinin Sona Ermesi, (İstanbul: İst Üniv. Fak. Matbaası, 1976) 81 vd; Hüseyin Ülgen, Ömer Teoman, Mehmet Helvacı, Abuzer Kendigelen, Aslan Kaya, Ertan Nomer, Ticari İşletme Hukuku, (İstanbul, Vedat, 2006) 653.

gerekse tüzel kişilik sona erer²²⁸. Dolayısıyla tasfiye süresince acentelik sözleşmesi devam etmektedir. Fakat tasfiye süresi taraflarca güven ilişkisinin zedelenmesi anlamına geldiğinden dolayı, bu durum TTK md. 121/1 gereğince haklı sebep olarak gösterilip acentelik sözleşmesinin feshine yol açabilir²²⁹.

Türk Medeni Kanunu md. 32 vd. uyarınca acentenin veya müvekkilin gaipliğine hükmedilmesi durumunda da, acentelik sözleşmesi ayrı bir işlem gerekmeksizin kendiliğinden sona erecektir²³⁰.

Alman hukukunda taraflardan birinin ölümünün acentelik sözleşmesine etkisi bakımından türk hukukundaki düzenleme ile karşılaştığımızda farklılık göze çarpmaktadır. Alman hukukunda acentelik sözleşmesinin sona ermesi, Alman Medeni Kanunu'nun 672.²³¹ ve 675.²³² maddelerinin uygulanması sonucunda müvekkilin ölümü ile gerçekleşmeyip, Alman Medeni Kanunu'nun 673/1.²³³ ve 675. maddeleri uyarınca sadece acentenin ölümü ile son bulduğu kabul edilmektedir. Ancak taraflar sözleşmeye özel bir hüküm ekleyerek, müvekkilin ölümünün de acentelik sözleşmesinin sona ermesi için bir neden teşkil ettiğini öngörebilirler²³⁴.

E. Kısıtlanma

Ayrıca TTK md 121/3 uyarınca kanun koyucu, acente ve müvekkil ayırımı yapmaksızın, tarafların kısıtlanması durumunda TBK md. 513' e atıf yaparak acentelik sözleşmesinin kendiliğinden sona ereceğini düzenlemiştir.

Ancak taraflar acentelik sözleşmesine, müvekkilin iflası veya ölümü durumlarında olduğu gibi, özel hüküm ekleyerek, müvekkilin kısıtlanması durumuna ilişkin,

²²⁸Mehmet Emin Bilge, Tacir Sifatının Sona Ermesi, C.I, (İstanbul, 2002) 188.

²²⁹Gerrick Hoyningen-Huene, Münch Komm., § 89 Nr. 19; Carsten Ebenroth, Karl-Heinz Boujong, Detlev Joost, Lutz Strohn, Kommentar zum HGB, § 89, Nr. 3.

²³⁰Şaban Kayıhan, 226.

²³¹Alman Medeni Kanunu § 672 kanun metni: <http://dejure.org/gesetze/BGB/672.html>
(*Tod oder Geschäftsunfähigkeit des Auftraggebers*)

²³²Alman Medeni Kanunu § 675 kanun metni: <http://dejure.org/gesetze/BGB/675.html>
(*Entgeltliche Geschäftsbesorgung*)

²³³Alman Medeni Kanunu § 673 kanun metni: <http://dejure.org/gesetze/BGB/673.html>
(*Tod des Beauftragten*)

²³⁴Tobias, Lettl, Handelsrecht, (München, C.H.Beck, 2007) 140; ²³⁴ Gerrick Hoyningen-Huene, Münch Komm., § 89 Nr. 18 vd.

sözleşmenin sona ermemesini belirliyebilirler²³⁵.

Acentelik sözleşmesi tarafların tam ehliyetsiz durumuna düşmeleri ile son bulur. Tarafların sınırlı ehliyetlere sahip oldukları hallerde ise, acentelik sözleşmesinin sona erip ermeyeceğinin genel hükümlere göre belirlenmesi uygun görülmektedir²³⁶.

Ayrıca tarafların ehliyetinin kaybetmesi durumunda, müvekkilin menfaati acentelik sözleşmesinin devam etmesini gerektiriyorsa, acentelik ilişkisinin TTK md. 121/3 ve TBK md. 513/2 uyarınca bir süre daha devam etmesi gerekir²³⁷. Bu durumda acentenin temsilcisi acentelik ilişkisini devam ettirmek zorundadır.

TTK md. 121/5 gereğince, müvekkilin ehliyetini kaybetmesi sebebiyle acentelik sözleşmesi sona ererse, işlerin tamamlanması halinde acenteye verilmesi gereken ücret miktarına oranlanarak belirlenecek uygun bir tazminat acenteye verilir.

Tarafların ehliyetlerini kaybetmelerine yol açan sebepler, TMK md. 405 ila 408 sayılan nedenler gibidir; örneğin akıl hastalığı veya akıl zayıflığı, savurganlık, alkol veya uyuşturucu bağımlılığı, kötü yaşam tarzı veya kötü yönetim.

²³⁵Ali Bozer, Celal Göle, 113.

²³⁶Şaban Kayıhan, 226.

²³⁷Özer Seliçi, 84 vd.; Fahrettin Aral, 434 vd.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SONA ERMENİN HUKUKİ SONUÇLARI

I. Genel Olarak

Acentelik sözleşmesinin sona ermesiyle birlikte, acentenin müvekkili adına iş görme borcu, yani sözleşme yapma veya aracılık etme hakkı ve borcu ortadan kalkar. Müvekkil ise acentelik sözleşmesinin son bulmasından sonra acente tarafından aracılık edilen veya akdedilen sözleşmelere provizyon ödemekle yükümlü değildir. Acentelik sözleşmesinin sona ermesiyle birlikte, müvekkilin acenteye karşı olan destekleme gibi borçları da son bulur²³⁸.

Ancak bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir husus bulunmaktadır; Acentelik ilişkisi bitmiş olsa da, acentelik ilişkisinden doğan alacak ve borçların tam olarak hesaplanmasına ve tasfiyesine kadar, tarafların birbirlerine bir takım yükümlülükleri devam eder. Bu yükümlülükler, tarafların birbirlerini bilgilendirme, hesap verme, tahsilden dolayı geri verme talepleri ile masraf ve zararların tazmin edilmesini kapsar²³⁹. Ayrıca acentenin, acentelik sözleşmenin sona ermiş olmasına rağmen, müvekkilinin ticarî sırlarını koruma yükümlülüğü ve rekabet yasağına uyma yükümlülüğü devam etmektedir²⁴⁰.

Aşağıdaki kısımlarda öncelikle "Acentenin Temsil Yetkisinin Sona Ermesi", sonrasında ise, "Sona erme halinde acentenin hakları" incelenip, bunlar "Acentenin

²³⁸Suzanne Wettenschwiler, Kommentar zum Schweizerischen Privatrecht, Obligationenrecht I, Art. 1-529 OR., Herausgeber Heinrich Honsell, N. Peter Vogt, Wolfgang Wiegand, (Basel, 1992), 2083.

²³⁹Suzanne Wettenschwiler, 2083.

²⁴⁰Şaban Kayıhan, 231.

Ücret İsteme Hakkı", "Acentenin Hapis Hakkı", "Acentenin Tazminat Hakkı", ve "Denkleştirme İstemi" ve "Zamanaşımı" başlıkları altında ele alınacaktır. Burada ağırlık Denkleştirme İstemine verilip, özellikle Türk ve Alman Hukuku bakımından karşılaştırmalı bir inceleme ve değerlendirmeye yer verilecektir. Üçüncü Bölümün son kısmında ise, "Rekabet Yasağı Anlaşması" düzenlemesine yer verilecektir.

II. Acentenin Temsil Yetkisinin Sona Ermesi

Çalışmamızda acentenin temsil yetkisi kapsamında, acentenin müvekkili adına sözleşme yapmaya yetkili olması için, özel ve yazılı bir muvafakat alması gerektiğini (TTK md.107) belirtmiştik. Acenteye müvekkili adına sözleşme yapma yetkisi veren belgelerin acente tarafından tescil ve ilan ettirilmesi gerektiğine de değinmiştik. Acentenin temsil yetkisi, hakkı koruyan beyanları müvekkil adına yapma ve kabul etme, bedeli kabz etme ve malları teslim alma, müvekkili mahkemede temsil etme gibi özel husuları kapsamaktadır.

Bu bölümde müvekkilin acentenin temsil yetkisine TBK md. 42 çerçevesinde her zaman son verip veremeyeceği veya her zaman daraltıp daralatmayacağı konusu değerlendirilecektir.

TBK md. 42 gereğince, temsil olunan hukuki bir işlemde doğan temsil yetkisini her zaman sınırlandırabilme veya geri alma hakkına sahip olsa da, acentelik sözleşmesinde müvekkile bu haklar tanınmamalı. Gereğesi ise, acentelik ilişkisinin bir sözleşmeye dayanmış olmasıdır. Müvekkil kural olarak acentelik sözleşmesini nasıl istediği zaman sonlandıramıyorsa, onu temsil eden acente den de bu yetkiyi istediği zaman ne geri alabilmeli ne de daraltabilmeli. Ayrıca vurgulanması gereken bir husus ise TTK'nın bu yönde emredici nitelikli özel hükümler getirmiş olmasıdır²⁴¹.

Dolayısıyla müvekkil acentenin yetkilerini TTK md. 121/2 uyarınca süreye ilişkin

²⁴¹Şaban Kayıhan, 180.

koşulların gerçekleşmesi dışında, sadece haklı sebeplerin varlığı halinde kaldırabilir ya da daraltabilir²⁴². Buna aksi bir görüş acentelik sözleşmesine aykırılık teşkil eder. Böyle bir durumda acente hem uğradığı müspet zararından dolayı tazminat talebinde bulunabilir, hem de müvekkilinin bu davranışını haklı sebep göstererek acentelik ilişkisini sonlandırabilir²⁴³.

Ancak temsil yetkisinin kaldırılması veya daraltılması bu durumu bilmeyen iyiniyetli üçüncü kişileri bağlamamaktadır, çünkü burada TBK md. 42/3 hükmü uygulama alanı bulur²⁴⁴. TBK md. 42/3 gereğince, temsil olunan verdiği yetkiyi üçüncü kişilere açıkça veya dolaylı biçimde bildirmişse, bu yetkiyi tamamen veya kısmen geri aldığını onlara bildirmediği takdirde, yetkinin geri alındığını iyiniyetli üçüncü kişilere karşı ileri süremez. Bu hükme göre, TTK md. 107/1 uyarınca acenteye müvekkil tarafından verilen özel ve yazılı muvafakatı, acente üçüncü kişilere gösterirse, acente temsilcilik sıfatını kazanır. Bu durumda muvafakatın tescilinin ve ilanının gerçekleşip gerçekleşmediği önem taşımamaktadır. Dolayısıyla acente müşterilerine temsil yetkisi belgesini ibraz etmekle birlikte temsil yetkisini bildirmiş bulunur. Acente temsil yetkisinin geri alınmasını da ancak eş değer bir yoldan gerçekleştirmelidir. Aksi takdirde, yetkisiz acentenin iyiniyetli üçüncü kişilerle yaptığı hukuki işlemler müvekkile karşı hüküm ifade eder.

Ayrıca temsil yetkisinin acenteden geri alınmasına ilişkin beyanın üçüncü kişilere eşdeğer bir yoldan ulaştırılmış olması gerektiği savunulmaktadır²⁴⁵. Burada eşdeğer yoldan anlaşılması gereken, geri alma beyanının üçüncü kişilerce öğrenilmesinin, en az temsil yetkisinin verildiğini bildiren beyanın öğrenilmesi için başvuru yolu

²⁴²Selahattin S. Tekinay, Sermet Akman, Haluk Burcuoğlu, Atilla Altop, Tekinay Borçlar Hukuku, 7. Bası, (İstanbul, Filiz,1993) 172.

²⁴³Şaban Kayıhan, 180.

Bu durum Alman Hukukunda, Alman Medeni Kanunun'da ayrıca düzenlenmiştir.

BGB § 172 kanun metni: <http://dejure.org/gesetze/BGB/172.html>

BGB § 172' ye göre, temsil olunanın temsil yetkisine ilişkin yaptığı özel bildirim ile temsilcisine verdiği yazılı yetki belgesi ve bunu temsilcinin üçüncü kişilere göstermesi eşit anlam taşır. Temsil yetkisi, yazılı yetki belgesi temsil olunan'a geri verilene veya geçersizliği ilan edilene kadar geçerliliğini korur.

²⁴⁴Şaban Kayıhan, 181.

²⁴⁵Necip Kocayusufpaşaoğlu, Bir Yetki Belgesi ile Kantlanan Temsil Yetkisinin Geri Alınmasında Üçüncü Kişilerin İyiniyetinin Korunması Açısından TBK. m.33/II, 34/III ve 37 Karşısında TBK m.36/II'nin Uygulama Alanının Belirlenmesi, Haluk TANDOĞAN'ın Hatırasına Armağan, (Ankara, 1990) 210; Şaban Kayıhan, 182.

benzemesi gereğidir²⁴⁶. Acenteye verilen temsil yetkisinin TTK md. 107/1 gereğince yazılı ve özel bir belge ile verildiğini düşünürsek, acenteden temsil yetkisinin geri alınma beyanının da yazılı olması gerekir. Buna göre müvekkil gerek acenteye yetkisinin sonlandırıldığına veya daraltıldığına dair bir belge yollamalıdır, gerekse üçüncü kişilere Türkiye Ticaret Sicili Gazetesine ve Türkiye' nin genelinde yayınlanan bir gazeteyle ilan vererek bildirimde bulunmalıdır²⁴⁷.

Eğer acenteye verilen sözleşme yapma yetkisi ticaret siciline tescil ve Türkiye Ticaret Sicili Gazetesine ilan ettirilmişse, yetkinin kaldırılması veya daraltılması da aynı şekilde ticaret siciline işlenmeli ve ilan ettirilmelidir²⁴⁸.

III. Sona Erme Halinde Acentenin Hakları

A. Acentenin Ücret İsteme Hakkı

Acentelik ilişkisinin sona ermesi halinde, acentenin ücret isteme hakkı bulunmaktadır. Acentenin ücret hakkına ilişkin açıklamalarımıza çalışmamızın birinci bölümünde 'ücret isteme hakkı' başlığı altında 'ücrete hak kazandıran işlemlere', 'ücrete hak kazanma zamanına' ve 'ücretin miktarına' değinerek yer vermiştik. Bu nedenle bu bölümde sadece sona erme ile ilgili önem taşıyan konular incelenecektir.

TTK md. 116/1 uyarınca acentenin hak kazandığı ücretin, doğumu tarihinden itibaren en geç üç ay içinde ve her halde sözleşmenin sona erdiği tarihte ödenmesi gerekir. Bu hükme göre eğer taraflar, sözleşme serbestisi ilkesi uyarınca, acentenin ücretinin ne zaman ödeneceği yönünde acentelik sözleşmesine bir özel düzenleme getirmemiş iseler, acentelik sözleşmesi devam ettiği sürece, söz konusu ödemeler acentenin

²⁴⁶Necip Kocayusufpaşaoğlu, 210.

²⁴⁷Şaban Kayıhan, 182.

²⁴⁸Şaban Kayıhan, 182.

ücreti istemeye hak kazandığı andan itibaren en geç üç ay sonra yapılmalıdır²⁴⁹.

Ayrıca bu hüküm den anlaşıldığı üzere, acentenin hak kazandığı ücretlerin sözleşmenin sona erdiği tarihte muacceliyet kazanmasıdır. Acente ücret isteme hakkını kullanmak için sözleşme ile kararlaştırılan süreyi, böyle bir anlaşma yoksa kanunca belirlenmiş olan üç ayı beklemek zorunda kalmaz. Ücretlerin talep edilmesi ile ilgili zamanaşımı acentelik sözleşmesinin son bulunduğu tarihten itibaren işlemeye başlar²⁵⁰.

B. Acentenin Hapis Hakkı

Acentelik sözleşmesi sona erdiğinde, acentenin elinde müvekkiline ait eşya veya kıymetli evrak bulunabilir. Bu durum özellikle mal acentelerinde söz konusu olur, çünkü bu acentelik sözleşmelerinde müvekkil malları acente'nin hakimiyetine bırakır. Ayrıca acentelere müvekkillerce kendilerine ait önemli akitlerin, poliçelerin ve formların teslim edilmesi de söz konusu olabilir²⁵¹.

Acente acentelik sözleşmesinin sona ermesi halinde, çalışmamızın birinci bölümünde incelemiş olduğumuz hapis hakkından yararlanabilir. Hapis hakkını birinci bölümde detaylı bir şekilde ele aldığımız için, buradaki açıklamalarımızı sınırlı tutmayı ve konuya ilişkin önem arz eden hususlara değinmeyi uygun gördük.

TTK md. 119 gereğince, 'acente müvekkilindeki bütün alacakları ödeninceye kadar, acentelik sözleşmesi dolayısıyla alıp da gerek kendi elinde gerek özel bir sebebe dayanarak zilyet olmakta devam eden bir üçüncü kişinin elinde bulunan taşınırlar ve kıymetli evrak ile herhangi bir eşyayı temsil eden senet aracılığıyla kullanabildiği mallar üzerinde hapis hakkına sahiptir'.

TTK md. 119 hükmü, acenteye tanınan hapis hakkının kapsamını oldukça geniş tutup,

²⁴⁹Şaban Kayıhan, 138.

²⁵⁰Yaşar Karayalçın, (Ticaret Hukuku) 522; Hüseyin Ülgen, Ömer Teoman, Mehmet Helvacı, Abuzer Kendigelen, Aslan Kaya, Ertan Nomer, 647 vd.

²⁵¹Özge Ayan, 65.

bu husus'u "acente müvekkilindeki bütün alacakları ödeninceye kadar..." ifadesi ile belirtmiştir²⁵². Alacakların en başında ücret alacağı yer almakta olup, olağanüstü masraf, avans ve tazminat alacakları için de acentenin hapis hakkının kullanması mümkündür²⁵³.

Acentenin müvekkiline ait menkul eşya ve kıymetli evrak üzerinde hapis hakkını kullanabilmesi için söz konusu bu menkul eşya ya veya kıymetli evraka doğrudan zilyed olması gerekmekte, dolayısıyla zilyed olması da yeterli gelmektedir²⁵⁴.

Acente hapis hakkından yararlanarak, müvekkil kendisine borcunu ödeyene kadar, alacaklarının teminatı olarak elindeki eşyayı veya kıymetli evrakı müvekkiline iade etmekten kaçınabilir.

Burada vurgulanması gereken önemli bir husus, acentenin hapis hakkından feragat etmemiş olması. Aksi takdirde acente hapis hakkını kullanamaz²⁵⁵.

Kural olarak acente muaccel alacakları için hapis hakkını ileri sürebilir. Ancak TTK md. 119/3 gereğince, müvekkilin aczi durumunda, acentenin muaccel olmamış alacakları için de hapis hakkını kullanması kanunen mümkün kılınmıştır.

C. Tazminat Hakkı

Acentelik sözleşmesinin sona ermesi ile birlikte, tarafların birbirlerine tazminat ödemeleri gerekebilir. Tazminat talebinde aşağıda sayılan hallerde bulunulabilir.

Acentelik sözleşmesinin sona ermesinin hüküm ve sonuçlarıyla ilgili olan TTK md. 122 ile hükme bağlanan tazminat nitelikli 'Denkleştirme İstemi' ayrı bir başlık altında detaylı bir şekilde incelenecektir.

²⁵²İsmail Doğanay, 505.

²⁵³Şaban Kayıhan, 145.

²⁵⁴Sabih Arkan, 208.

²⁵⁵Özge Ayan, 66.

1. Borcun İfa Edilmemesi (TBK md. 112)

Haklı nedene dayanan fesih hakkının kullanılmasına taraflardan birinin kusurlu hareketleri yol açmışsa, TBK md. 112 uygulanarak diğer taraf sözleşmeyi feshetmek zorunda kalması sebebiyle uğradığı zararların tazminini isteyebilir.

Buna örnek vermek gerekirse;

acente acentelik sözleşmesi uyarınca kendine düşen görevleri sürekli olarak yerine getirmiyor ve müvekkil acentelik sözleşmesini süresinin dolmasından önce feshediyorsa, bu durumdan dolayı müvekkil zararlarının tazminini talep edebilir (örneğin acenteye tahsis edilen bölgede faaliyetin durmasından ve yerine yeni personel çalıştırılmasından dolayı). Eğer acente sözleşmeyi müvekkilin bir kusurlu hareketinden dolayı feshediyorsa, yoksun kalacağı provizyonları baz alarak hesaplanacak bir tazminat talebinde bulunabilir²⁵⁶.

Ancak burada belirtilmesi gereken bir husus var; Tarafların kişiliğini ilgilendiren haklı nedenler bir kusur'dan kaynaklanmıyorsa, örneğin çok uzun süren bir hastalık'tan dolayı borçların ifa edilememesi, acentelik sözleşmesini fesheden taraf tazminat talebinde bulunamaz²⁵⁷.

2. Başlanmış İşlerin Tamamlanmaması (TTK md. 121/4)

Yukarıda da belirtmiş olduğumuz üzere, TTK md. 121/4 gereğince haklı bir neden olmadan veya üç aylık ihbar süresine uymaksızın sözleşmeyi fesheden taraf, başlanmış işlerin tamamlanmaması nedeniyle diğer tarafın uğradığı zararın tazmini ile yükümlüdür. Burada kanun koyucunun amacı, başlayıp da sona ermeyen işlem nedeniyle acenteye ödenmesi gereken provizyon'u veya müvekkilin sözleşmenin yapılmamasından dolayı yoksun kaldığı kazancı veya masrafları tazmin ettirmektir²⁵⁸.

Burada örnek vermek gerekirse; sözleşme yapmaya haiz acente bir müşteri ile tam

²⁵⁶Sabih Arkan, 216.

²⁵⁷Sabih Arkan, 216.

²⁵⁸Şaban Kayıhan, 232.

sözleşme yapma aşamasındayken, müvekkil sözleşmeyi haklı bir sebep olmadan veya üç aylık ihbar süresine uymadan feshederse ve acente bu fesih sonucunda işini tamamlayamayıp TTK md. 114/1 uyarınca kazanacağı provizyondan yoksun kalırsa veya acente sözleşmeyi haklı bir sebep olmaksızın veya kanuni ihbar sürelerine uymaksızın feshederse ve bunun sonucunda kısım kısım icra edilecek sözleşmelerde fesih sonrası taksitlerin tahsil edilebilmesi için müvekkilin yapmış olduğu bazı ek masrafların karşılanması mümkün olmayacaktır²⁵⁹. Dolayısıyla bu zararlar TTK md. 121/4' ün kapsamına dahildir.

Belirtmek gerekir ki, geciktirici şarta bağlı olarak yapılan sözleşmelerde, şartın gerçekleşmesinden önce acentelik sözleşmesinin feshi durumunda da aynısı söz konusudur²⁶⁰.

3. İşlerin Tamamlanması Sonucu (TTK md. 121/5)

Acentelik sözleşmesinin sona erme nedenleri kapsamında değinmiş olduğumuz üzere, TTK md. 121/5 gereğince müvekkilin veya acentenin ölümü, ehliyetini kaybetmesi veya iflası sebebiyle acentelik sözleşmesi sona ererse, işlerin tamamlanması sonucunda acenteye verilmesi gereken ücret miktarına oranlanarak belirlenecek uygun bir tazminat acenteye ya da TTK md. 121' de yazılı hallerde göre onun yerine geçenlere, yani acentenin mirasçılara ya da kanuni temsilcisine verilir.

4. Acente Tarafından Girişilen Yatırımların Maliyetlerinin Karşılanamaması

Bu kısımda, gerek müvekkilin verdiği güven sonucunda, gerekse müvekkilin isteği ve teşviği üzerine, acente tarafından girişilen yatırımların maliyetlerinin acentelik sözleşmesinin sona ermesi halinde karşılanamamasından doğan zararın tazmininin gündeme gelebileceği ele alınacaktır.

Çalışmamızda belirttiğimiz üzere, acentelik sözleşmesi sürekli borç doğuran bir sözleşme niteliğindedir. Bu nitelikte ki sözleşmeler güven esasına dayanır ve bu

²⁵⁹Sabih Arkan, 216.

²⁶⁰Sabih Arkan, 216

sözleşmelerde taraflar sözleşmenin devamlılığına güvenerek bazı yatırımlarda bulunurlar²⁶¹.

Belirsiz süreli acentelik sözleşmelerinin müvekkil tarafından olağan fesih ile sonlandırılması halinde, acente, amorti edilemeyen yatırımları için tazminat talep edebilir. Aynı şekilde belirli süreli acentelik sözleşmelerinde de, sözleşme süresinin dolmasına kısa bir süre kala, eğer müvekkil acenteye sözleşmenin yenileceği yönünde güven yaratmışsa ve acente bu sebepten dolayı yatırımında bulunmuşsa, acentenin tazminat isteme hakkı gündeme gelebilir²⁶².

Birinci bölümde 'Acentenin Hakları' kapsamında acentenin olağanüstü masraflarının ödenmesini isteme hakkı bulunduğu değinmiştik. Olağanüstü masraflar, acentenin aracılık faaliyetini yerine getirirken acentenin yapmış olduğu, olağan masrafları aşan kalemlerdi. Ancak burada önemle vurgulanması gereken husus, bu olağanüstü masrafların sözleşmenin sona ermesinin bir sonucu olmadığıdır. TTK md. 117 ile düzenlenen olağanüstü giderlerin karşılanmasına ilişkin düzenleme, acentenin yatırımları için yaptığı fakat amorti edemediği masrafları kapsamamaktadır ve kıyasen uygulanamamaktadır. Bunun gerekçesi ise, TTK md. 117' nin getirilmiş amacının farklı olduğudur.

Olağanüstü masraflar, acentenin aracılık faaliyetinde bulunabilmesi için yapılan masraflardır. Buna karşılık, maliyetleri karşılanamayan yatırımlar ise, acentenin faaliyetlerini yerine getirebilmesi sebebiyle değil de, acentelik ilişkisinin daha sağlıklı yürütülmesi nedeniyle gerçekleştirilen masraflar olarak değerlendirilmektedir²⁶³.

Maliyetleri karşılanamayan yatırımlar'ın sözleşmenin sona ermesi halinde tazminine ilişkin bir hüküm ne Türk hukukunda ne de Alman hukukunda mevcuttur. Dolayısıyla bu husus doktrinde tartışma konusudur.

Doktrindeki bir görüşe göre, acentenin amorti edilemeyen yatırımlarına dair tazminat

²⁶¹Özge Ayan, 72.

²⁶²Özge Ayan, 74.

²⁶³Özge Ayan, 72.

talep etme hakkı bulunmamaktadır²⁶⁴.

Diğer bir görüşe göre ise, acente belirli şartların bulunması halinde karşılanmayan yatırımlar için tazminat talep edebilir²⁶⁵. Bu görüşe göre, acentelik sözleşmesi süresince acente müvekiliyle yaptığı anlaşma nedeniyle veya müvekkilin isteği ve aralarındaki güvenden dolayı yatırımlarda bulunduysa ve sözleşmenin son bulmasıyla bu yatırımlar ekonomik değerini tamamen veya kısmen kaybediyorsa, acente kaybını tazmin edebilmelidir.

Üçüncü bir görüşe göre ise, acentenin sözleşmenin sona erdiği her halde tazminat talebinde bulunabilmesi ve yatırımlarının tüm maliyetlerini müvekkilden talep edebilmesi mümkün değildir²⁶⁶. Bu görüşe göre müvekkilin tazminat ödeme yükümlülüğü, davranışının TMK md. 2 uyarınca dürüstlük kuralına aykırı düştüğü hallerde bulunmaktadır. Eğer müvekkil acenteyi yanıltıp onu ekonomik bakımdan zor duruma sokacak yatırımlara teşvik ederse ve yarattığı güvene aykırı davranırsa, bu davranışlar hukuka aykırılık teşkil edip, kusurlu davranış oluşturur²⁶⁷.

Tazminatın temel koşulunu oluşturan zarar, TBK md. 50-52 uygulanarak belirlenir. Müvekkilin ödeyeceği tazminat belirlenirken, üst sınırı acentenin yatırım bedeli oluşturur. Ancak burada tazminat miktarını belirlerken, acentenin yapmış olduğu yatırımlardan elde edeceği menfaatlerin ve yatırımları başka işlerde değerlendirebilme hususunun da dikkate alınması gerektiği savunulmaktadır²⁶⁸. Dolayısıyla acenteye yatırım maliyeti bedelinin tamamının ödenmesi uygun görülmemektedir²⁶⁹.

D. Denkleştirme İstemi

1. Genel Olarak

Denkleştirme istemi Türk hukukunda ilk defa 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu ile acentelik ile ilgili olarak düzenlenmiş olup, TTK md. 122 ile hükme bağlanmıştır²⁷⁰.

264Yaşar Karayalçın, Tek Satıcılık Sözleşmesi, Özel Hukukta Meseleler ve Görüşler, (Ankara,1997) 19 vd.; Peter Ulmer, Der Vertragshaendler, (München, Beck ,1969) 458 vd.

265Michael Martinek, Franz-Jörg Semler, Stefan Habermeier, § 13, Nr. 25, 307, § 14, Nr. 36, 333; Anja Steinbeck, Handelsrecht, (Köln, 2005) Nr. 12, 161; Tobias Lettl, Nr. 67, 138.

266Özge Ayan, 74.

267Yaşar Karayalçın, Tek Satıcılık, 20 vd.

268Özge Ayan, 74 vd.

269Michael Martinek, Franz-Jörg Semler, Stefan Habermeier, § 13 Nr. 25, 307.

2706102 Sayılı TTK' nın md. 120 hükmü yürürlüğe girmeden önce, denkleştirme istemine ilişkin

Bu düzenlemenin yanı sıra, sigorta acentelerinin de, 14.06.2007 tarihinde yürürlüğe giren 5684 Sayılı Sigortacılık Kanunu ile düzenlenmiş olan denkleştirme talep hakkı bulunmaktadır²⁷¹.

Kanun koyucu maddeyi kaleme alırken, denkleştirme istemine ilişkin AB²⁷², Alman ve İsviçre hukukundaki düzenlemeleri ve Yargıtay kararlarını²⁷³ dikkate almıştır.

TTK md. 122 şu şekildedir;

"(1)Sözleşme ilişkisinin sona ermesinden sonra;

a) Müvekkil, acentenin bulduğu yeni müşteriler sayesinde, sözleşme ilişkisinin sona ermesinden sonra da önemli menfaatler elde ediyorsa,

b) Acente, sözleşme ilişkisinin sona ermesinin sonucu olarak, onun tarafından işletmeye kazandırılmış müşterilerle yapılmış veya kısa bir süre içinde yapılacak olan işler dolayısıyla sözleşme ilişkisi devam etmiş olsaydı elde edeceği ücret isteme hakkını kaybediyorsa ve

c) Somut olayın özellik ve şartları değerlendirildiğinde, ödenmesi hakkaniyete uygun düşüyorsa,

acente müvekkilden uygun bir tazminat isteyebilir.

(2)Tazminat, acentenin son beş yıllık faaliyeti sonucu aldığı yıllık komisyon veya diğer ödemelerin ortalamasını aşamaz. Sözleşme ilişkisi daha kısa bir süre devam etmişse, faaliyetin devamı sırasındaki ortalama esas alınır.

(3)Müvekkilin, feshi haklı gösterecek bir eylemi olmadan, acente sözleşmeyi feshetmişse veya acentenin kusuru sebebiyle sözleşme müvekkil tarafından haklı sebeplerle feshedilmişse, acente denkleştirme isteminde bulunamaz.

(4)Denkleştirme isteminden önceden vazgeçilemez. Denkleştirme istem hakkının sözleşme ilişkisinin sona ermesinden itibaren bir yıl içinde ileri sürülmesi gerekir.

doktrinde "portföy akçesi", "müşteri tazminatı", "portföy tazminatı" gibi ifadeler kullanılmaktaydı.

²⁷¹Sigortacılık Kanunu md. 23/f.16.

²⁷²18.12.1986 tarih ve 86/653 sayılı Avrupa Birliği Direktifi.

²⁷³TTK md. 122'nin gerekçesine göre, denkleştirme istemi 6102 Sayılı TTK ile kanunlaştırıldıktan önce de Türk içtihat hukuku tarafından tanınmaktaydı. Yargıtay 1996 yılında verdiği bir kararla olumlu bir kanun boşluğunu doldurmuş, hukukun geliştirilmiş yönünden önemli bir hizmet yapmış, ilkesel bir kararla denkleştirme talebinin dogmatik düzenine işaret etmiş, daha sonra içtihadını yerleştirmiştir.

(5) Bu hüküm, hakkaniyete aykırı düşmedikçe, tek satıcılık ile benzeri diğer tekel hakkı veren sürekli sözleşme ilişkilerinin sona ermesi hâlinde de uygulanır."

Alman Ticaret Kanununda denkleştirme istemi "Ausgleichsanspruch" terimi ile ifade edilip, HGB § 89b' de düzenlenmektedir. HGB § 89b²⁷⁴ maddesi şu şekildedir:

"(1) Acente, acentelik sözleşmesinin sona ermesinden sonra aşağıdaki koşulların oluşması durumunda, müvekkilden uygun bir tazminat isteyebilir,

1. Müvekkil, acentenin kazandırdığı yeni müşterilerle acentelik sözleşmesinin sona ermesinden sonra da önemli menfaatler elde edecekse ve

2. Tüm koşullar göz önüne alındığında, özellikle acentenin bu müşterilerle yapılan sözleşmelerden kaynaklanan ücret hakkı kaybı, hakkaniyet denkleştirme ödenmesini gerektiriyorsa.

Eğer acente çabasıyla bir müşteriyle iş bağlantısını genişletmişse ve bu genişletme yeni müşteri temini anlamında iktisadi bir değer taşıyorsa, yeni müşteri kazandırılmış sayılır.

(2) Denkleştirme acentenin son beş yıllık faaliyeti sonucu aldığı ortalama yıllık komisyonu veya diğer yıllık ödemeleri aşamaz. Sözleşme ilişkisi daha kısa bir sürede devam etmişse, faaliyetin devamı sırasındaki ortalama esas alınır.

(3) Denkleştirme talebi aşağıdaki koşullarda oluşmaz.

1. Acente, müvekkilin feshi haklı gösterecek bir eylemi olmadan, acentelik sözleşmesini feshetmişse veya acentenin faaliyetinin devamı yaşlılık veya hastalık nedeniyle acenteden beklenmesi mümkün olmadığı durumda feshedilmişse, veya

2. Müvekkil acentelik sözleşmesini, acentenin kusuru sebebiyle haklı sebeple feshetmişse, veya

3. Müvekkil ve acente arasında, acentelik sözleşmesinin sona ermesinden önce, üçüncü kişinin acentenin yerine sözleşmeye katılması hususunda anlaşma sağlanmışsa. Bu anlaşma sözleşme ilişkisinin bitiminden önce yapılamaz.

(4) Denkleştirme isteminden önceden vazgeçilemez. Denkleştirme istemhakkının

²⁷⁴HGB §89b kanun metni: <http://dejure.org/gesetze/HGB/89b.html>

sözleşme ilişkisinin sona ermesinden itibaren bir yıl içinde ileri sürülmesi gerekir.

(5) 1., 3. ve 4. fıkralar , sigorta acenteleri için, acentenin sigorta sözleşmelerine aracılık ederek veya yeni müşteri kazandırılması ile aynı sonucu doğuran mevcut sigorta sözleşmelerini genişleterek sahip olduğu müşterilerle ticari ilişkiler kurduğu takdirde geçerli olur.

Sigorta acentesinin denkleştirme hakkı, 2. fıkradan farklı olarak azami 3 yıllık komisyon veya ödemelere göre belirlenir. 1. ve 2. hükümleri yapı tasarruf acenteleri için niteliğine uygun düştüğü oranda geçerlidir."

2. Denkleştirme İsteminin Amacı ve Hukuki Niteliği

a. Denkleştirme İsteminin Amacı

Denkleştirme isteminin amacı hakkında öğreti ve yargıda çeşitli görüşler mevcuttur. Bu konudaki hakim görüş, denkleştirme isteminin ücret kaybının doldurulması amacıyla getirildiği yönündedir. Bu görüşe göre, hakkaniyet düşüncesi de göz önünde bulundurularak, sözleşmenin bitimi üzerine acentenin, bu müşteri çevresiyle yapılan sonraki sözleşmelere ilişkin ücret talebinden tamamen mahrum kalmasının önlenmesi amaçlanmıştır²⁷⁵. Acentenin kendi çabasıyla oluşturduğu müşteri çevresinden, müvekkilin sonra da yararlanmaya devam etmesinin ve kazanç sağlamanın, hakkaniyet ölçüsünde denkleştirilmesi gerektiği ifade edilerek, acenteye denkleştirme istemi hakkının tanınmasının yerinde olduğu ileri sürülmektedir²⁷⁶.

Burada vurgulanması gereken husus, çalışmamızın birinci bölümünde incelemiş olduğumuz acentelik sözleşmesindeki ücret talebine ilişkin kuraldır. Acentelik sözleşmesi süresince, acente aracılık faaliyetlerini başarıyla gerçekleştirdiği hallerde, yani aracılık ettiği veya akdettiği sözleşmelerin başarıya ulaşması durumunda, ücrete

²⁷⁵Wolfram Küstner, Karl-Heinz Thume. Handbuch des gesamten Aussendienstrechts, Band 2, Der Ausgleichsanspruch des Handelsvertreters, 7. Auflage, (Heidelberg, Verlag Recht und Wirtschaft, 2003) Nr. 23, 10 vd; Adolf Baumbach, Klaus Hopt, § 89b Nr. 2 vd; Tobias Lettl, Nr. 44, 133; Karin Stötter, Das Recht der Handelsvertreter, 5. Auflage, (München, Beck, 2000) 179; Peter Bülow, Nr. 222, 1291; Walther J. Habscheid, "Das Ausgleichsrecht des Handelsvertreters", Festschrift zum 70. Geburtstag von Walther Schmidt-Rimpler., S. 335-340, (Karlsruhe, 1957)356; BGH, BGHZ 29, 83 vd; Özge Ayan, 97.

²⁷⁶Özge Ayan 97.

hak kazanır. Dolayısıyla acente ve müvekkil, acentenin kazandırdığı müşterilerden karşılıklı yararlanırlar. Ancak acentelik sözleşmesinin sona ermesiyle birlikte, acentenin ücret talep etme hakkı da sona erer. Bu durumda müvekkil acente tarafından kendisine kazandırılmış üçüncü müşterilerden gelir elde etmeye devam ederken, acente devam eden ticari ilişkilerden kaynaklanacak ücret elde etme olanağını kabeder. Fakat bu durum hakkaniyet ilkesine aykırılık teşkil ettiği için, sözleşme ilişkisinin sona ermesinden sonra acenteye denkleştirme istemi hakkı tanınır, müvekkilin bu kazanımından acentenin de faydalanması sağlanmak istenmiştir. Müvekkilin, acentelik sözleşmesinin bitmesinden sonra da yararlanabileceği ekonomik değer karşılığı olarak, hakkaniyet düşüncesi ile acentenin emeklerini denkleştirmek amacıyla, sözleşmenin sona ermesine ilişkin kusuru bulunmayan acenteye, acentenin talebi üzerine uygun bir ücret vermesi gerekir²⁷⁷.

b. Denkleştirme İsteminin Hukuki Niteliği

Denkleştirme İsteminin Hukuki niteliği yönünde doktrinde ve yargıdabir çok görüş belirtilmektedir.

Bunlardan biri, acenteye verilen denkleştirme isteminin bir tazminat niteliği taşıdığını vurgulamaktadır²⁷⁸. Bir başka görüş ise, denkleştirme istemini bir malvarlığı zararının giderilmesi olarak ileri sürmektedir²⁷⁹. Bir diğer görüş ise, denkleştirme isteminin sebepsiz zenginleşmeden kaynaklandığını savunmaktadır²⁸⁰. Başka bir görüş ise, denkleştirme istemini bir edim karşılığı olarak değerlendirmektedir²⁸¹. Denkleştirme isteminin bir karşılık niteliğinde olduğunu savunan yazarlar, bu istemin sosyal koruma fonksiyonunun bulunup bulunmadığı noktasında birbirinden farklılık gösterirler.

Acentenin hukuki niteliği değerlendirmesinde doktrinde bir başka uyuşmazlık ise,

²⁷⁷Şaban Kayıhan, 158.

²⁷⁸Walther J. Habschied, 338 vd;

²⁷⁹Erdoğan Moroğlu, Türk Ticaret Kanunu Tasarısı ile Yürürlük ve Uygulama Kanunu Tasarısı Taslağı, 4. Bası. (Ankara, 2006) 72.

²⁸⁰Gert Schiefelbein, Dissertation, Der Ausgleichsanspruch des Versicherungsvertreters, (Köln, 1965) 50 vd.

²⁸¹Ünal, Tekinalp, "Türk Hukukunda Acentenin Portföy Akçası Talebi", Prof. Dr. Ali Bozer'e Armağan. (Ankara, 1998) 3, 13vd; Adolf Baumbach, Klaus Hopt, § 89b Nr.2; Peter Bülow, 174.; Rainer Wörlen, Handelsrecht mit Gesellschaftsrecht, 8. Auflage, (Köln-Berlin-München, Heymann, 2006) Nr. 121, 75-76; Carsten Ebenroth, Karl-Heinz Boujong, Detlev Joost, Lutz Strohn, Kommentar zum HGB, § 89b Nr. 2vd; Tobias Lettl, Nr. 44, 133; Wolfram Küstner, Karl-Heinz Thume. Nr. 47-48, 18 vd.

denkleştirmenin saf bir karşılık talebi mi, kendine özgü bir karşılık talebi mi yoksa yaratılan değer talebi mi olduğudur²⁸².

Denkleştirme isteminin hukuki niteliği, acente ile müvekkil arasında acentelik ilişkisi ve denkleştirmenin amacı dikkate alındığında, ortaya çıkmaktadır. Bir önceki kısımda incelediğimiz üzere, denkleştirme isteminin amacı, acenteye, acentenin faaliyetleri sonucu oluşan fakat sözleşmenin sona ermesinden dolayı, müvekkil tarafından tam olarak karşılığıödenmeden yararlanılacak olan menfaatler için, hakkaniyet düşüncesine dayanarak bir 'karşılık' getirmek anlayışı oluşturmaktadır²⁸³. Müvekkil, sözleşmenin sona ermesi halinde de acentenin bulduğu yeni müşteriler sayesinde önemli menfaatler elde edebilmekte, ancak acente bu durumda ücret isteme hakkını kaybetmekte. Dolayısıyla bu durumda acente, aracılık faaliyetlerinin karşılığını almaktan mahrum kalır. Bu sebepten dolayı, denkleştirme, sözleşmeden kaynaklanan, acenteye yapılan karşılık ödeme olarak ileri sürülebilir²⁸⁴.

Denkleştirmenin saf bir mali hak olmadığı da vurgulanabilir. Çünkü denkleştirme sadece acentenin ücret kaybına bağlı olmayıp, gerek hakkaniyet çerçevesinde, gerekse müvekkilin menfaatinin miktarı da dikkate alınarak belirlenmelidir²⁸⁵.

Öğretide tartışılan, denkleştirme isteminin tazminat niteliği taşıdığı ise,TTK md. 123'ün hakkaniyetkriteri dolayısıyla, denkleştirme istemini tazminat niteliğinden uzaklaştırır. Çünkü 'hakkaniyet unsuru' maddi tazminat koşulları kapsamı içine girmez. Fakat denkleştirme isteminde büyük önem taşımaktadır. Keza denkleştirme isteminin hakkaniyete uygun düştüğü hallerde, acenteye ödeme yapılır²⁸⁶.

Bunun dışında, denkleştirme istemini, acentenin sosyal ve mali durumunun düzelmesine katkı sağlasa da, sosyal fonksiyon niteliğinde olan ve tamamen acenteye yardım etme düşüncesine dayanan bir istem hakkı olarak görmek te uygun değildir. Burada sözleşme ilişkisinden doğan bir hak, yani bir karşı edim söz konusudur. Ayrıca, ekonomik ve sosyal durumu müvekkilden daha iyi olan acentenin

²⁸²Özge Ayan, 101.

²⁸³Cemile Demir Gökyayla, Milletlerarası Özel Kükükta Tek Satıcılık Sözleşmeleri (Münhasır Bayilik Sözleşmeleri, (Ankara, Seçkin, 2005) 239.

²⁸⁴Özge Ayan, 106.

²⁸⁵Walther J. Habscheid; Wolfram Küstner, Karl-Heinz Thume, Nr. 47-48, 18 vd.

²⁸⁶Özge Ayan. 104.

de denkleştirme talebinde bulunabildiği hususu, denkleştirme isteminin sosyal fonksiyon niteliğinde olmadığı belirtilmiştir²⁸⁷.

Denkleştirme isteminin sebepsiz zenginleşmeye dayanan bir talep olabileceği görüşü ise, müvekkilin kazancının sözleşme temeline dayanması ve dolayısıyla hukuki temeli olmayan sebepsiz bir zenginleşmenin söz konusu olmaması sebebiyle²⁸⁸, geçerliliğini yitirmektedir. Ayrıca denkleştirme miktarının belirlenmesinde hakkaniyetin rol oynaması, denkleştirmeyi, sebepsiz zenginleşmeden dolayı elde edilen gelirin iadesi kurallarından ayırır²⁸⁹.

Yukarıdaki açıklamalar kapsamında, denkleştirme istemini, bir karşılık istemi niteliğinde kabul etmek yerinde olacaktır. Kanun koyucunun da aynı görüşü paylaştığı, madde gerekçesinde açıkça belirtilmektedir. Ancak, bu gerekçeye rağmen TTK md. 122 hükmü metninde "tazminat" ifadesinin kullanılması, kanaatimizceisabetli olmamıştır.

3. Denkleştirme İsteminin Koşulları

TTK md. 122 hükmü acentenin denkleştirme istemi hakkını bir takım koşulların gerçekleşmesine bağlamıştır. Bunlar ikiye ayrılmak üzere, şekli ve maddi koşullar²⁹⁰ olarak incelenecektir.

a. Şekli Koşullar

(1) Acentelik Sözleşmesinin Denkleştirme İstemini Doğuracak Şekilde Sona Ermesi

TTK md. 122 uyarınca acentenin denkleştirme isteminde bulunması için gerekli ön koşul sözleşmenin sona ermesidir. Çalışmamızın ikinci bölümünde acentelik sözleşmesinin sona erme nedenlerini ele almıştık.

²⁸⁷OLG Karlsruhe, JR 1958, 59 vd.

²⁸⁸Peter Bülow, Nr. 573, 174; Tamer, İnal, Borca Aykırılık ve Sonuçları, (İstanbul, Kazancı, 2004) 23 vd.

²⁸⁹Özge Ayan, 105.

²⁹⁰Rauf, Karasu, Türk Ticaret Kanunu ve Türk Ticaret Kanunu Tasarısı'na Göre Acentenin Denkleştirme Talebi, AÜHF 2008, 283.

Ancak burada önemli olan husus, acentelik sözleşmesinin denkleştirme istemi talebini doğuracak şekilde sona ermesidir²⁹¹. Eğer, TTK md. 122/3 hükmü gereği, müvekkilin feshi haklı gösterecek bir eylemi olmadan acente sözleşmeyi feshetmişse veya acentenin kusuru sebebiyle sözleşme müvekkil tarafından haklı sebeplerle feshedilmişse, bu haller denkleştirme istemini doğurmaz.

Buna göre, acentenin feshi halinde denkleştirme isteminde bulunamaması kuraldır. Ancak acentenin feshi haklı nedenlere dayanıp müvekkilin bir eyleminden kaynaklanıyorsa, acente denkleştirme isteminde bulunabilir.

TTK md. 122/3 gereğince ikinci kural ise, müvekkil, acentenin kusuruna bağlı haklı sebep ile fesih ederse, acentenin denkleştirme isteminin bulunmamasıdır.

Belirli süreli sözleşmelerde, sürenin dolmasıyla birlikte acentelik sözleşmesinin sona erdiği hallerde, acenteye denkleştirme istemi hakkının doğduğu ileri sürülmektedir²⁹². Eğer acentelik sözleşmesi acentenin yaşı veya sağlık durumu nedeniyle sona eriyorsa, burada Türk hukukunda bir düzenleme bulunmadığından, bu konulara ilişkin Alman (HGB §89b/3) ve AB hükümleri (86/653 EEC) göz önüne alınarak değerlendirme yapılmaktadır. Bu düzenlemelere göre acente tarafından sözleşmenin feshi, makul şekilde kendisinden sözleşmeye devam etmesinin beklenemeyeceği şekilde sağlık veya yaşlılık gibi nedenlere dayanıyorsa, acente denkleştirme istemi talep edebilir. Acente'nin ölümü acentelik sözleşmesine sonlandırıyor, kural olarak acente mirasçıları denkleştirme istemi hakkını kazanır²⁹³.

Acentenin iflası durumunda, acente kusuru olmaksızın iflas etmişse, denkleştirme istemine hak kazanır ve elde edeceği denkleştirme miktarı iflas masasına ödenir²⁹⁴. Buna karşı müvekkilin iflası durumunda, sözleşmenin sona ermesiyle birlikte işletmenin tasviyesinin gerçekleştiği için, kural olarak acentenin denkleştirme istemi talebinin şartları oluşmadığı yönünde görüş ileri sürülmektedir²⁹⁵.

Ayrıca taraflar, acentenin denkleştirme isteminde bulabileceğine dair sözleşme ile

²⁹¹Gerrick Hoyningen-Huene, Münchener Komm., § 89b Nr. 28; Adolf Baumbach, Klaus Hopt, § 89b Nr. 7.

²⁹²Gerrick Hoyningen-Huene, Münchener Komm., § 89b Nr. 30; Adolf Baumbach, Klaus Hopt, § 89b Nr. 7.

²⁹³Tobias Lettl, Nr. 62, 137; Friedrich Graf von Westphalen, DStR 1995 Heft 40, 1554; BGH, 13.05.1957, BB 1957, s.1020.

²⁹⁴Karin Stötter, 184.

²⁹⁵Özge Ayan, 153.

karar verebilir²⁹⁶.

(2)Denkleştirme İsteminin İleri Sürülmesi

TTK md. 122/4 hükmü gereği, denkleştirme istem hakkının sözleşme ilişkisinin sona ermesinden itibaren bir yıl içinde ileri sürülmelidir.

Kanunen belirtilen bu sürenin zamanaşımı süresi²⁹⁷ mi yoksa bir hak düşürücü süre mi olduğu tartışılmaktadır.Zamanaşımı, zamanın geçmesinin alacaklının alacağını elde etmek hususunda hareketsiz kalması sebebiyle dava edilmemesi durumundan kaynaklanırsasöz konusudur. Hak düşürücü süre ise, zamanın geçmesi ile o süre içinde hak sahibinin hakkını kullanmamış, yapması gerekeni yapmamış durumunda hakkın sona ermesine yol açar²⁹⁸.

Alman hukukunda, bir yıllık sürenin hak düşürücü bir nitelik taşıdığı kabul edilmektedir²⁹⁹. Gerekeşi olarak, zamanaşımı süresinin denkleştirme istemi hükmündeki tanıma uymaması ve zamanaşımının esaslarının (örneğin zamanaşımını kesen veya durudurabilen nedenler) denkleştirme isteminin esaslarına benzememesi ileri sürülmektedir. Dolayısıyla eğer bir yıl içinde denkleştirme istem hakkı ileri sürülmezse, acentenin hakkı ortadan kalkacaktır.

Ayrıca denkleştirme istemine ilişkin bir başka tartışma konusu da, sürenin acente lehine ve aleyhine kısaltılıp uzatılabileceği yönündedir. Bu konuya ilişkin hakim görüş, sürenin uzatılmasını, acente aleyhine bir sonuç doğurmaması nedeniyle kabul edip³⁰⁰, sözleşmenin sona ermesinden önce sürenin kısaltılmasıyla ilgili yapılan anlaşmaları, TTK md. 122/3 hükmünü dikkate alarak geçersiz saymaktadır³⁰¹.

²⁹⁶Özge Ayan, 153 vd.

²⁹⁷M. Kemal Oğuzman, Nami Barlas, Medeni Hukuk Giriş, Kaynaklar Temel Kavramlar, 17. Baskı, (İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2011) 228 vd.

²⁹⁸M. Kemal Oğuzman, Nami Barlas, 229 vd.

²⁹⁹Gerrick Hoyningen-Huene, Münchener Komm., § 89b Nr. 204; Adolf Baumbach, Klaus Hopt, § 89b Nr. 65; BGH NJW 1968, 1419.

³⁰⁰Hermann Staub, Raimond Emde, §89b Nr. 109.

³⁰¹Adolf Baumbach, Klaus Hopt, § 89b Nr. 71.

b. Maddi Koşullar

(1) Müvekkilin Yeni Müşterilerden Acentelik Sözleşmesinin Sona Ermesinden Sonra Önemli Menfaat Elde Etmesi

TTK md. 122 hükmü uyarınca, Denkleştirme istem hakkının şartlarından biri de, müvekkilin acente tarafından kazandırılan yeni müşterilerden sözleşmenin sona ermesi halinde de menfaat sağlayacak olmasıdır.

Burada öncelikle kanunda öngörülen 'yeni müşteriler' ifadesinin anlamı açıklığa kavuşturmalıdır.

Denkleştirme istem hakkını acentenin talep edebilmesi için, 'yeni müşteri' terimi müvvekil lehine geniş yorumlanmaktadır. Bu nedenle acentenin tek bir yeni müşteri kazandırdığı durumlarda dahi, acente denkleştirme istem hakkını kullanabilmektedir³⁰².

Yeni müşteri olarak, acentenin faaliyetine başlamadan önce müvekkilin ticari ilişki kurmadığı müşteriler sayılmaktadır³⁰³.

Ayrıca, yeni müşteri olarak acentenin önceki temsilciliğinden beraberinde getirdiği müşteriler de kabul edilmektedir³⁰⁴.

Bunların dışında, yeni müşteri teriminin, eski fakat ticari ilişkilerini önemli ölçüde genişlettiği müşterileri de kapsadığı belirtilmektedir³⁰⁵.

Alman hukukunda, HGB' de bu husus açıkça düzenlenmiştir. HGB § 89b 1.2 maddesine göre, "...eğer acente bir müşteri ile iş bağlantısını genişletmiş ve bu genişletme yeni müşteri temini altında iktisadi değer taşıyorsa, yeni müşteri temini sayılır." Dolayısıyla Türk hukuku kapsamında da dikkate alınması doğrudur.

Yeni müşteri ifadesinin yanı sıra, 'önemli menfaat' kavramının anlamı da bu kısım da açıklanması gerekmektedir. Acentenin müvekkile kazandırdığı yeni müşterilerin önemli bir menfaat sağlayıp sağlamaması somut olaya göre değerlendirilir³⁰⁶.

Müvekkil, acente tarafından oluşturulmuş müşteri çevresiyle ticari ilişkilerini devam ettirdiği halde menfaat elde edecektir. Bu menfaat gerek kazanç ve kar, gerekse

³⁰²Özge Ayan, 168.

³⁰³Gerrick Hoyningen-Huene, Münchener Komm., § 89b Nr. 58; Adolf Baumbach, Klaus Hopt, § 89b Nr. 12; Carsten Ebenroth, Karl-Heinz Boujong, Detlev Joost, Lutz Strohn, Kommentar zum HGB, §89b Nr.12; Wolfram Küstner, Karl-Heinz Thume, Nr. 451-452, 171 vd; Tobias Lettl, 134.

³⁰⁴Özge Ayan, 168; Gerrick Hoyningen-Huene, Münchener Komm., § 89b Nr. 58.

³⁰⁵Gerrick Hoyningen-Huene, Münchener Komm., § 89b Nr. 59; Wolfram Küstner, Karl-Heinz Thume, Nr. 451-454, 178 vd.

³⁰⁶BGH, BB 1991, 1210.

tanınırlık ve ticari çevre genişletmeyi kapsamaktadır³⁰⁷.

Önemli menfaatin tespiti için, acente tarafından kazanılan müşteri çevresinden beklenen ticari işlemlerin kapsamı ile acentenin faaliyet dışı kaldığı zamanlarda müvekkilin yaptığı ticari işlemlerin kapsamının karşılaştırılması uygun görülmektedir. Bu karşılaştırma sonucunda eğer bir fark tespit edilebiliyorsa, acente müvekkile önemli menfaat sağlamış olur³⁰⁸.

Müvekkilin menfaat elde etmiş sayılması için, doktrinde somut bir kazanç veya kar da aranmamaktadır. Bu konuya ilişkin kazancın elde edilebilme ihtimalinin de yeterli olduğu ileri sürülmektedir³⁰⁹.

Bu incelemiş olduğumuz koşulların oluştuğuna ve müvekkilin önemli bir menfaat elde ettiğine dair ispat yükü acenteye aittir³¹⁰.

(2) Acentenin Ücret Kaybına Uğraması

TTK md. 122 hükmü gereği, acente, acentelik sözleşmesinin sona ermesinden dolayı, kayba uğramalıdır. Burada acentenin kaybı, acentelik sözleşmesinin sona ermesinden dolayı, kendi oluşturduğu müşteri çevresi ile müvekkilin gelecekte kuracağı ticari ilişkilerden yararlanamayacak ve dolayısıyla ücret elde edemeyecek olması³¹¹.

Burada kastedilen ücret, 'temel ücretten' ibarettir. Dolayısıyla sadece aracılık ve sözleşme akdetme faaliyeti sonucunda ödenen ücretler kapsamaktadır³¹².

Acentelik sözleşmesi süresi boyunca yapılmış ticari faaliyetlere ilişkin ücretler bu kapsamda talep edilemez. Zira acentelik ilişkisinin devamı süresince yürüttüğü acentelik faaliyetlerine ilişkin TTK md. 113 gereğince ücret isteme hakkına sahiptir. Kural olarak, acentenin ücret kaybının müvekkilin elde ettiği menfaate karşılık geleceği belirtilmektedir³¹³. Bu nedenle müvekkilin elde ettiği önemli menfaat

³⁰⁷Özge Ayan, 175 vd.

³⁰⁸Rauf Karasu, 295.

³⁰⁹Özge Ayan, 179; Rauf Karasu, 296.

³¹⁰Cemile Demir Gökyayla, 253.

³¹¹Gerrick Hoyningen-Huene, Münchener Komm., § 89b Nr. 84; Adolf Baumbach, Klaus Hopt, § 89b Nr. 96; Carsten Ebenroth, Karl-Heinz Boujong, Detlev Joost, Lutz Strohn, Kommentar zum HGB, §89b Nr.96; Wolfram Küstner, Karl-Heinz Thume, Nr. 631, 233; Tobias Lettl, 135.

³¹²Özge Ayan, 211.

³¹³Cemile Demir Gökyayla, 253.

konusunda yaptığımız açıklamalar, 'acentenin ücret kaybı' koşulu için de ileri sürülebilir.

Acentenin kaybettiği ücret miktarı belirlenmesinde, kural olarak sözleşmenin sona ermesinden önceki son bir yıl içinde acentenin almış olduğu ücretlerin dikkate alınması gerektiği savunulmaktadır³¹⁴. Burada değinilmesi gereken önemli bir husus, TTK md. 122/2 de belirtilmiş olan "Tazminat, acentenin son beş yıllık faaliyet sonucu aldığı yıllık komisyon veya diğer ödemelerin ortalamasını aşamaz" düzenlemesinin, denkleştirme istem hakkının hesaplanma şekli olduğudur³¹⁵. Dolayısıyla ücret kaybının hesaplanmasında dikkate alınmamalıdır.

Alman yargısında ise ücret kaybının tespiti için, acentelik sözleşmesinin sona ermesinden itibaren 2-5 yıllık bir süre içinde kazanılması muhtemel olan ücretler dikkate alınmaktadır³¹⁶.

(3) Denkleştirme İsteminin Hakkaniyete Uygun Olması

Denkleştirme istem hakkının son maddi koşulu hakkaniyete uygun olmasıdır. Bu koşul da, diğer koşullar gibi bağımsız bir koşuldur³¹⁷. Ancak hakkaniyet denetiminin, müvekkilin menfaati ve acentenin kaybı koşulları oluşuktan sonra gerçekleştirilebileceği ileri sürülmektedir³¹⁸. Hakkaniyetin acente ile müvekkilin birbirine zıt menfaatlerini dengelemek ve adil karar vermek için kullanılan bir araç olduğu belirtilmektedir³¹⁹. Hakkaniyet, somut olayın koşulları ve acentelik ilişkisinin sona erme nedenlerini dikkate alınarak, acentenin denkleştirme istem hakkının bulunup bulunmasında kullanılır. Dolayısıyla, tespit edilen müvekkilin kazancı ve acentenin ücret kaybı durumunda, eğer somut olayda ve şartların değerlendirildiğinden denkleştirme istemi hakkaniyete uygun değilse, acente lehine denkleştirmeye hükmedilemez³²⁰.

³¹⁴ Adolf Baumbach, Klaus Hopt, § 89b Nr. 29; Rauf Karasu, 298.

³¹⁵ Rauf Karasu, 299.

³¹⁶ BGH, BGHZ 56, 241; OLG Köln, VersR 1968, 966; Rauf Karasu, 299.

³¹⁷ Rauf Karasu, 299; Özge Ayan, 190.

³¹⁸ Cemile Demir Gökyayla, 261; Adolf Baumbach, Klaus Hopt, § 89b Nr. 32; BGH NJW 1985, 59.

³¹⁹ Özge Ayan,

³²⁰ Gerrick Hoyningen-Huene, Münchener Komm., § 89b Nr. 98; Adolf Baumbach, Klaus Hopt, § 89b Nr. 31; Carsten Ebenroth, Karl-Heinz Boujong, Detlev Joost, Lutz Strohn, Kommentar zum HGB, § 89b Nr. 102; Wolfram Küstner, Karl-Heinz Thume, 375; Peter Bülow, 175.

4. Denkleştirme Miktarının Hesaplanması

Acentenin denkleştirme miktarının hesaplanması konusunda TTK md. 122/2 denkleştirmenin üst sınırını belirlemiştir. Bu düzenlemenin dışında denkleştirme miktarının hesaplanmasına dair açık bir hüküm bulunmamaktadır.

Denkleştirme miktarının hesaplanmasına dair, öncelikle müvekkilin menfaatinin, sonrasında ise acentenin kaybının hesaplanması gerektiği, bu hesaplar sonucunda elde edilen miktarın hakkaniyet denetimine tabi tutulup tutarın belirlenmesive son olarak belirlenen tutarda üst sınır denetimi yapılması öngörülmektedir³²¹.

Dolayısıyla ilk olarak, müvekkilin menfaati ve acentenin kaybı konusunda yukarıda belirtmiş olduğumuz açıklamalar çerçevesinde bir hesaplamanın yapılması gerekmektedir. Buna göre öncelikle acentenin müvekkile kazandırdığı yeni müşterilerden sağlanan gelir hesaplanacaktır. Sonrasında ise acentenin kaybı belirlenecektir. Bu hesaplamaların sonrasında, acentenin kaybının somut olayda denkleştirmeye tam olarak esas alınıp alınamayacağı incelenecek, hakkaniyet denetimine tutulup esas alınacak bedel belirlenecektir.

a. Hesaplama Hakkaniyet Denetimi

Çalışmamızda daha önceden de belirtmiş olduğumuz üzere, denkleştirme istem hakkının hakkaniyete uygun olması, diğer koşullar gibi bağımsız bir koşuldur. Koşulların kümülatif varlığında, yani bir arada gerçekleşmeleriyle, denkleştirme istem hakkı doğar³²².

Ancak hakkaniyet koşulunun, acenteye yapılacak ödemenin miktarının üzerinde de etki yapabileceği belirtilmektedir. Bu durum, hakkaniyet denetiminde somut olayın tüm özelliklerinin dikkate alınması ile gerekçelendirilmektedir³²³. Buna karşı, müvekkilin menfaati ve acentenin kaybı soyut olarak hesaplanır³²⁴.

Hakkaniyet denetimi sayesinde, müvekkilin kazancı ile acentenin ücret kaybının belirlenmesinden sonra elde edilen saf matematiksel sonuç, somut olayın şartlarına göre düzeltilebilmekte. Buna göre denkleştirme miktarının yükseltilmesi, azaltılması

³²¹Özge Ayan, 210 vd.; Rauf Karasu, 300.

³²²Özge Ayan, 146.

³²³Rauf Karasu, 300.

³²⁴Özge Ayan, 198.

ve hatta ortadan kaldırılması söz konusu olabilir³²⁵. Dolayısıyla hakkaniyet denetimi hem denkleştirmenin ödenip ödenmemesini, hem de hangi oranda ödeneceğinin belirlenmesini kapsar.

Yapılacak değerlendirmede, sözleşmenin sona erme sebebi, acentenin müvekkili adına gerçekleştirdiği işlemler ve yürüttüğü faaliyetler, kazanımları, sarf edilen gayret, kazandırılan yeni müşteriler, müvekkilin finansal durumundaki iyileşmeler, müvekkilce ödenen primler ve garanti komisyonları, rekabet yasağının ihlali gibi hususlar dikkate alınmalıdır³²⁶.

Bunların yanı sıra gerek acentelik sözleşmesinde yer alan şartlar, gerekse sözleşmede düzenlenmemiş koşullardan da hakkaniyet çerçevesi kapsamında yararlanmalı³²⁷.

Ayrıca, müvekkilin ürün veya hizmetlerinin tanınmış markalı olması, yeni müşteri kazanımında kolaylık sağladığı için, hakkaniyet çerçevesinde denkleştirme isteminde indirim sebebi olarak sayılabilir³²⁸. Bu konuya ilişkin alman hukukunun yargı kararlarında, hakkaniyet denetimi kapsamında, tanınmış markalı ürünleri satan tek satıcılara ödenecek denkleştirme miktarında %10 ile %30 oranında indirim uygun görülmüştür³²⁹.

Bunların yanında, acenteye verilen bedel yıllara yayılmış olan gelirin bir defada ödenmesi sebebiyle, hesaplanan miktar üzerinde bir faizindiriminin yapılması da hakkaniyet çerçevesinde uygun olacaktır³³⁰.

Vurgulanması gereken bir husus ise, her somut olayın farklı özellikleri taşıması nedeniyle, bir hakkaniyet kriteri sistemi yaratılamayacağı ve dolayısıyla her olayın kendi somut özellikleriyle hakkaniyet çerçevesinde değerlendirilmesi³³¹.

³²⁵Özge Ayan, 199.

³²⁶Rauf Karasu, 300 vd;

³²⁷Özge Ayan, 199.

³²⁸Rauf Karasu, 302.

³²⁹BGH, BB 2000, 2151; OLG München, BB 1994, 2151; Wolfram Küstner, Karl-Heinz Thume, Nr. 415.

³³⁰Özge Ayan, 198.

³³¹Özge Ayan, 199.

b. Denkleştirme Miktarının Üst Sınırının Belirlenmesi

TTK md. 122/2 hükmü denkleştirme istem hakkının üst sınırını düzenlemiştir. Bu düzenlemeye göre denkleştirme istemi"...,acentenin son beş yıllık faaliyeti sonucu aldığı yıllık komisyon veya diğer ödemelerin ortalamasını aşamaz. Sözleşme ilişkisi daha kısa bir süre devam etmişse, faaliyetin devamı sırasındaki ortalama esas alınır." Hükümden anlaşıldığı üzere, denkleştirme miktarına ilişkin azami sınır belirlenmiş olup, denkleştirme miktarının beş yıllık komisyon ve ücret ödemelerinin ortalaması alınarak, yıllık acente gelirini aşamayacağı hükme alınmıştır. Daha kısa süreli sözleşmelerde ise, acentenin faaliyet gösterdiği dönem içerisinde kazandığı ücretlerin ortalaması alınarak yıllık bir ücretin belirlenmesi gerekmektedir. Denkleştirme isteminde bu belirlenen ücretin üst sınır olarak kabul edilmesi gerekecektir.

Kanunen belirlenmiş olan üst sınır, taraflarca denkleştirme miktarının yaklaşık olarak öngörülmesine destek çıkar³³². Önceden hesaplanmış olan denkleştirme miktarı, üst sınırı geçmiyorsa, acenteye ödenmesine karar verilir. Eğer miktar üst sınırı geçiyorsa, üst sınıra indirilerek, üst sınır miktarında denkleştirmenin acenteye ödenmesine karar verilir³³³.

Denkleştirme miktarının üst sınırı hesaplanmasında hangi ücretlerin ve ödemelerin dikkate alınması gerektiği doktrinde tartışmalıdır.

Bir görüş, üst sınır hesaplanmasında acentenin sözleşme süresince hak ettiği bütün ücretlerin hesaplamaya dahil edilmesini ileri sürer³³⁴.

Başka bir görüş ise, Denkleştirme miktarının üst sınırını belirlemede, yıllık brüt ücretlerin esas alınması ileri sürmektedir³³⁵. Buna göre, katma değer vergisi, işletme giderleri ve acenteye verilen masraf destekleri gibi giderler hesaplamaya dahil olmayıp, bu uygulamanın pratik olduğu belirtilmektedir.³³⁶

Üçüncü bir görüş ise, hesaplanmada acentenin aracılık faaliyetinden kaynaklanmayan, tahsil, depo ücreti, mal ulaştırma ücreti gibi diğer hizmetlerin

³³²Özge Ayan, 206.

³³³Gerrick Hoyningen-Huene, Münchener Komm., § 89b Nr.148; Michael Nocker, 148 vd.; Özge Ayan, 211.

³³⁴; Adolf Baumbach, Klaus Hopt, § 89b Nr. 36; Carsten Ebenroth, Karl-Heinz Boujong, Detlev Joost, Lutz Strohn, Kommentar zum HGB, §89b Nr. 132.

³³⁵BGH, BGHZ 29, 92, BGH, BGHZ 44, 134; Adolf Baumbach, Klaus Hopt, § 89b Nr. 51.

³³⁶Wolfram Küstner, Karl-Heinz Thume, Nr. 558.

dikkate alınmamasını savunmaktadır³³⁷.

Burada ilk görüşün desteklenmesi, üst sınırın acenteye ödenecek denkleştirme miktarını zaten sınırladığı için, miktarın mümkün oldukça yüksek belirlenmesinde yarar olduğu düşüncesindeyiz. Bu nedenle, hesaplanmaya tüm ücretler dahil edilmelidir.

Denkleştirme miktarının hesaplanmasında, acentenin sözleşmesi kapsamında yaptığı faaliyetler sonucunda almaya hak kazandığı, ancak sözleşmenin bitiminden sonra muaccel olacak alacakların da dikkate alınması vurgulanmaktadır³³⁸.

Bunun yanında, denkleştirme miktarının hesaplanmasında, acentenin almaya hak kazandığı, fakat zamanaşımına uğraması nedeniyle fiilen alamadığı ücretlerin de eklenmesi gerektiği ileri sürülmektedir³³⁹.

5. Acentenin Denkleştirme İsteminde Bulunamayacağı Haller

TTK md. 122/3 hükmü ile acentenin denkleştirme isteminde bulunamayacağı haller düzenlenmiştir. Bu hükme göre, müvekkilin, feshi haklı gösterecek bir eylemi olmadan, acente sözleşmeyi feshetmişse veya acentenin kusuru sebebiyle sözleşme müvekkil tarafından haklı sebeplerle feshedilmişse, acente denkleştirme isteminde bulunamaz.

a. Müvekkilin Feshi Haklı Gösterecek Bir Eylemi Olmadan, Acentenin Acentelik Sözleşmesini Feshetmesi

Kural olarak, haklı bir nedene dayanmaksızın, acente tarafından sözleşmenin feshedilmesi söz konusuysa, acente denkleştirme isteminde bulunamaz. Ancak sözleşmenin devam etmesi acente için katlanılamaz bir durum teşkil ediyorsa, acentenin denkleştirme istem hakkı bulunmaktadır³⁴⁰. Hükümde ifade edilen 'müvekkilin feshi haklı gösterecek eylemi' geniş yorumlanmalı ve somut olay ve şartlara göre değerlendirmeli³⁴¹. Müvekkilin feshi haklı gösterecek eylemin

³³⁷Gerrick Hoyningen-Huene, Münchener Komm., § 89b Nr.144; Michael Nocker, 125.

³³⁸Wolfram Küstner, Karl-Heinz Thume, Nr. 549; Tobias Lettl, 137; Rauf Karasu, 304.

³³⁹BGH NJW 1982, 235; Wolfram Küstner, Karl-Heinz Thume, Nr. 549.

³⁴⁰Rauf Karasu, 305.

³⁴¹OLG Düsseldorf, OLGR 2000, 406; Rauf Karasu, 305.

bulunuduğunu ispat yükü acenteye aittir³⁴².

Alman hukukunda yargı kararlarında örneğin müvekkilin acentenin ücretini haklı bir sebep olmaksızın geç ödemesi³⁴³, eksik veya hiç ödememesi³⁴⁴ veya satış yapılan ürünlerin sınırlandırılması³⁴⁵ gibi eylemler, sözleşmenin feshini haklı gösteren eylemler olarak değerlendirilmiştir³⁴⁶.

Ayrıca HGB nin § 89b hükmünde, acentenin yaşı veya sağlık durumu sebebiyle acenteden faaliyetlerine devam etmesinin beklenmediği hallerde, acentenin sözleşmeyi feshi durumunda, denkleştirme talebin ortadan kalkmayacağı düzenlenmiştir.

b. Acentenin Kusuru Sebebiyle, Müvekkilin Acentelik Sözleşmesini Haklı Sebeplerle Feshetmesi

Kural olarak, acentelik sözleşmesini müvekkil feshetmişse, acente denkleştirme isteminde bulunabilir. Fakat müvekkilin feshi acentenin kusurlu davranışından kaynaklanıyorsa, acentenin denkleştirme istem hakkı bulunmaz. Buna göre, acentenin kusuru bulunmadığı sürece, müvekkilin her geçerli fesih acentenin denkleştirme istemini ortadan kaldırmaz³⁴⁷.

Alman yargısı, bu konu ile ilgili acentenin kusurlu davranışını, 'acentenin müvekkile hakareti'³⁴⁸ ve 'rekabet yasağı ihlali'³⁴⁹ çerçevesinde kabul edip, bu durumlarda acenteye denkleştirme istemi hakkını tanımamıştır.

c. Acente ve Müvekkil Arasında Yapılan Bir Anlaşma Nedeniyle Üçüncü Bir Kişinin Acentenin Yerini Alması

Alman Hukukunda, HGB § 89b 3 Nr. 3 uyarınca, müvekkil ile acente arasında

³⁴²Rauf Karasu, 305.

³⁴³OLG Nürnberg, RVR 1970, 19.

³⁴⁴BGH, NJW-RR 1989, 862,

³⁴⁵BGH, NJW 1967, 2153.

³⁴⁶Rauf Karasu, 305 vd.

³⁴⁷Rauf Karasu, 306.

³⁴⁸OLG Celle, BB 1963, 711.

³⁴⁹BGH NJW 1984, 2101.

yapılan bir anlaşma üzerine, üçüncü bir kişinin acentenin yerine geçmesi durumunda, acente denkleştirme isteminde bulunamaz³⁵⁰. Bunun gerekçesi ise, üçüncü kişinin kural olarak acentelik sözleşmesinden doğan bütün hak ve yükümlülüklerini devralması ve sözleşmeye devam etmesidir³⁵¹. Ayrıca acente bu durumdan bizzat haberdardır ve müvekkil ile bu konuya ilişkin anlaşmaya yapar. Dolayısıyla bu durum, acentenin denkleştirme isteminde bulunamayacağı bir durum teşkil eder.

6. Denkleştirme İsteminden Vazgeçilmezlik

TTK md. 122/4 hükmü gereği denkleştirme isteminden önceden vazgeçilemez. Dolayısıyla acentenin bu denkleştirme istemi hakkında ileriye dönük feragat etmesi söz konusu olamaz³⁵².

Bu düzenleme acenteyi koruma amacıyla hükme bağlanmıştır. Bu hüküm ile, ekonomik açıdan müvekkile bağlı olan acentenin, müvekkilin tehditi, dayatması veya benzeri zorlamalar sonucunda denkleştirme isteminden vazgeçmek zorunda kalması önlenmek istenmiştir³⁵³.

Ancak, acentelik sözleşmesinin yapılmasından sonra, denkleştirme istemi hakkında feragat edilebilir. Bu vazgeçmenin arkasında yatan sebebin, hata, hile veya kanunu dolandırma gibi sebepler olmadığı ve acentenin bu hakkından müvekkilce zorla vazgeçirtilmediği özenle araştırılmalıdır³⁵⁴.

Ayrıca acentelik sözleşmesini sonlandıran bir anlaşma ile acentenin denkleştirme istem hakkında vazgeçmesi öngörülmüşse, bu halde de vazgeçme geçerli sayılır. Ancak bu durumda, acentelik sözleşmesinin anlaşma ile birliktesona ermesi mecbur kılınmıştır³⁵⁵.

7. Denkleştirme İsteminin Uygulama Alanı

TTK md. 122/5 hükmü gereğince, denkleştirme istemi düzenlemesi, hakkaniyete aykırı düşmedikçe, tek satıcılık ile benzeri diğer tekel hakkı veren sürekli sözleşme

³⁵⁰Karl-Heinz Thume, Der Ausgleichsanspruch des Handelsvertreters, BB 1990, 1645; Wolfram Küstner; Gedanken zu dem neuen Ausgleichs-Ausschlusstatbestand gem. § 89b Abs. 3 Nr. 3 HGB, BB 1990, 1713.

³⁵¹Rauf Karasu, 308.

³⁵²OLG München NJW-RR 2005, 1062; BGH NJW 1996, 2867,2868.

³⁵³Rauf Karasu, 309.

³⁵⁴Rauf Karasu, 309.

³⁵⁵BGH NJW 1996, 2867; Wolfram Küstner, Karl-Heinz Thume, Nr. 576.

ilişkilerinin sona ermesi halinde de uygulanır.

Buna benzer bir düzenleme alman hukukunda bulunmamaktadır. Alman hukukunda acentenin denkleştirme istemini düzenleyen hükümlerkıyas yolu ile tek satıcı ve franchise alana da uygulanmaktadır³⁵⁶.

Kanun koyucu bu hüküm ile denkleştirme isteminin, hakkaniyete aykırı düşmedikçe, tek satıcılık ile benzeri diğer diğer tekel hakkıveren sürekli sözleşmelere, doğrudan uygulanmasını öngörmüştür.

Bu getirilen yeni hüküm tartışmaya açık bir hükümdür. Hüküm içinde bulunan "tekel hakkı veren" sözleşmeler ibaresi eleştirilebilir. Hüküm dikkate alındığında, tekel hakkını kaldıran bir acentelik sözleşmesinde denkleştirme istemi hakkının olup olmadığıda sorgulanabilir. Ancak bu hususta kanun koyucunun tavrı açıktır. Tekel hakkı vermeyen benzer nitelikli sözleşmeler açısından kıyas yolu ile hükmün uygulanabileceği kabul edilmesi gerekir.

8. 6103 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun'un Denkleştirme İstemine İlişkin Düzenlemesi

6103 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanunun' da doğrudan denkleştirme istemine ilişkin özel bir hüküm bulunmamaktadır. Özel Hükümler kısmında, 14 üncü madde ile 'Acenteye ilişkin rekabet yasağı anlaşması' başlığı altında bir düzenleme yapılmıştır. Md. 14 şu şekildedir: "Türk Ticaret Kanunu'nun 123 üncü maddesi, anılan kanunun yürürlüğe girmesinden önce yapılmış olup da devam etmekte olan acentelik sözleşmelerine de uygulanır." İlk başta bu düzenlemenin denkleştirme istemine uyarlanabileceği düşünülebilse de, söz konusu kanunun madde gerekçesi³⁵⁷ okunduğunda, bu hükmün sadece rekabet yasağı anlaşmasını kapsadığı görülmektedir.

14 üncü maddenin gerekçesi şöyledir: "Bu hüküm, acenteleri korumak amacıyla öngörülmüştür. Herhangi bir kazanılmış hakkı ihlal etmemektedir. Çünkü bu madde Türk ticaret kanunu yürürlüğüne girdiğinde halen uygulanmakta bulunan, hüküm ve sonuçlarını doğurmakta devam eden rekabet yasağının yeni kanuna tabi tutmaktadır; yoksa uygulanması sona ermiş bir yasağa ilişkin değildir. Uygulanmakta olan rekabet

³⁵⁶BGH, ZIP 1987, 1383; OLG München, BB 2002, 2521.

³⁵⁷6103 sayılı Türk Ticaret Kanununun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanununun Gerekçesi

yasağına ilişkin hükümler, müvekkil yani acenteyi atayan işletme bakımından herhangi bir kazanılmış hak durumu yaratamaz; yaratmamıştır. Sürmekte olan uygulama, ilişkinin bir parçası olmaya devam edeceğinden, Türk ticaret kanunu da sürmekte olan duruma uygulanacaktır." Burada denkleştirme isteminin rekabet yasağı anlaşması ile arasındaki esaslı fark, denkleştirme isteminin 6102 sayılı TTK ile yeni hükme bağlanmış bir hak türü oluşturması. Denkleştirme isteminin kanunlaşmadan doktrinde ve yargıda kabul edilmesine rağmen, açıkca bir düzenleme bulunmamaktaydı. Ayrıca bu 14 üncü md. nin denkleştirme istemine uyarlanması halinde bir kazanılmış hak durumu da yaratabilceği sebebiyle, bu uyarlamanın yerinde olacağı kanaatinde olup, düzenlemenin sadece rekabet yasağına ilişkin getirilmiş olduğu ifade edilebilir.

Özel hükümlerin bulunmadığı hallerde, genel hükümler incelenmelidir. Burada, denkleştirme istemi hakkına ilişkin dikkate alınabilecek genel hüküm olarak md 2/f.- a ve b bentleri bulunmakta. Hükümler şu şekildedir:

"Madde 2 - (1) Bu Kanunda aksi öngörülmemiş veya farklı bir şekilde düzenlenmemişse;

a) Türk ticaret kanununun yürürlüğe girdiği tarihten önce meydana gelen olayların hukuki sonuçlarına, bu olaylar hangi kanun yürürlükte iken gerçekleşmişse, o kanun hükümleri uygulanır.

b) Türk ticaret kanununun yürürlüğe girdiği tarihten önce gerçekleştirilmiş hukuki fiiller, bağlayıcılıkları ve hukuki sonuçları itibarıyla, bu tarihten sonra dahi, gerçekleştikleri tarihte yürürlükte bulunan kanuna tabidir."

Md. 2/1-b.a nın gerekçesini okuduğumuzda, buradaki 'meydana gelen olay' ile kastedilen, hukuk düzeninin öngördüğü hukuki sonuçları hasıl eden, dar anlamda, bir hukuki ilişkiyi kuran, değiştiren, dönüştüren veya ortadan kaldıran sonuç yönündedir. Bu olaylar gerekçe de ölüm, doğum, yaşlılık sebebiyle ortaya çıkan ehliyetsizlik gibi hallerle örneklendirilmiş. Dolayısıyla bu hükmün acentelik sözleşmesi ve denkleştirme istemine uyarlanması mümkün değil.

Buna karşı md. 2/1-b.b' de, " TTK' nın yürürlüğe girdiği tarihten önce gerçekleşmiş hukuki fiiller, bağlayıcılıkları ve hukuki sonuçları..." kapsamaktadır. Maddenin gerekçesi, hükümdeki 'bağlayıcılık' kelimesinin 'hukuki işlemlere', 'hukuki sonuçları' ibaresinin ise haksız fiillere gönderme yapmakta olduğunu açıklıyor. Dolayısıyla acentelik sözleşmeleri ve hukuki sonuçları bu md. 'nin kapsamı altına girmektedir. Bu md.' ye göre, TTK' nın yürürlüğe girdiği tarihten önce gerçekleşmiş hukuki

işlemler, bağlayıcılıkları itibariyle, bu tarihten sonra dahi, gerçekleştikleri tarihte yürürlükte bulunan kanuna tabidir.

Dolayısıyla burada 6762 sayılı Eski TTK' nın yürürlüğü döneminde yapılmış bulunan bir acentelik sözleşmesinin varlığında, yeni TTK nın getirdiği denkleştirme istemi hükümlerini bu sözleşmeye tabi tutulamamakta. Bu nedenle, burda vurgulanması gereken önemli husus, TTK' nın md. 122 ile yürürlüğe giren denkleştirme istem hakkının, TTK' nın yürürlüğe girmesinden sonra kurulacak acentelik sözleşmelerinde uygulama alanı bulacağı yönündedir. Kanaatimizce bu en uygun uygulama yöntemidir, çünkü madde 2'nin gerekçesinde de belirtilmiş olduğu üzere, "yeni bir kanun, sağlıklı bir hukuk mantığının gereği olarak yürürlüğünden önce cereyan etmiş bulunan ve hak kazandıran olaylara zaten uygulanamaz. Genel kabul gören bu kural yeni kanunun geriye etkili olmaması değil, türk medeni hukuk öğretisinde isabetle belirtildiği gibi, eski kanunun kendi zamanında cereyan etmiş ve sonuç doğurmuş olaylar bakımından etkisini, geçerliliğini, yürürlüğünü yeni kanun döneminde de sürdürmesi demektir. Buna geçerliliğin sürmesi veya yürürlüğün devam etmesi ilkesi adı verilir. Kazanılmış hakların varlıklarını korumaları ise, yeni kanunun, elde edilen hakkı sahibinin elinden alamaması, buna gücü yetmemesi anlamına gelir."

E. Zamanaşımı

Acentelik ilişkisinden doğan taleplerde zamanaşımı için TTK' da özel bir düzenleme bulunmaması sebebiyle, genel hükümlere gidilmesi gerekmektedir. TBK md. 147/f.1-b.5'te, acentelik sözleşmesinden doğan alacakların beş yıllık zamanaşımı süresine tabi olduğu düzenlenmiştir.

IV. Acentelik Sözleşmesi Sonrası Rekabet Yasağı Anlaşması

A. Acentelikte Rekabet Yasağı Anlaşması

1. Genel Olarak

Acentelikte rekabet yasağı anlaşması iki tür olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Birincisi, TTK md. 104 ile hükme bağlanmış olan acentelik sözleşmesi süresince acentenin tabi olduğu kanuni rekabet yasağı.

İkincisi ise, TTK md. 123 ile düzenlenmiş ve acentelik sözleşmesi sonrasında geçerli olan ve taraflarca kararlaştırılan rekabet yasağı anlaşmasıdır.

Çalışmamızın birinci bölümünde acentenin tabi olduğu kanuni rekabet yasağına acentenin borçları ve hakları kısmında değinmiştik.

Çalışmamızın bu kısmında, acentelik sözleşmesinin sona ermesine ilişkin önem arz eden 'Acentelik sözleşmesi sonrası rekabet yasağı anlaşması' incelenecektir.

2. Acentelik Sözleşmesi Sonrası Rekabet Yasağı Anlaşması

Acentelik sözleşmesi sonrası rekabet yasağı anlaşması, 6102 Sayılı Yeni TTK' nın md. 123³⁵⁸ hükmü ile Türk hukukunda ilk olarak düzenlenmiştir³⁵⁹. TTK md. 123

³⁵⁸TTK md. 123 kanun metni:

MADDE 123-(1)Acentenin, işletmesine ilişkin faaliyetlerini, sözleşme ilişkisinin sona ermesinden sonrası için sınırlandıran anlaşmanın yazılı şekilde yapılması ve anlaşma hükümlerini içeren ve müvekkil tarafından imzalanmış bulunan bir belgenin acenteye verilmesi gerekir. Anlaşma en çok, ilişkinin bitiminden itibaren iki yıllık süre için yapılabilir ve yalnızca acenteye bırakılmış olan bölgeye veya müşteri çevresine ve kurulmasına aracılık ettiği sözleşmelerin taalluk ettiği konulara ilişkin olabilir. Müvekkilin, rekabet sınırlaması dolayısıyla, acenteye uygun bir tazminat ödemesi şarttır.

(2)Müvekkil, sözleşme ilişkisinin sona ermesine kadar, rekabet sınırlamasının uygulanmasından yazılı olarak vazgeçebilir. Bu hâlde müvekkil, vazgeçme beyanından itibaren altı ayın geçmesiyle tazminat ödeme borcundan kurtulur.

(3)Taraflardan biri, diğer tarafın kusurlu davranışı nedeniyle haklı sebeplerle sözleşme ilişkisini feshederse, fesihden itibaren bir ay içinde rekabet sözleşmesiyle bağlı olmadığını diğer tarafa yazılı

hükümünün madde gerekçesinde de belirtilmiş olduğu üzere, bu hüküm Alman ticaret kanunundan, HGB § 90a' dan alınmıştır³⁶⁰. Bu çerçevede, TTK md. 123 hükümünün incelenmesinde, alman öğretisinden ve yargı kararlarından faydalanılacaktır.

HGB §90a³⁶¹ da sözleşme sonrası rekabet yasağı anlaşması için kullanılan terim "nachvertragliche Wettbewerbsabrede" dir.

TTK md. 123' e göre rekabet yasağı anlaşması, acente ile müvvekil arasındaki sözleşme ilişkisinin sona ermesinden sonra, acentenin müvekkili ile rekabet edici faaliyetlerde bulunmaması hususunda yapılan bir sözleşmeyi ifade eder³⁶².

Hüküm, acentelik sözleşmesinin sona ermesinden sonra sözleşmeye bağlı olarak uygulanacak faaliyet sınırlamasını düzenlemeyi ve bununla birlikte acentenin korunmasını amaçlamaktadır. Sözleşme sonrası rekabet yasağı anlaşmasının ticari ve mesleki özgürlüğü sınırlayıcı nitelikte olduğu ve bu sınırlamanın eşyanın doğasına aykırı düşmesi sebebiyle, kanun koyucu acenteyi koruyucu hükümlerin kanunlaştırılmasını gerekli görmüştür³⁶³. Koruma, belirli şartların ve sınırlandırmaların öngörülmesiyle sağlanmaya çalışılmıştır.

Aynı zamanda kanun koyucunun düzenlediği sınırlandırmalar sayesinde, rekabet ortamı korunmuş olmaktadır³⁶⁴.

Rekabet yasağı anlaşması hükmü, rekabet yasağı anlaşmasının geçerlilik şartlarını (TTK md. 123/1), rekabet yasağı anlaşmasından vazgeçmeyi (TTK md. 123/2), rekabet yasağı anlaşmasından dönülmesini (TTK md. 123/3) ve rekabet yasağı

olarak bildirebilir.

(4) Bu maddeye aykırı şartlar, acentenin aleyhine olduğu ölçüde geçersizdir.

³⁵⁹6762 sayılı ETTK' da, acentelik sözleşmesi sona erdikten sonra sonraki dönemde geçerli olmak üzere tarafların rekabet yasağı anlaşması yapıp yapamayacağı düzenlenmiş değildir. Taraflar sözleşme özgürlüğü ilkesi çerçevesinde, sözleşme sonrası rekabet yasağı ile ilgili her zaman anlaşma yapabiliyorlardı. Ancak konunun özel hükümlerle düzenlenmesinin uygun olacağı, bu düzenlemeler yapılan kadar bu sözleşmeye, hizmet sözleşmesinde rekabet yasağına ilişkin hükümlerin (TBK md. 444 vd.) bünyesine uygun düştüğü ölçüde uygulanabileceği kabul edilmekteydi (Şaban Kayıhan, 109 vd.).

³⁶⁰Türk Ticaret Kanunu Tasarısı ve TBMM Adalet Komisyonu Raporu. (Ankara, T.C. Adalet Bakanlığı Yayınları, 2007) 108; Esasen HGB §90a, 86/653 S. AB Direktifi ile aynı hükümleri içermektedir.

³⁶¹HGB§90a kanun metni: <http://dejure.org/gesetze/HGB/90a.html>

³⁶²Şaban Kayıhan, 109; Yaşar Can Göksoy, 6102 Sayılı Yeni Türk Ticaret Kanunu'na göre Acentenin Sözleşme Sonrası Rekabet Yasağı Anlaşması, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 12, Özel S., 2010, S. 895-943, (Basım Yılı: 2012), 895.

³⁶³Şaban Kayıhan, 112.

³⁶⁴Ozan Can, 47.

anlaşması hükümlerinin emredici niteliğini (TTK md. 123/4) düzenlemiştir.

Çalışmamızın devamında, TTK md. 123 hükmü gereği düzenlenen rekabet yasağı anlaşmasının esasları, geçerlilik şartları, hükümleri, ihlali, sona ermesi ve nispi emredici niteliği ele alınacaktır.

B. Rekabet Yasağı Anlaşmasının Esasları

1. 'Anlaşma' Esası

TTK md. 123 hükmü, acente ile müvekkil arasında, sözleşme sonrası zamanı kapsayan acentenin müvekkili ile rekabet edici faaliyetlerde bulunmasını yasaklayan bir "anlaşma"nın varolduğu hallerde geçerlidir.

HGB § 90a düzenlemesinde olduğu gibi, TTK md. 123' de kanun koyucu "sözleşme" (almanca: Vertrag) terimi yerine "anlaşma" (almanca: Abrede) terimini tercih etmiştir. Oysa öğretisi ve uygulamada, tarafların karşılıklı ve birbirine uygun iradelerin uyuşmasıyla oluşan hukuki işlemlere ağırlıklı olarak "sözleşme" terimi kullanılmaktadır. Esas itibarıyla, anlaşmanın bir sözleşmenin içeriğinin belirli bir bölümünü oluşturduğu bilinmektedir³⁶⁵.

Bir görüşe göre, TTK md. 123'deki "anlaşma" ifadesi tercihinin temel sebebi, rekabet yasağına ilişkin olarak yapılan sözleşmenin acentelik sözleşmesinden ayırt edilmesini sağlamaktır. Bu nedenin dışında anlaşma ve sözleşme terimlerinin biribiri yerine geçecek şekilde kullanıldığı düşünülmektedir³⁶⁶.

2. Anlaşmanın Tarafları

TTK md. 123, bir "acente" ile akdedilen anlaşmaları kapsamaktadır. Rekabet yasağı anlaşmasının tarafları acente ile müvekkil'den ibarettir³⁶⁷. Rekabet yasağı anlaşması, TTK md. 102/3 uyarınca taşıma, deniz ticareti, sigorta ve turizm gibi alanlarla ilgili özel düzenlemeler saklı tutulmuş ise de, bunlar ve çeşitli dallarda faaliyet gösteren

³⁶⁵Ozan Can, 61.

³⁶⁶Ozan Can, 62.

³⁶⁷Ozan Can, 64.

acentelere de uygulanabilmektedir³⁶⁸.

3. Anlaşmanın Konusu

Rekabet yasağı anlaşmasının konusu, acentenin sözleşme sonrası için ticari faaliyetlerinin sınırlandırılmasıdır. Bu nedenle, acentenin ticari faaliyetlerini sınırlandırmayı amaçlamayan bir anlaşma, TTK md. 123 kapsamı altına girmemektedir³⁶⁹.

4. Anlaşmanın Yapılış Zamanı

Rekabet yasağı anlaşmasının taraflarca ne zaman akdedilmiş olduğu önem taşımaktadır. Kanun tasarısı gereği, TTK md. 123 kapsamı uyarınca bir rekabet yasağı anlaşması acentelik sözleşmesi devamı süresinde akdedilmesi gerekmektedir³⁷⁰. Bunun gerekçesinin, acentelik ilişkisi esnasında, sözleşme sonrası için geçerli olması öngörülen rekabet yasağı anlaşmasının acente lehine oluşabilen etkilerden acenteyi koruma amacı olduğu ve bu amacın sadece acentelik ilişkisi sırasında yapılan anlaşmalar da anlam ifade edebileceği ileri sürülmektedir³⁷¹.

Ancak, acentelik sözleşmesinin sona ermesinden sonra akdedilen rekabet yasağı anlaşmasının da TTK md. 123 kapsamına girip girmediği tartışma konusudur. Bu konu ne türk hukukunda ne de alman hukukunda kanunen açıklığa kavuşturulmuştur.

Alman öğretisinde ve mahkeme kararlarında rekabet sınırlaması sözleşmenin acentelik sözleşmesinin sona ermesinden önce yapılması halinde koruyucu olacağı, acente sözleşmesinden önce yapılan sözleşmenin, acente sözleşmesi yönünden baskı yaratabileceği, sözleşmenin sona ermesinden sonra yapılabilecek böyle bir sınırlama anlaşmasının da amaca uygun düşmeyebileceği görüşü ileri sürülmektedir³⁷².

Bu konudaki alman öğretisindeki hakim görüş³⁷³, § 90a hükmündeki sınırlamaların,

³⁶⁸Yaşar Can Göksoy, 898.

³⁶⁹Franz Schlegelberger, Kommentar Handelsgesetzbuch, 3. überarbeitete und ergänzte Auflage. Band I, (Berlin-Frankfurt a.M., Vahlen, 1955) § 90a Nr. 7; Ozan Can, 68.

³⁷⁰Türk Ticaret Kanunu Tasarısı ve TBMM Adalet Komisyonu Raporu. T.C. Adalet Bakanlığı Yayınları. Ankara: 2007, 108.

³⁷¹Ozan Can, 69 vd.

³⁷²Şaban Kayıhan, 113.

³⁷³Gerrick Hoyningen-Huene, Münchener Kommentar zum Handelsgesetzbuch, § 90a Nr. 11,13;

acentelik sözleşmesinin sona ermesinden önce akdedilen anlaşmalar için geçerli olduğunu savunur. Rekabet yasağı anlaşmasına ilişkin yasal düzenlemenin, acentelik sözleşmesiyle eş zamanlı olarak veya acentelik sözleşmesinin devam ettiği süre zarfında yapılan rekabet sınırlamaları için geçerlilik taşıdığı belirtilmektedir. Bunun gerekçesi olarak, rekabet yasağı anlaşmasının acenteyi koruma amaçlı düzenlenmiş olması gösterilmektedir. Dolayısıyla acentelik ilişkisinin sona ermesinden sonra yapılan rekabet sınırlamaları hakkında, rekabet yasağı anlaşmasına yönelik HGB § 90a düzenlemesinin uygulanmayacağı ve bu tür yasağın hükmünde belirtilen zaman, yer ve konu sınırlamaları olmaksızın akdedilebileceği yönünde görüş vurgulanmaktadır.

Türk ticaret Kanunu'nun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkındaki Kanunun md. 14'ünde, acentenin sözleşme sonrası rekabet yasağı ile ilgili md. 123' ün, 6102 sayılı Yeni TTK'nın yürürlüğe girmesinden önce akdedilip, devam etmekte olan acentelik sözleşmelerine de uygulanacağı kabul edilmiştir³⁷⁴. Bu çerçevede, 1 Temmuz 2012 tarihinden önce akdedilen ve bu tarihten sonra devam eden acentelik sözleşmeleri kapsamında yapılan rekabet yasağı anlaşmaları TTK md. 123 düzenlemesine tabi olup, 1 Temmuz 2012 tarihinden önce sona eren acentelik sözleşmeleri kapsamında yapılan rekabet yasağı anlaşmaları hakkında TTK md. 123 düzenlemesi uygulanmayacaktır³⁷⁵.

C. Rekabet Yasağı Anlaşmasının Geçerlilik Şartları

TTT md. 123' e göre kural olarak acentenin kanundan kaynaklanan sözleşme sonrası 'rekabet etmeme' yükümlülüğü bulunmamaktadır. Buna göre sözleşme sonrası rekabet yasağı ancak bir anlaşma ile belirlenebilir. Bu anlaşmanın geçerlilik

Carsten Ebenroth, Karl-Heinz Boujong, Detlev Joost, Lutz Strohn, § 90a Nr. 2; Volker Röhrich, Friedrich Graf v. Westphalen, Karl-Heinz Thume, HGB Kommentar, 3. Auflage, (Köln, W. De Gruyter, 2008) § 90a Nr. 5; Christian Pelke (in Haag/Löffler), Praxiskommentar zum Handelsrecht, 1. Auflage, (München, ZAP, 2010) § 90a Nr. 7; Georg Schröder, Recht der Handelsvertreter, Gesetz zur Aenderung des Handelsgesetzbuches vom 6. August 1953, (Berlin-Frankfurt, Vahlen, 1953) § 90a Nr. 5.

³⁷⁴6103 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun Yürürlüğü ve Uygulama Hakkında Kanun, " Acenteye ilişkin rekabet yasağı anlaşması" başlıklı 14. maddesi :

(1) Türk Ticaret Kanununun 123 üncü maddesi, anılan Kanunun yürürlüğe girmesinden önce yapılmış olup da devam etmekte olan acentelik sözleşmelerine de uygulanır.

³⁷⁵Ozan Can, 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na Göre Acentelikte Rekabet Yasağı Anlaşması, (Ankara, turhankitabevi, 2011) 71.

kazanması için bazı şartların yerine getirilmesi gerekmektedir.

1. Anlaşmanın Şekli

Geçerli bir rekabet yasağı anlaşmasının ilk şartı anlaşmanın yazılı şekilde yapılmasıdır. Buradaki yazılı şekil, TBK md. 12/2'deki genel kural gereğince, anlaşmanın geçerlilik şartıdır³⁷⁶. Yazılı şekle uyulmadığı hallerde, anlaşma hüküm doğurmaz ve geçersiz olur. Bu durumda anlaşma TBK md. 27/1 uyarınca kesin olarak hükümsüzdür.

Anlaşmanın bu 'yazılı şekil' şartı ile acenteyi yasağın kapsamı konusunda bilgilendirmek ve onun detaylı bir şekilde düşünmesini sağlayarak onu korumak amaçlanmıştır³⁷⁷. Yazılı şeklin acenteyi korumadaki önemini, sözleşmeye açıklık getirilmesi, ispat güvenliği ve kolaylığı sağlanması, aleniyet, güven ve yorum kolaylığı sağlanması gibi yararları vurgulamaktadır³⁷⁸.

Anlaşma yazılı şekliyle sözleşme sonrası rekabet yasağına ilişkin tüm esaslı unsurları (anlaşma hükümlerini, acentenin edimlerini, yasağın süresi, konusu ve yer bakımından sınırı gibi husuları) içermelidir³⁷⁹.

TBK md. 14/1 gereğince, 'yazılı şekilde yapılması öngörülen sözleşmelerde borç altına girenlerin imzalarının bulunması zorunluluğu' nedeniyle, rekabet yasağı anlaşması da taraflarca (acentenin rekabet etmeme borcu ve müvekkilin tazminat ödeme borcu nedeniyle) imzalanmalı³⁸⁰.

2. Sözleşmenin Acenteye Verilmesi

TTK md. 123/1 uyarınca, anlaşma hükümlerini içeren ve müvekkil tarafından imzalanmış bulunan bir belgenin acenteye verilmesi öngörülmüştür. Bu hüküm ile, anlaşma nitelikli şekil şartına tabi tutulmuş olup, taraflarca yazılı şekilde yapılan anlaşmanın geçerlilik kazanması için, ayrıca müvekkil tarafından imzalanmış olan bir belgenin mutlaka acenteye verilmesi gerekmektedir³⁸¹. Kanun koyucu bu

³⁷⁶Şaban Kayıhan, 113; Ozan Can, 72.

³⁷⁷Ozan Can, 72.

³⁷⁸Fikret Eren, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Baskı 10, (İstanbul, Yetkin, 2008) 237 vd.

³⁷⁹Ozan Can, 74.

³⁸⁰Yaşar Can Göksoy, 904.

³⁸¹Yaşar Can Göksoy, 906.

düzenleme ile acentenin rekabet yasağının içeriği hakkında her zaman bilgi sahibi olmasını temin etmeyi ve bu hususa yönelik açıklık ve garanti sağlamayı amaçlamıştır³⁸².

3. Rekabet Yasağının Sınırlandırılması

Rekabet yasağı anlaşması TTK md. 123/1' e göre üç tane sınırlandırmaya tabi tutulmuştur; Birincisi 'zaman bakımından' sınırlama, ikincisi 'yer bakımından' sınırlama, üçüncüsü ise 'konu bakımından' sınırlama.

Rekabet yasağı anlaşması, acentelik ilişkisinin bitiminden itibaren en çok iki yıllık süre için yapılabilmektedir. Hükümden anlaşıldığı üzere, belirtilmiş olan iki yıllık süre azami dir ve bu nedenle anlaşma daha kısa bir süre için öngörülebilir. Kanunen düzenlenmiş olan bu sürenin uzatılması, kesilmesi, ertelenmesi veya durdurulması mümkün değildir³⁸³. Ayrıca rekabet yasağı anlaşması, acentelik sözleşmesinin sona erdiği anda yürürlüğe girmektedir³⁸⁴. Anlaşma da herhangi bir sürenin düzenlenmediği durumunda, hakim alman öğretisi uyarınca, taraflarca iki yıllık sürenin istenmiş olduğu görüşü savunulmaktadır³⁸⁵. Türk hukukunda ise, tarafların azami süreyi belirlemedikleri durumlarda ve somut durumda aksi çıkarılmadıkça, anlaşmanın en çok iki yıllık bir süre için yapıldığına dair kabul edilmesi gerektiği görüşü vurgulanmıştır³⁸⁶.

Acentenin yer bakımından sınırlanması ise, TTK md. 123 hükmünde yer alan "Anlaşma....yalnızca acenteye bırakılmış olan bölgeye veya müşteri çevresine...ilişkin olabilir" ibaresi ile düzenlenmiştir. Bu hüküm ile bölge veya müşteri çevresi bakımından acentenin faaliyetinin aşırı derecede sınırlandırılmasının ve anlaşmanın, acentenin ekonomik özgürlüğüne zarar verecek düzeyde geniş bir alana yayılmasının önlenmesi amaçlanmıştır³⁸⁷.

Anlaşma da eğer sınırlamanın geçerli olduğu bölge veya müşteri çevresi ile ilgili her

³⁸²Ozan Can, 77.

³⁸³Hermann Staub, Raimond Emde, § 90a Nr. 27.

³⁸⁴Ozan Can, 89.

³⁸⁵Hermann Staub, Raimond Emde, § 90a Nr. 27.

³⁸⁶Ozan Can, 90.

³⁸⁷Ozan Can, 91.

hangi bir düzenleme kararlaştırılmamışsa, rekabet yasağının, acentenin ağırlıklı olarak faaliyet gösterdiği bölgeyi kapsadığı kabul edilmektedir³⁸⁸.

Buna karşılık eğer anlaşma da belirli bir bölge tahsis edilmeden tüm ülkeyi kapsayacak şekilde bir anlaşmaya gidilmişse, böyle bir sınırlamanın, acentenin mesleği icra özgürlüğüne uygun olmaması nedeniyle mümkün olmadığı ifade edilmektedir³⁸⁹. Eğer anlaşmanın kapsamı alanına giren bölge, acentenin faaliyette bulunduğu bölgeye nazaran daha geniş bir coğrafi alan olarak düzenlenmişse, yasağın sadece acentenin faaliyette bulunduğu bölgeyi kapsadığı belirtilmektedir³⁹⁰.

Acentelik sözleşmesinde acenteye tahsis edilmiş olan bölgeye veya müşteri çevresine ilişkin bir değişiklik söz konusuysa, rekabet yasağının kapsadığı bölge ve müşteri çevresinin belirlenmesinde, sözleşmenin sona erdiği tarih itibariyle acentenin faaliyette bulunduğu bölge ve müşteri çevresinin esas alınması gerektiği ifade edilmektedir³⁹¹. Bir başka görüş ise, bu durumda rekabet yasağı anlaşmasının, sözleşmenin sona ermesinden önceki son iki yıl da acenteye tahsis edilmiş olan bölge veya müşteri çevresini ölçüt olarak belirlenmesi ileri sürmektedir³⁹².

TTK md. 123 hükmü gereği, acenteye konu bakımından sınırlama getirilebilmektedir. Buna göre, rekabet yasağı anlaşması, 'acentenin kurulmasına aracılık ettiği sözleşmelerin taalluk ettiği konuları' kapsamaktadır.

'Sözleşmelerin taalluk ettiği konular' ifadesiyle, rekabet yasağının kapsadığı mal ve hizmetler kastedilmektedir. Anlaşma çerçevesindeki mal ve hizmetler belirlenirken, acentenin piyasaya sunduğu ürün yelpazesinin olağan gelişme sürecinin dikkate alınması gerektiği ifade edilmektedir³⁹³.

Ayrıca '....aracılık ettiği sözleşmelerin' ibaresinden yanlış bir izlenim doğabileceği, ancak anlaşmanın gerek aracı acenteleri gerekse sözleşme yapmaya yetili acenteleri kapsadığı belirtilmektedir³⁹⁴.

Anlaşma da acentelik sözleşmesine konu mal ve hizmetlerin kapsamı ile ilgili bir

³⁸⁸Volker Röhrich, Friedrich Graf v. Westphalen, Karl-Heinz Thume, § 90a Nr. 7; Yaşar Can Göksoy, 911.

³⁸⁹Wolfram, Küstner, HGB Kommentar, Kommentar zu Handelsstand, Handelsgesellschaften und besonderen Handelsverträgen (ohne Bilanz-, Transport- und Seerecht), 2. Auflage, (Köln, O. Schmidt ,2001) §90a Nr. 6.

³⁹⁰Volker Röhrich, Friedrich Graf v. Westphalen, Karl-Heinz Thume, § 90a Nr. 3.

³⁹¹Yaşar Can Göksoy, 912; Volker Röhrich, Friedrich Graf v. Westphalen, Karl-Heinz Thume, § 90a Nr. 6.

³⁹²Hermann Staub, Raimond Emde, § 90a Nr. 31.

³⁹³Hermann Staub, Raimond Emde, § 90a Nr. 30.

³⁹⁴Ozan Can, 96.

sınırlama mevcut değilse, objektif bir üçüncü kişinin bakış açısı ve yorumuna göre, aracılığı yapılan ürünler ile ikame edilebilir olduğu tespit edilen ürünler de TTK md. 123 gereğince sınırlama konusu teşkil edebilir³⁹⁵.

4. Genel İşlem Koşullarında Yer Alan Rekabet Yasağı Anlaşmasının Geçerliliği

Rekabet yasağı anlaşması, müvekkil tarafından acentelik sözleşmesine esas teşkil etmek üzere hazırlanan, TBK md. 20 hükmü ile düzenlenen genel işlem koşulları içinde yer alabilmektedir³⁹⁶. Bu hallerde rekabet yasağı anlaşması ancak TBK md. 21'e uygun şekilde gerçekleştirilmesi halinde geçerlilik kazanır. Buna göre sözleşmenin yapılması esnasında rekabet yasağı anlaşmasına ilişkin acenteye açıkça bilgi verilmesi ve acenteye rekabet yasağı anlaşmasının içeriğini öğrenme imkanı'nın tanınması zorunludur. Aksi takdirde, TBK md. 21/2 uyarınca genel işlem koşulları yazılmamış sayılır.

Ayrıca TBK md. 25 hükmü gereğince rekabet yasağı anlaşmasının hakim tarafından içerik denetimine tabi tutulması söz konusu olabilir.

Türk öğretisinde, rekabet yasağının genel işlem koşullarında yer aldığı durumlarda, rekabet yasağının zaman, yer ve konu bakımından sınırlandırmaya tabi tutulmadığı veya müvekkilce acenteye ödenmesi gereken tazminata ilişkin açık hüküm bulunmadığı hallerde, TBK md. 25 hükmü uyarınca dürüstlük kuralına aykırı olarak acentenin durumunun ağırlaştırıcı nitelikte olduğu ve bu nedenle anlaşmanın geçersiz sayılabileceği ileri sürülebilmektedir³⁹⁷.

Alman öğretisinde de, genel işlem koşullarında yer alan rekabet yasağı anlaşmasında, yasaklar eğer açıkça sınırlandırılmamışsa veya müvekkilin tazminat ödeme borcu belirtilmemişse, alman medeni kanunu'nun (BGB) içerik denetimine ilişkin BGB § 307³⁹⁸ düzenlemesine göre anlaşma geçersiz sayılmaktadır³⁹⁹.

³⁹⁵Hermann Staub, Raimond Emde, § 90a Nr. 31.

³⁹⁶Yaşar Can Göksoy, 914.

³⁹⁷Yaşar Can Göksoy, 915.

³⁹⁸BGB § 307 kanun metni: <http://dejure.org/gesetze/BGB/307.html>

(*Inhaltskontrolle*)

³⁹⁹Hermann Staub, Raimond Emde, § 90a Nr. 46.

Ç. Rekabet Yasağı Anlaşmasının Hükümleri

TTK md. 123 gereğince, acentenin rekabet yapmama borcuna karşılık, müvekkilin tazminat ödeme borcu bulunmaktadır. Acentenin rekabet edecek davranışlardan kaçınma edimi, müvekkilin ödeyeceği ücret edimi ile dengelenmektedir.

1. Acentenin Rekabet Yapmama Borcu

Acentenin rekabet yapmama borcu' nun içeriği, TTK md. 123/1 uyarınca, sözleşme ilişkisinin sona ermesinden sonrası için, işletmesine ilişkin faaliyette bulunmamaktır. 'İşletmesine ilişkin faaliyetlerin' belirlenmesi, müvekkil ile imzalanan acentelik sözleşmesi çerçevesinde değerlendirilmelidir⁴⁰⁰.

2. Müvekkilin Tazminat Borcu

TTK md. 123/1' e göre müvekkil tarafından uygun bir tazminat ödenmesi koşulu, emredici olarak düzenlenmiştir⁴⁰¹.

Alman öğretisinde de vurgulandığı üzere, müvekkil tarafından acenteye mahrumiyet sebebiyle ödenen söz konusu tazminat, bu yönü itibariyle "bekleme tazminatı(Karenzentschaedigung)" niteliğini taşımaktadır⁴⁰². Türk öğretisinde söz konusu tazminata, "bekleme ücreti"⁴⁰³ veya "bekleme süresi tazminatı"⁴⁰⁴ ifadeleri kullanılmaktadır.

Müvekkilce ödenen bu tazminatın amacı ise, gerçek kişi acente bakımından rekabet yasağı süresince acentenin yaşamsal ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Tüzel kişi acente bakımından ise, tazminatın işlevi sadece karşı edim olmaktan ibarettir⁴⁰⁵. Ayrıca, anlaşmadan dolayı acentenin en azından kısmen maruz kaldığı mesleki sınırlama'nın ve iş kaybının denkleştirilmesinin de sağlanması amaçlanmıştır⁴⁰⁶. Müvekkilin

⁴⁰⁰Ozan Can, 84.

⁴⁰¹Ozan Can, 98.

⁴⁰²Hermann Staub, Raimond Emde, § 90a Nr. 33; Christian Pelke, § 90a Nr. 12.

⁴⁰³Ozan Can, 99.

⁴⁰⁴Çiğdem Kırca, 191; Osman Berat Gürzumar, 176.

⁴⁰⁵Yaşar Can Göksoy, 916.

⁴⁰⁶Hermann Staub, Raimond Emde, § 90a Nr. 34: Alman hukukunda, HGB § 90a 'nın ikinci paragrafında daha önce yer alan, müvekkilin acentenin kusurlu davranışı nedeniyle sözleşmeyi haklı sebeple feshetmesi halinde, acentenin tazminat talebinin düşeceğine dair düzenleme, Alman Anayasa Mahkemesi'nin 07.02.1990 tarihli kararı ile meslek seçme özgürlüğüne aykırı olduğu gerekçesiyle iptal edilmiştir; bkz. NJW 1990, 1469. Bu kararın Türkçe çevirisi için bkz. Yeşim M. Atamer, "Acentelerin Rekabet Etme Yasağı-Sözleşme Tarafları Arasında Güç Dengesinin Bulunmadığı

tazminat ödeme yükümlülüğü, acentenin müvekkil ile rekabet edemeyecek veya rekabet etmeyi istemediği durumda olsa bile devam eder⁴⁰⁷.

TTK md. 123' te, tazminatın "uygun" olması gerektiği ifade edilmiştir. Tazminatın uygunluğu, somut olayın özellikleri dikkate alınarak taraflarca belirlenir⁴⁰⁸. Tarafların uygun bir tazminat belirlemedikleri halde, acente bu hakkını dava yoluyla ileri sürebilir ve hakimden uygun tazminat miktarının belirlenmesini talep edebilir⁴⁰⁹. Hakim uygun tazminatı belirlerken, acentenin rekabetten kaçınmasının objektif değerini esas alır. Objektif değerın hesaplanmasında, temel dayanak olarak acentenin faaliyet gösterdiği son yıllarda elde ettiği kazançın ortalamasının dikkate alınması öngörülmektedir⁴¹⁰. Eğer acente somut olayda daha yüksek gelir getiren bir fırsat kaçırdığını ispat ederse, bu gelirin de tazminat hesaplanmasına yansımaları ileri sürülmektedir⁴¹¹. Bu konuda belirtilmesi gereken bir husus daha ise, tazminatın, acentenin sözleşmeden elde ettiği gelirin altında olması gereksinimidir⁴¹².

Tazminatın ödenme şeklini ve zamanını taraflar serbestçe kararlaştırabilir⁴¹³.

Anlaşmada ödenme zamanı kararlaştırmamışsa, acentenin tazminat talep hakkının, acentelik sözleşmesinin sona ermesiyle birlikte muaccel olduğu kabul edilmektedir⁴¹⁴. Ayrıca tazminatın para olma zorunluluğu bulunmamaktadır. Müvekkil acenteye, acentenin çıkarlarını zedelemeyecek olan başkaca bir karşılıktabulunabilir. Bu çerçevede, tazminatın nakden veya aynı değerlerle veya acenteye temin edilecek başka menfaatler şeklinde ödenmek üzere kararlaştırılmasının mümkün olduğu belirtilmektedir⁴¹⁵.

Hallerde Meslek Seçme Özgürlüğünün Sözleşmesel Sınıramalara Karşı Korunması. (Alman Anayasa Mahkemesinin 7 Şubat 1990 tarihli kararının çevirisi)" İÜHFİM, Prof. Dr. Orhan Münir Çağıl'a Armağan Sayısı, (İstanbul, 1997) 355 vd.

⁴⁰⁷Christian Pelke, § 90a Nr. 12.

⁴⁰⁸Gerrick Hoyningen-Huene, Münchener Komm., § 90a, Nr. 41; Ozan Can, 103.

⁴⁰⁹Ozan Can, 102.

⁴¹⁰Gerrick Hoyningen-Huene, Münchener Komm., § 90a, Nr. 42; Yaşar Can Gürsoy, 918.

⁴¹¹Hermann Staub, Raimond Emde, § 90a Nr. 36; Gerrick Hoyningen-Huene, Münchener Komm., § 90a, Nr. 43.

⁴¹²Christian Pelke, § 90a Nr. 15; Carsten Ebenroth, Karl-Heinz Boujong, Detlev Joost, Lutz Strohn, Kommentar zum HGB, § 90a, Nr. 22.

⁴¹³Ozan Can, 108.

⁴¹⁴Christian Pelke, § 90a Nr. 14; Yaşar Can Göksoy, 921.

⁴¹⁵Peter Bülow, Handelsrecht, 6. Auflage (Heidelberg, Müller, 2009) 571; Tobias Lettl, Nr. 19, 128.

D. Rekabet Yasağı Anlaşmasının İhlali ve Sona Ermesi

1. Anlaşmanın ihlali

Taraflar rekabet yasağı anlaşmasıyla üstlenmiş oldukları edimleri yerine getirmediklerinde, sözleşmenin ihlali söz konusu olur⁴¹⁶. Sözleşmenin ihlalinin üç çeşit nedene dayandığı düşünülmektedir; bunlar kusurlu imkansızlık, hiç veya gereği gibi ifa etmeme ve temerrüt olarak sayılmaktadır⁴¹⁷.

a. Acentenin Anlaşmayı İhlali

Acentenin anlaşmayı ihlali, TTK md. 123 hükmünden anlaşıldığı üzere, acentelik sözleşmesi sona ermesinden sonra, acentelik işletmesine ilişkin faaliyette bulunması ile gerçekleşir. Rekabet yasağı anlaşması ile yer, konu ve zaman bakımından sınırlandırılmış acente, eğer bu sınırlandırmalara aykırılık teşkil eden bir davranışta bulunursa, anlaşmaya aykırılık ve anlaşmanın ihlali kabul edilebilmektedir⁴¹⁸. Bir başka ihlal halini de, acentenin, bölge ve müşteri çevresi açısından yapılan sınırlandırmalara aykırı davranışı teşkil etmektedir⁴¹⁹. Doktrinde daha bir çok acentenin anlaşmayı ihlali davranışı kabul edilmektedir⁴²⁰.

Acentenin anlaşmayı ihlali durumunda, ihlale ilişkin TBK hükümleri uygulanmaktadır. Müvekkil bu durumda TBK md. 125 hükmünde belirtilen seçimlik haklarından birisini kullanabilir⁴²¹. Buna göre müvekkil anlaşmanın aynen ifasını ve gecikme sebebiyle tazminat isteyebilir. Müvekkil sözleşmenin fesih'ini de tercih edebilir. Müvekkil anlaşmayı feshetmesi halinde, anlaşmanın hükümsüz kalması nedeniyle, uğradığı menfi zararı da talep edebilir. Ayrıca müvekkilin ifa veya sözleşmeyi feshetmek yerine, anlaşmanın ifasından vazgeçmesi de mümkün. Eğer vazgeçtiğini hemen bildirirse, borcun ifa edilmemesinden doğan zararın

⁴¹⁶Ozan Can, 133.

⁴¹⁷Fikret Eren, 987; Ozan Can, 133.

⁴¹⁸Ozan Can, 134.

⁴¹⁹Carsten Ebenroth, Karl-Heinz Boujong, Detlev Joost, Lutz Strohn, Kommentar zum HGB, § 90a, Nr. 8.

⁴²⁰Ozan Can, 134 vd.

⁴²¹Can Yaşar Göksoy, 935.

giderilmesini talep edebilir. Bu tercihlerin yanı sıra, müvekkil TBK md. 97hükmünü ileri sürerek, ihlalin devam ettiği dönem için acenteye uygun tazminat ödemekten kaçınabilir⁴²².

Acentenin anlaşmayı ihlali durumunda, müvekkilin acenteden talep edebileceği belirli bir miktarda cezanın kararlaştırılmasında belirtilektedir⁴²³.

b. Müvekkilin Anlaşmayı İhlali

Müvekkilin anlaşmayı ihlali, acenteye yükümlü olduğu uygun tazminatı ödememekle gerçekleşir. Müvekkil uygun bir tazminat ödememe yükümlülüğünün ifasında temerrüde düşerse, acente TBK md. gereğince ödemezlik defini ileri sürmek şartıyla, müvekkilin temerrüdünün devam ettiği süre boyunca rekabet yasağına uymaktan kaçınabilir⁴²⁴.

Bunun dışında acente de TBK md. 125 hükmündeki seçimlik haklarından faydalanabilir. Vurgulanması gereken bir husus ta, aynen ifayı tercih eden acentenin, müvekkilin uygun tazminatı ödemede temerrüde düştüğü tarihten itibaren, temerrüt faizi talep etme hakkına da sahip olmasıdır⁴²⁵.

2. Anlaşmanın Sona Ermesi

TTK md. 123 hükmü uyarınca anlaşmanın sona ermesine ilişkin 'vazgeçme' ve 'diğer tarafın kusurlu davranışı nedeniyle haklı sebeplerle sözleşme ilişkisinin feshi' açıkça düzenlenmiştir. Ancak anlaşma bu hallerin dışında başka nedenlerden dolayı da sona erebilir⁴²⁶.

Anlaşmanın Sona Erdiği Haller

TTK md.123/2 uyarınca, müvekkil, sözleşme ilişkisinin sona ermesine kadar, rekabet sınırlamasının uygulanmasından yazılı olarak vazgeçebilir ve vazgeçme beyanından altı ayın geçmesiyle tazminat ödeme borcundan kurtulur. Bu vazgeçme hakkı, sadece

⁴²²Can Yaşar Göksoy, 935.

⁴²³Ozan Can, 142 vd.

⁴²⁴Hermann Staub, Raimond Emde, § 90a Nr. 70.

⁴²⁵Can Yaşar Göksoy, 938.

⁴²⁶Ozan Can, 146.

müvekkile verilmiş olup, acenteye ulaşması gereken bir irade beyanı ile kullanılır⁴²⁷. Bu hüküm ile kanun koyucu, anlaşma devamında çıkarı kalmayan müvekkile, anlaşmayı tek taraflı olarak sona erdirmeye imkanı tanımıştır⁴²⁸.

TTK md. 123/3 gereğince, acentelik sözleşmesini diğer tarafın kusurlu davranışı nedeniyle haklı sebeplerle sona erdiren tarafın, fesihden itibaren bir ay içinde rekabet yasağı anlaşmasıyla bağlı olmadığını karşı tarafa yazılı olarak bildirmesi mümkündür. Bu hükümden anlaşıldığı üzere, karşı tarafın kusurlu davranışı nedeniyle acentelik sözleşmesi feshedilmişse, ama 'bağlı olmama' beyanı fesihden itibaren bir ay içinde ulaştırılmamışsa, rekabet yasağı anlaşması kendiliğinden yürürlüğe girer⁴²⁹.

Bu hükmün gerekçesi, tarafların birisinin kusurlu davranış sergilemesi halinde, diğer taraftan rekabet yasağı anlaşmasından doğan yükümlülüklerle bağlı olmasını beklenemeyeceği görüşüdür⁴³⁰.

Rekabet yasağını sona erdirebilen, TTK md. 123 hükmü ile düzenlenmemiş ve tartışmaya açık olan diğer halleri kısaca belirtmek gerekirse, bunlar ikale sözleşmesi, yanitarafarca karşılıklı anlaşma, iflas, ölüm, işletmenin devri, fiil ehliyetinin sınırlandırılması ve kaybı, sonraki imkansızlık, alacaklı ve borçlu sıfatının birleşmesi, anlaşmada öngörülen sürenin dolması ve haklı fesih halleri olarak ileri sürülebilir⁴³¹.

E. Rekabet Yasağı Anlaşmasının Nispi Emredici Niteliği

TTK md. 123/4 gereği, rekabet yasağı anlaşmasında, kanuni düzenlemelere aykırı şartların, acentenin aleyhine olduğu ölçüde geçersiz olduğu öngörülmüştür. Buna göre acente lehine daraltılabilecek kapsam acente aleyhine genişletilemeyecektir. Dolayısıyla bir nispi emredicilik hali söz konusu olup, hükmün yarı emredici nitelikte olduğu anlaşılmaktadır⁴³².

⁴²⁷Yaşar Can Göksoy, 922.

⁴²⁸Ozan Can, 146.

⁴²⁹Ozan Can, 154.

⁴³⁰Hermann Staub, Raimond Emde, § 90a Nr. 54.

⁴³¹Ozan Can, 159 vd.

⁴³²Mehmet Bahtiyar, 200.

F. Zamanaşımı

Yukarıda belirttiğimiz üzere, acentelik sözleşmesinden doğan tüm talep hakları, TTK'da özel bir düzenleme bulunmaması sebebiyle, TBK md. 147/f-b.5 gereği beş yıllık zamanaşımı süresine tabidir.

Acentelikte rekabet yasağı anlaşması hususunda da TTK' da özel bir zamanaşımı süresinin bulunmaması nedeniyle, bu konuda TBK md. 147/f.1-5 hükmünün mü yoksa genel hüküm olan TBK md. 146'nın mı uygulanacağı, tartışmaya müsaittir.

Rekabet yasağı anlaşması TTK md. 123 hükmü gereği acentelik sözleşmesi çerçevesinde akdedilse de, söz konusu anlaşma acentelik sözleşmesinden bağımsız olup, acentelik sözleşmesinden sonra yürürlüğe girer. Ancak, kanun koyucu rekabet yasağı anlaşmasını, 1. Kitap 7. Kısım 'Acentelik' başlığı altında düzenleyip, konumu itibariyle acentelikle olan özel ilişkisini vurgulamış olabilir.

Buna karşı şu hususlar ileri sürülmektedir: Taleplerin kaynağının acentelik ilişkisi olmadığı, aksine rekabet yasağı olduğu görüşü belirtilmektedir⁴³³.

Ayrıca acentelik ilişkisinden doğan talepler için TBK' nın genel hükümlerine gidildiğine göre, rekabet yasağı anlaşmasına ilişkide aynı kural uygulandığı takdirde, varılacak hükmün TBK md. 146 olduğu ileri sürülmektedir. Çünkü acentelik sözleşmesinin aksine, rekabet yasağı anlaşmasına ilişkin özel bir zamanaşımı düzenlenmemiştir. Bu halde, kanunda aksine bir hüküm bulunmadıkça, her alacak on yıllık zamanaşımına tabidir⁴³⁴ ve rekabet yasağı anlaşması içinde bu sürenin dikkate alınması gerektiği savunulmaktadır⁴³⁵. Bu görüşü destekleyen bir başka neden olarak ise, acentenin rekabet yasağı anlaşmasının zayıf tarafı olduğu ve TTK md. 123 hükmünün tam bu nedenden dolayı düzenlendiği ileri sürülmektedir.⁴³⁶ Kanaatimizce de rekabet yasağı anlaşmasının zayıf taraf olan acenteyi korumak amacıyla getirildiği dikkate alındığında, daha uzun bir zamanaşımı süresinin öngörülmesi yerinde olacaktır.

⁴³³Ozan Can, 182.

⁴³⁴Yarg. 13. Hukuk Dairesi 2009/4036 E, 2009/13880 K.

⁴³⁵Ozan Can, 183.

⁴³⁶Ozan Can, 183.

SONUÇ

Acentelik Yeni Türk Ticaret Kanunu' nun ticari işletme başlıklı birinci kitabının yedinci kısmında düzenlenmiştir. Acentelik ile ilgili düzenlemeler 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu' nun 102. ile 123. maddeleri arasında yer almaktadır. Kanun koyucu Yeni TTK ile önemli değişiklikler ve yenilikler getirmiştir.

TTK md. 102 hükmü ile acentenin tanımı yapılmıştır. Acente tanımı yapılırken örnekleme yöntemiyle acente olmayan bağlı tacir yardımcılarının zikrinden yola çıkılmaktadır. TTK m. 102/f.1 e göre “ticari mümessil, ticari vekil, satış memuru veya işletmenin çalışanı gibi işletmeye bağlı bir hukuki konuma sahip olmaksızın, bir sözleşmeye dayanarak, belirli bir yer veya bölge içinde sürekli olarak ticari bir işletmeyi ilgilendiren sözleşmelerde aracılık etmeyi veya bunları o tacir adına yapmayı meslek edinen kimseye” acente denir.

Acentenin TTK md. 102' deki tanımına baktığımızda, belirli unsurları öne çıkmaktadır. Bu unsurlar birlikte değerlendirildiğinde acentenin tacirden bağımsız olması; acentelik ilişkisinin bir sözleşmeye dayanması; acentenin belirli bir yer veya bölge içinde faaliyette bulunması; acentelik faaliyetinde süreklilik olması; acentelik faaliyetinin meslek edinilmesi ve acentenin ticari işletmeyi ilgilendiren sözleşmelere aracılık etmesi veya işletme adına sözleşme yapması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

YTTK acentelik sözleşmesinin şekline ve acentenin tacir sıfatına ilişkin açık düzenlemeler getirmemiştir. Acentelik sözleşmesinin açıkça bir şekile tabi tutulmaması nedeniyle, sözleşme yazılı ya da sözlü olarak yapılabilir.

Acente TTK md. 12/12 "per se" kabul edilerek tacir sıfatı haiz tacir yardımcısı olarak genellenmemelidir. HGB § 84/4 hükmü bu yönde ileri sürülebilecek önemli bir gerekçedir.

Acentenin türleri, yapılan görevler ve işler bakımından ve yapılan ticari faaliyete göre çeşitli ayrımlara tabi tutulabilmektedir.

Acentenlik sözleşmesinin hukuki niteliği bakımından, acentelik sözleşmesi iki tarafa da borç yükleyen, kendine özgü bir yapısı olan bir özel hukuk sözleşmesi olarak değerlendirilmektedir.

6102 sayılı TTK'nın önemli değişikliklerinden biri acentenin yetkisiz olarak akdettiği sözleşmelerin müvekkile etkisi hususundadır. Yeni kanun ile mevcut düzenlemenin tam tersi bir sonuç benimsenmiştir. Acentenin yetkisiz olarak akdettiği sözleşmelerin müvekkili bağlayabilmesi, müvekkilin bu sözleşmeden haberdar olur olmaz onay vermesine bağlanmıştır. Müvekkil sözleşmeyle bağlanma iradesini göstermedikçe, acentenin yetkisiz yaptığı bu sözleşmelerle bağlı değildir. Bu durumda acente sözleşmeden bizzat kendisi sorumlu olur.

Acentenin hakları TTK'nın 113. ile 119. maddeleri arasında düzenlenmişken, borçları ise 109. ile 112. maddeleri arasında yer almıştır. Bu çerçevede acentenin ücret talep etme hakkında da önemli değişiklikler yapılmıştır. Acentenin ücret talep etme hakkı, ücrete hak kazandıran işlemler, ücrete hak kazanma zamanı ve ücretin ödenme zamanı hususlarında ayrıntılı hükümler getirilmiştir. Özellikle acentelik sözleşmesinin sona ermesinden sonra kurulan bazı ticari ilişkiler nedeniyle acentenin hak kazanabileceği haller öngörülmüştür.

Müvekkilin borçlarının yer aldığı 120. madde TTK'da yeni bir düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu düzenlemenin iki fonksiyonu bulunmaktadır. Birincisi acenteye faaliyetlerini acentelik sözleşmesine uygun yapabilmesi için gerekli bilgi ve belgeleri sunmak ve gerekli bildirimlerde bulunmak. İkincisi ise müvekkilin borçlarının emredici niteliğini vurgulamaktır.

Her sözleşme ilişkisinde olduğu gibi, acentelik sözleşmesi de, kanun koyucunun düzenlediği sebeplerin gerçekleşmesiyle birlikte sona erer. TTK' da acentelik sözleşmesinin sona ermesi md. 121 ile düzenlenmiş olup, altı sona erme sebepleri ile karşılaşılmaktadır. Acentelik sözleşmesinin hangi hallerde sona ereceğinin düzenlenmiş olması, gerek acente ve müvekkilin, gerekse üçüncü kişilerin hakları ve hukuki güven sağlanabilmesi bakımından önemli rol taşımaktadır.

Sona erme sebeplerini sayacak olursak; TTK md. 121/1 gereğince belirli süreli acentelik sözleşmesinin sona ermesi, TTK md. 121/1 gereğince belirsiz süreli acentelik sözleşmesinin sona ermesi, TTK md. 121/1 uyarınca haklı nedenlerden dolayı acentelik sözleşmesinin sona ermesi, TTK 121/3 gereğince taraflardan birinin iflası, ölümü veya kısıtlanması halinde acentelik sözleşmesinin sona ermesi olarak karşımıza çıkmaktalar.

Bu çerçevede TTK md. 121/2 ile önemli bir düzenlemeye yer verilmiştir. Bu madde acentelik sözleşmesinin süresinin dolmasının akıbetine ve tarafların sözleşmeye devam ettikleri takdirde hukuki sonuçlarına ilişkin yeni bir düzenlemedir ve bu konudaki tartışmaları sonlandırmıştır.

Acentelik sözleşmesinin sona ermesiyle birlikte, acentenin müvekkili adına iş görme borcu, yani sözleşme yapma veya aracılık etme hakkı ve borcu ortadan kalkar. Müvekkil ise acentelik sözleşmesinin son bulmasından sonra acente tarafından aracılık edilen veya akdedilen sözleşmelere provizyon ödemekle yükümlü değildir.

6102 sayılı Yeni Türk Ticaret Kanunu' nun getirdiği bir başka önemli düzenleme ise denkleştirme istemidir. Denkleştirme istemi TTK md. 122 ile hükme bağlanmıştır. Kanun koyucu maddeyi kaleme alırken, denkleştirme istemine ilişkin AB, Alman ve İsviçre hukukundaki düzenlemeleri ve Yargıtay kararlarını dikkate almıştır.

Bu yeni düzenleme'nin, TTK md. 122 hükmü metninde "tazminat" ifadesinin kullanılmış olmasına rağmen, bir tazminat olarak değil de denkleştirme olarak kabul etmek yerinde olacaktır. Kanun koyucunun da aynı görüşü paylaştığı, madde gerekçesinde açıkça belirtilmektedir.

Denkleştirme isteminin amacı, acenteye, acentenin faaliyetleri sonucu oluşan fakat sözleşmenin sona ermesinden dolayı, müvekkil tarafından tam olarak karşılığın ödenemeden yararlanılacak olan menfaatler için, hakkaniyet düşüncesine

dayanarak bir 'karşılık' getirmek anlayışıdır.

TTK md.122 hükmü acentenin denkleştirme istemi hakkını bir takım koşulların gerçekleşmesine bağlamıştır. Bunlardan biri, acentenin talepte bulunabilmesi için sözleşmenin sona ermesinin ardından müvekkilin, acentenin getirdiği yeni müşteriler sayesinde önemli menfaatler elde etmesidir. Diğer koşullar ise, acentenin sözleşme ilişkisi devam etmiş olsaydı elde edeceği ücret isteme hakkını kaybetmesi ve somut olayın özellik ve şartları değerlendirildiğinde denkleştirme ödenmesinin hakkaniyete uygun olması aranmaktadır.

Acentenin, sözleşmenin sona erdiği her halde denkleştirme talep hakkı bulunmamaktadır. Acentelik sözleşmesinin acentenin kusuru dışında bir sebeple sona ermesi gerekir.

Kural olarak bu istemden önceden vazgeçilemez ve istemin en geç bir yıl içerisinde müvekkile iletilmesi gerekmektedir.

Denkleştirme istemi hakkaniyete uygun düştüğü ölçüde tek satıcılık ile benzeri diğer tekel hakkı veren devamlılık isteyen sözleşme ilişkilerinin sona ermesi halinde de uygulanabilmektedir.

Denkleştirme tutarının belirlenmesinde son beş yıllık faaliyet sonucu veya daha kısa süreli sözleşme için o süre boyunca alınan yıllık komisyon ve diğer ödemelerin aşılacağı belirlenmiştir. Denkleştirme miktarının hesaplanmasına dair, öncelikle müvekkilin menfaatinin, sonrasında ise acentenin kaybının hesaplanması gerektiği, bu hesaplar sonucunda elde edilen miktarın hakkaniyet denetimine tabi tutulup tutarın belirlenmesi ve son olarak belirlenen tutarda üst sınır denetimi yapılması öngörülmektedir. Ancak Denkleştirme miktarının üst sınırı hesaplanmasında hangi ücretlerin ve ödemelerin dikkate alınması gerektiği doktrinde tartışmalıdır.

6102 sayılı YTTK, acentenin sözleşme sonrası rekabet yasağı anlaşmasını 123 üncü madde ile detaylı bir şekilde düzenlemiştir. Böylece bu konudaki yasal boşluk son derece yerinde olan bir düzenleme ile doldurulmuştur. Rekabet Yasağı anlaşması Alman Ticaret Kanunun'dan alınmıştır (§ 90 a HGB). Kapsamlı bir uygulama alanı olan Alman Ticaret Kanunu'nu kaynak olarak seçmek yerinde bir tercihtir. Uygulamada ortaya çıkabilecek hukuki sorunlar, bugüne kadar Alman hukukunda üretilen çözümler dikkate alınarak giderilebilir.

TTK md. 123' e göre rekabet yasağı anlaşması, acente ile müvekil arasındaki sözleşme ilişkisinin sona ermesinden sonra, acentenin müvekkili ile rekabet edici

faaliyetlerde bulunmaması hususunda yapılan bir sözleşmeyi ifade eder.Hüküm, acentelik sözleşmesinin sona ermesinden sonra sözleşmeye bağı olarak uygulanacak faaliyet sınırlamasını düzenlemeyi ve bununla birlikte acentenin korunmasını amaçlamaktadır. Acentenin korunması belirli şartların ve sınırlandırmaların öngörülmesiyle sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, müvekkil tarafından uygun miktarda bir tazminatın acenteye ödenmesi zorunlu kılınmıştır. Hükümün son fıkrası ile acente lehine nispi emredici bir kural getirilip, kanuni düzenlemelere aykırı şartların, acentenin aleyhine olduğu ölçüde geçersiz olduğu öngörülmüştür.

KAYNAKÇA

Aral, Fahrettin. Borçlar Hukuk. Özel Borç İlişkileri, 5. Baskı. Ankara: Yetkin, 2003.

Arkan, Sabih. Ticari İşletme Hukuku, Ondördüncü Basım. Ankara: Sözkese Matbaacılık Ltd. Şti., 2010.

Atamer, Yeşim M. "Acentelerin Rekabet Etme Yasağı-Sözleşme Tarafları ArasındaGüç DengesininBulunmadığı Hallerde Meslek Seçme Özgürlüğünün Sözleşmesel Sınıramalara Karşı Korunması. (Alman Anayasa Mahkemesinin 7 Şubat 1990 tarihli kararının çevirisi)" İÜHFM, Prof. Dr. OrhanMünir Çağıl'a Armağan Sayısı. İstanbul: 1997. Sayfa 355-361.

Ayan, Özge. Acentenin Denkleştirme Talep Etme Hakkı. Ankara: Seçkin, 2008.

Ayhan, Rıza. Ticaret Hukukunun Genel Esasları, Ticari İşletme Hukuku. Ankara: Turhan, 1992.

Bahtiyar, Mehmet. Ticari İşletme Hukuku, 15. B. İstanbul: Beta, 2014.

Baktır, Selma. Ticari İşletme Hukuku. İzmir: Şafak, 2004.

Baumbach, Adolf, Klaus Hopt. Handelsgesetzbuch, 36. Auflage. München: C.H.Beck, 2014.

Baums, Theodor. Handelsvertreter im Nebenberuf. BB 1986, Heft 14.

Berzek, Ayşe Nur. Ticaret Hukukunun Genel İlkeleri, C. I. İstanbul: Beta, 2013.

Bilge, Mehmet Emin. Tacir Sıfatının Sona Ermesi, C.I. İstanbul: 2002.

Bilgili, Fatih, Ertan Demirkapı. Ticaret Hukuku Dersleri, 2. B. Bursa: Dora, 2012.

Bozer, Ali, Celal Göle. Ticari İşletme Hukuku, Ders Kitapları Serisi – 5. Ankara: Sözkese Matbaacılık, 2011.

Brox, Hans. Handelsrecht und Wertpapierrecht, 12. Auflage. München: C.H.Beck, 1996.

Bülow, Peter. Handelsrecht, 6. Auflage. Heidelberg: Müller, 2009.

Can, Ozan. 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na Göre Acentelikte Reabet Yasağı Anlaşması. Ankara: turhankitabevi, 2011.

Canaris, Claus-Wilhelm. Handelsrecht: ein Studienbuch, 23. Auflage. München: Verlag C.H. Beck, 2000.

Cengiz, Ali. Acente Kavramı ve Acentelik Sözleşmesinden Doğan Hak Ve Borçları. Hacettepe Hukuk Fak. Derg., 1(2) 2011, 140-165.

Çamoğlu, Ersin. Kollektif Ortaklıkta Haklı Sebep Kavramı ve Ortağın Haklı Sebepçe Çıkarılması. İstanbul: İstanbul Üniv. yayınlarından, 1976.

Çeker, Mustafa. 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanununa Göre Ticaret Hukuku, 4. B. Adana: Karahan, 2012.

Dalamanlı, Lütfü, Fuat Tiryaki. Türk Ticaret Hukuku, Ticarî İşletme. Ankara:,1979.

Doğanay, İsmail. Türk Ticaret Kanunu Şerhi, 3. Bası. Ankara: Feryal, 1990.

Domaniç, Hayri. Türk Ticaret Kanunu Şerhi, Cilt 1, Temel. İstanbul: Temel, 1988.

Domaniç, Hayri, Erol Ulusoy. Ticaret Hukukunun Genel Esasları, 5. B. İstanbul: Arıkan, 2007.

Ebenroth, Carsten, Karl-Heinz Boujong, Detlev Joost, Lutz Strohn. Kommentar zum Handelsgesetzbuch, 2. Auflage. München: C.H.Beck/Vahlen, 2008.

Engel, Pierre. Contrats de droit suisse. Berne: Staempfli Verlag, 1992.

Eren, Fikret. Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Baskı 10. İstanbul: Yetkin, 2008.

Eriş, Gönen. Madde Açıklamalı – En son İçtihatlı Türk Ticaret Kanunu, Cİ. Ticari İşletme ve Ticari Şirketleri Madde. 1-556. Ankara: 1992.

Göksoy, Yaşar Can. 6102 Sayılı Yeni Türk Ticaret Kanunu'na göre Acentenin Sözleşme Sonrası Rekabet Yasağı Anlaşması. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 12. Özel S. 2010. S. 895-943. (Basım Yılı: 2012).

Gökyayla, Cemile Demir. Milletlerarası Özel Hukukta Tek Satıcılık Sözleşmeleri, Münhasır Bayilik Sözleşmeleri. Ankara; Seçkin, 2005.

Gürzumar, Osman Berat. Franchise Sözleşmeleri. İstanbul: Beta,1995.

Habscheid, Walther J. "Das Ausgleichsrecht des Handelsvertreters", Festschrift zum 70. Geburtstag von Walther Schmidt-Rimpler. S. 335-340. Karlsruhe: 1957.

Hatemi, Hüseyin, Rona Serozan, Abdülkadir Arpacı. Borçlar Hukuku. Özel Bölüm. İstanbul: Filiz,1992.

Heymann Ernst, Jürgen Sonnenschein, Birgit Weitemeyer. Heymann Handelsgesetzbuch, 2. Auflage. Berlin: De Gruyter, 1995.

Hopt, Klaus. Handelsvertreterrecht, 3. Auflage. München: Verlag C.H. Beck, 2003.

Hoyningen-Huene, Gerrick. Münchener Kommentar zum Handelsgesetzbuch, 3. Auflage. München: C.H.Beck/Vahlen, 2010.

Hübner, Ulrich. Handelsrecht, 3. überarbeitete Auflage. Köln: Müller,1992.

İmlâ Kılavuzu. Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996.

İmregün, Oğuz. Ticaret Hukukunun Genel İlkeleri (İmregün: Genel İlkeler). İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995.

İmregün, Oğuz. Kara Ticaret Hukuku Dersleri, Genel Hükümler Ortaklıklar Kıymetli Evrak (İmregün: Kara Ticareti), 11. B. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1996.

İnal, Tamer. Borca Aykırılık ve Sonuçları. İstanbul: Kazancı, 2004.

İşgüzar, Hasan. Tek Satıcılık Sözleşmesi. Ankara: Kadioğlu matbaası, 1989.

Jung, Peter. Handelsrecht, 8. Auflage. München: Verlag C.H.Beck, 2010.

Kalpsüz, Turgut. Müvekkillerine İzaften Acentalara Karşı Dava Açılması ve Takip Yapılması. BATİDER, 1983, C.XIII, S. 1, 7.

Kampf, Achim. Handelsvertreter und Insolvenz. Mainz: Saarbrücker Verlag, 2004.

Karahan, Sami. Ticari İşletme Hukuku, 6. Baskı. Konya: Mimoza 1997.

Karasu, Rauf. Türk Ticaret Kanunu ve Türk Ticaret Kanunu Tasarısı'na Göre Acentenin Denkleştirme Talebi, AÜHF 2008, 283.

Karayalçın, Yaşar. Tek Satıcılık Sözleşmesi. Özel Hukukta Meseleler ve Görüşler. Ankara:1997. (Kısaltma: Tek Satıcılık)

Karayalçın, Yaşar. Ticaret Hukuku Dersleri, C. I, Giriş, Ticari İşletme. Ankara: 1957 ve 1968. (Kısaltma: Ticaret Hukuku)

Kayar, İsmail. Ticari İşletme Hukuku, 5. B. Ankara: Detay, 2006.

Kayıhan, Şaban. Yeni TTKve TBK Işığında Türk Hukukunda Acentelik Sözleşmesi, 4. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2011.

Kessler, Jürgen, in Heidel/Schall. Handelsgesetzbuch, 1. Auflage. Baden-Baden: Nomos, 2011.

Kınacıoğlu, Naci. Acente ve Acentelik Sözleşmesi. Ankara: Yeni Desen Matbaası, 1963.

Kırca, Çiğdem. Franchise Sözleşmesi. Ankara: Banka ve Tic. Huk. Araş. Enstit.,1997.

Kocayusufpaşaoğlu, Necip. Bir Yetki Belgesi ile Kanıtlanan Temsil Yetkisinin Geri Alınmasında Üçüncü Kişilerin İyiniyetinin Korunması Açısından BK. m.33/II, 34/III ve 37 Karşısında BK m.36/II'nin Uygulama Alanının Belirlenmesi. Haluk TANDOĞAN'ın Hatırasına Armağan. Ankara: 1990.

Koller, Ingo, Henning-Roth Wulf, Winfried Morck. Handelsgesetzbuch Kommentar, 3. Auflage. München: Verlag C.H. Beck, 2002.

Kubilay, Huriye. Uygulamalı Özel Sigorta Hukuku, 2. Baskı. İzmir: Fakülteler Barış, 2003.

Kuru, Baki. İcra ve İflas Hukuku, C. 3. Ankara: Seçkin 1993.

Küstner, Wolfram, Karl-Heinz Thume. Handbuch des gesamten Aussendienstrechts. Band 2. Der Ausgleichsanspruch des Handelsvertreters, 7. Auflage. Heidelberg: Verlag Rech und Wirtschaft, 2003.

Küstner, Wolfram. Das neue Recht des Handelsvertreters, 4. Auflage. Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, Dresden: Boorberg, 2003.

Küstner, Wolfram. HGB Kommentar. Kommentar zu Handelsstand, Handelsgesellschaften und besonderen Handelsverträgen (ohne Bilanz-, Transport- und Seerecht), 2. Auflage. Köln: O. Schmidt, 2001. (Kommentar).

Küstner, Wolfram. Gedanken zu dem neuen Ausgleichs-Ausschlusstatbestand gem. § 89b Abs. 3 Nr. 3 HGB, BB 1990, 1713.

Lettl, Tobias. Handelsrecht. München: C.H. Beck, 2007.

Martinek, Michael, Franz-Jörg Semler, Stefan Habermeier. Handbuch des Vertriebsrechts. München: C. H. Beck, 2003.

Mimaroğlu, Sait Kemal. Ticaret Hukuk, C I, İşletme Hukuku, Genişletilmiş 3. Baskı. Ankara: Banka ve Tic. Huk. Araş. İnst., 1978.

Moroğlu, Erdoğan. Türk Ticaret Kanunu Tasarısı ile Yürürlük ve Uygulama Kanunu Tasarısı Taslağı, 4. Bası. Ankara: 2006.

Nocker, Michael. Ausgleichsanspruch des Handelsvertreters, Vertragshändlers und Franchisenehmers. Wien: Manz, 2001.

Oetker, Hartmut, Jan Busche. Oetker Kommentar zum Handelsgesetzbuch, 3. Auflage. München: C.H. Beck, 2013.

Okutan, Gül. Acenta, 40. Yılında Türk Ticaret Kanunu. İstanbul: Vedat 1997.

Oğuzman, Kemal, Nami Barlas. Medeni Hukuk Giriş. Kaynaklar Temel Kavramlar, 17. Baskı. İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2011.

Oğuzman, M. Kemal, Turgut Öz. Borçlar Hukuku Genel Hükümler. İstanbul: Vedat 1995.

Oğuzman, M. Kemal, Özer Seliçi. Eşya Hukuk. 7.Bası. İstanbul: Filiz 1997.

Özdemir, Necdet, Naci Kınacıoğlu. Türk Ticaret Hukuku Başlangıç Hükümleri, 5. Baskı. Ankara: 1984.

Pelke, Christian (in Haag/Löffler). Praxiskommentar zum Handelsrecht, 1. Auflage. München: ZAP, 2010.

Poroy, Reha, Hamdi Yasaman. Ticari İşletme Hukuku, 8. B. İstanbul: Beta, 1998.

Röhricht, Volker, Friedrich Graf v. Westphalen, Karl-Heinz Thume. HGB Kommentar, 3. Auflage. Köln: W. De Gruyter, 2008.

Saka, Zafer. Ticaret Hukuku/Ticarî İşletme. İstanbul: Beta, 1998.

Schiefelbein, Gert. Dissertation. Der Ausgleichsanspruch des Versicherungsvertreters. Köln: 1965.

Schlegelberger, Franz. Kommentar Handelsgesetzbuch, 3. überarbeitetet und ergaenzte Auflage. Band I. Berlin-Frankfurt a.M.: Vahlen, 1955.

Schröder, Georg. Recht der Handelsvertreter. Gesetz zur Aenderung des Handelsgesetzbuches vom 6. August 1953. Berlin-Frankfurt: Vahlen, 1953.

Seliçi, Özer. Borçlar Kanununa Göre Sözleşmeden Doğan Sürekli Borç İlişkilerinin Sona Ermesi. İstanbul: İstanbul Üniv. Fak. Matbaası, 1976.

Skaupy, Walther. Franchising in Europe-Germany (in international Franchising-An Overview). Amsterdam: Vahlen, 1984.

Staub, Hermann, Raimond Emde. Staub Grosskommentar zum Handelsgesetzbuch, 5. Auflage. Berlin: De Gruyter, 2008.

Steinbeck, Anja. Handelsrecht. Köln:2005.

Stötter, Karin. Das Recht der Handelsvertreter, 5. Auflage. München: Beck, 2000.

Tandoğan, Haluk. Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri, C.I/1, Tümü Yeniden İşlenmiş ve Genişletilmiş Beşinci Basım. İstanbul: Banka ve Tic. Huk. Araş. Enstitüsü ,1988.

Tandoğan, Haluk. Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri, C.II, Dördüncü Basım. İstanbul: Banka ve Tic. Huk. Araş. Enstitüsü,1989.

Thume, Karl-Heinz. Der Ausgleichsanspruch des Handelsvertreters, BB 1990, 1645.

Tekil, Fahiman. Ticarî İşletme Hukuku. İstanbul: 1997.

Tekinalp, Ünal. "Türk Hukukunda Acentenin Portföy Akçası Talebi". Prof. Dr. Ali Bozer'e Armağan. Ankara: 1998.

Tekinalp, Gülören. Acenta Sözleşmesine Uygulanan Kanunlar İhtilafı Kuralı. Ankara: 1972.

Tekinay, Selahattin S., Sermet Akman, Haluk Burcuoğlu, Atilla Altop. Tekinay Borçlar Hukuku, 7. Bası. İstanbul: Filiz, 1993.

Teoman, Ömer. Yaşayan Ticaret Hukuku, C.I, Hukuki Mütalaalar, Kitap 4, 1982-1983. İstanbul: Beta, 1995.

Türk Ticaret Kanunu Tasarısı ve TBMM Adalet Komisyonu Raporu. T.C. Adalet Bakanlığı Yayınları. Ankara: 2007.

Türkçe Sözlük. Türk Dil Kurumu, C. I . Ankara, 1998.

Ulmer, Peter. Der Vertragshaendler. München: Beck, 1969.

Ülgen, Hüseyin, Ömer Teoman, Mehmet Helvacı, Abuzer Kendigelen, Aslan Kaya, Ertan Nomer. Ticari İşletme Hukuku. İstanbul: Vedat, 2006.

Weber, Erwin, Wilfried Wedler. Grundzüge des Handelsrechts.Stuttgart: Heckners Verlag, 1973.

Westphalen, Friedrich Graf von. DStR 1995. Heft 40. 1554.

Wettenschwiler, Suzanne. Kommentar zum Schweizerischen Privatrecht. Obligationenrecht I, Art. 1-529 OR. Herausgeber Heinrich Honsell, N. Peter Vogt, Wolfgang Wiegand. Basel: 1992

Wörlen, Rainer. Handelsrecht mit Gesellschaftsrecht, 8. Auflage. Köln-Berlin-München: Heymann, 2006.

Yavuz, Cevdet. Türk Borçlar Hukuku, Özel Hükümler. Yenilenmiş 6. Baskı. İstanbul: Beta, 2002.

Zevkliler, Aydın, Ayşe Havutçu. Borçlar Hukuku. Özel Borç İlişkileri. 9. Baskı. Ankara: Seçkin, 2007.